—Людзьмі звацца!

Янка Купала

ЛіМ

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ПЯТНІЦА

22

СТУДЗЕНЯ

1993 г.

№ 4 (3674)

ВЫХОДЗІЦЬ з 1932 г.

КОШТ 3 рублі

ВОБРАЗ БІТВЫ І ВОБРАЗ ЖНІВА

130 гадоў назад пачалося паўстанне пад кіраўніцтвам К. Каліноўскага

З самага пачатку паўстанне Кастуся Каліноўскага было асуджана на паразу: шляхта і сяляне, узброеныя косамі ды паляўнічымі стрэльбамі, — супраць рэгулярнай арміі Расійскай імперыі. З якога боку ні глядзі, тыя, хто ў студзені 1863 года кінуў выклік чорнаму двухгаловаму арлу, маглі спадзявацца толькі на цуд. Альбо на Бога. Але цуду не адбылося, а Бог трымаў нейтралітэт. Паўстанне было асуджана яшчэ і таму, што ў Варшаве і Вільні людзі па-рознаму разумелі перамогу, ішлі змагацца за розныя мэты, хоць і пад адным сцягам. Дзеячы з Варшавы марылі адкруціць кола гісторыі на сто год назад, Каліноўскі і яго паплечнікі глядзелі на сто год наперад. У Варшаве марылі аб адраджэнні шляхецкай вольніцы Рэчы Паспалітай, Каліноўскі ж бачыў у гістарычнай перспектыве дэмакратычную федэрацыю вольных народаў — беларусаў, жмудзінаў, палякаў. Нават калі б уявіць немагчымае: у 1863 годзе землі колішняй Рэчы Паспалітай выраваліся з кіпцюроў двухгаловага арла, — для беларусаў і жмудзінаў гэта сталася б не перамогай, а толькі этапам у барацьбе. Бо, карыстаючыся слабасцю нацыянальных рухаў на Літве (у Беларусі і Жмудзі) палякі абавязкова ўсталявалі б тут свой лад. Белы арол нічым не лепшы за чорнага. У гэтым ліцвіны ўпэўніліся ўжо ў XX стагоддзі, калі Польшча, прыдбаўшы незалежнасць, перш-наперш рушыла свае войскі на абшары Беларусі, Украіны, Жмудзі.

Вось што пісаў пра польскую палітыку ў 1919 годзе Кастусь Езавітаў: «Нягледзячы на яўную відавочнасць сваіх брудных намераў, палякі так спрытна павялі справу падрыхтоўкі грамадскай думкі ўсіх краін да неабходнасці аднаўлення Польшчы ў межах 1772 г. і ўвялі ў зман ледзь не ўсе народы. Яны пачалі з таго, што на працягу 126 год, на ўсіх перакрыжаваннях і плошчах Еўропы і нават Амерыкі на чым свет стаіць лаялі Расію, і настойліва прывівалі думку пра тое, што палякі «зусім не тое, што рускія варвары», што палякі адзіны славянскі народ, які засвоіў усю вышыню еўрапейскай культуры, што палякі з'яўляюцца носьбітамі ідэй свабоды, роўнасці і брацтва.

Слабое веданне гісторыі славянства і поўнае невуцтва ў этнаграфіі, а таксама страх перад хутка растучай Расіяй прымусілі ўсе народы Еўропы, якія бачылі ва ўсіх буйных сталіцах рускія сцягі, думаць пра аднаўленне Польшчы, перашкоды для Расіі ў наступленні на Захад. Пра беларусаў, літоўцаў і ўкраінцаў з прычыны слабага развітага нацыянальнага іх жыцця Еўропа не ведала. Калі адрадзіўся нацыянальны рух, палякі сустрэлі яго варожа, як «халопскі рух», і перад Еўропай асвятлялі гэтыя рухі, як чыста польскія».

Здрадай Польшчы трэба тлумачыць і паразу Слуцкага збройнага чыну ў 1920 годзе. Палякі не падтрымалі абаронцаў Беларускай Народнай Рэспублікі, хоць мелі такую магчымасць. Бо не жадалі бачыць Беларусь дзяржавай.

Калі польскія шавіністы трактавалі паўстанне Каліноўскага як «халопскі рух», а самога Кастуся лічылі за здрадніка і «ліцвіна-сепаратыста», дык іх расійскія калегі разглядалі паўстанне, як «польскае». Бо нельга ж было прызнаць, што беларусы паўсталі супраць «старэйшага брата».

1863 год дагэтуль не адлюстраваны як належыць ні ў гістарыяграфіі, ні ў мастацтве Беларусі. Але ўжо ёсць арыгінальныя творы, дзе паўстае праўдзівы вобраз герояў-паўстанцаў. **Сёння мы друкуем работы маладога скульптара Генадзя ЛОЙКІ «Прысяга паўстанцаў» і праект помніка тым слаўным дням: косы, прылады сялянскай працы і зброя паўстанца, сабраныя ў сноп. Вобраз бітвы і вобраз жніва.**

Асэнсоўваючы мінуўшчыну, мы рухаемся наперад. Шануючы памяць дзядоў, будуем лепшы свет для нашых дзяцей.

Пётра ВАСІЛЕЎСКІ.

Кола Дзён

Палітычнае жыццё ў краіне на гэтым тыдні развівалася па нарастаючай. 19-га студзеня распачала работу чарговая сесія Вярхоўнага Савета Беларусі, 20-га — адбылася сустрэча міністраў замежных спраў краін СНД, 21-га—сустрэліся міністры абароны, сёння, 22-га студзеня, адбудзецца, нарэшце, сустрэча кіраўнікоў дзяржаў СНД, якая некалькі разоў адкладвалася. Такі насычаны падзеямі тыдзень не дазволіў не толькі кіраўнікам Беларусі С. Шушкевічу і В. Кебічу, але і кіраўнікам іншых дзяржаў Садружнасці прыняць удзел у цырымоніі з выпадку ўступлення на прэзідэнцкую пасаду Біла Клінтана. У Вашынгтон на ўрачыстасці паехаў... каардынатар рабочай групы СНД Іван Каратчэня. Маўр зрабіў сваю справу, маўр можа... адпачываць?

ПАДЗЕЯ ТЫДНЯ

У Вільні аднавіла сваю дзейнасць забароненае польскімі ўладамі ў 1937 годзе Таварыства беларускай школы. Старшынёй таварыства абрана Лілея Плыгаўка. «ЛіМ» спадзяецца, што беларускі ўрад дапаможа таварыству акрыяць і стаць на ногі, забяспечыць беларускамоўныя школы і класы, якія будуць створаны на этнічна-беларускіх землях, падручнікамі і дапаможнаю літаратураю, як гэта робіць урад літоўскі ў дачыненні да сваіх суайчыннікаў.

НАВІНА ТЫДНЯ

Міністра замежных спраў Беларусі П. Краўчанку прыняў у Парыжы Генеральны сакратар ААН Бутрас Галі. У час сустрэчы былі абмеркаваны праблемы Чарнобыля і пытанні ўмацавання адносінаў паміж Беларуссю і ААН. П. Краўчанка запрасіў Бутраса Галі наведаць Беларусь.

СУСТРЭЧА ТЫДНЯ

У дзень адкрыцця сесіі С. Шушкевіч сустрэўся з групай калгаснікаў і рабочых саўгасаў Мінскай вобласці, якія прыехалі на плошчу Незалежнасці пратэставаць супраць прыняцця закона аб прыватнай уласнасці на зямлю, супраць, як патлумачылі ім кіраўнікі гаспадарак, якія і арганізавалі аўтобусны вояж у Мінск, роспуску калгасаў. Тым часам у Мінску ў Доме літаратара сабраліся фермеры. У іх — свае праблемы.

АДМЕТНАСЦЬ ТЫДНЯ

З 18 студзеня прадпрыемствам гандлю забаронена праводзіць несанкцыянаваны абмен расійскіх рублёў на разліковыя білеты Нацыянальнага банка Беларусі. Для такога абмену ва ўсіх гарадах Беларусі адкрыты спецыяльныя пункты, і праводзіць гэтыя аперацыі цяпер можна толькі тут. Урад рэспублікі забараніў вываз беларускіх грошай за межы краіны. З сабою можна ўзяць суму не большую за тры мінімальныя аклады, пры ўмове, што грошы за межамі Беларусі не будуць абменены. Расійскія рублі можна вывозіць вольна, у неабмежаванай колькасці.

НЕВЕРАГОДНАСЦЬ ТЫДНЯ

Ужо сёлета пачне эксперыментальную здабычу золата на Беларусі навукова-даследчае геалагічнае прадпрыемства «БелГЕА». Пра гэта гаварылася на шостых штогадовых чытаннях, прысвечаных памяці прафесара Канстанціна Лукашэвіча, якія адбыліся ў Акадэміі навук Беларусі. У перспектыве — стварэнне акцыянернага таварыства па здабычы на Беларусі тытану, кобальту, цырконію...

СЮРПРЫЗ ТЫДНЯ

Брэсцкі аэрапорт стаў... міжнародным. Дакладней, не аэрапорт, а неба над Брэстам. Літоўскі ўрад запатрабаваў ад краін СНД, найперш, вядома, ад Расіі, плаціць валютай за выкарыстанне паветранае прасторы, і авіятары СНД знайшлі сякеру пад лаўкай — стварылі новы «калідор» на Захад над Беларуссю. Беларусы зноў «выручылі», мала думаючы пра вынікі гэтай акцыі. Тым часам аэрапорт у Віцебску закрыты зусім. Няма керасіну і адменены два апошнія рэйсы: у сталіцу СНД і былую сталіцу СССР.

ЗДАРЭННЕ ТЫДНЯ

У Магілёве, у адной са сталовых, выяўлена фальшывая 100-рублёвая купюра Нацыянальнага банка Беларусі. Самадзейны мастак намаляваў яе фламастарамі на белай паперы. Калі беларускія грошы падрабляюць — значыць, яны сталі патрэбнымі.

КУР'ЁЗ ТЫДНЯ

Па жаданні жыхароў Докшыцкі раён жыве па сваім мясцовым часе (былым летнім), паведаміла «Чырвоная змена».Суверэнізацыя, як і прадказвалі вядомыя палітыкі і палітолагі, пашыраецца.

«ПУБЛІКАЦЫЯ» ТЫДНЯ

Артыкул народнага дэпутата Рэспублікі Беларусь Леаніда Прывалава і палкоўніка запасу Васілія Баранава ў «Народнай газеце» пад назвай «Беларусь, Россия, БНФ» (20 студзеня). Адказваючы на стрыманы і аргументаваны артыкул З. Пазняка «Беларусь, Расія, СНД» (14 студзеня), аўтары, абвінавачваючы лідэра БНФ у аплёўванні Расіі, гэтак аплявалі Беларусь, яе гісторыю і народ, што застаецца толькі сказаць дзякуй «Народнай газеце» за плюралізм і «свабоду» слова. Разумеем «усю цяжкасць» умоў, у якія пастаўлена сваім статусам «Народная газета», але ці не час рэдакцыі пачысціцца і займець сваю лінію, а не «плываць» пачарговa направа і налева?

З НАГОДЫ

ЗНОЎ—КЛОПАТ ГРАМАДСКІ

Набліжаецца слаўная дата ў жыцці нашага народа і нашай краіны — 75-ыя ўгодкі ўтварэння БНР. З гэтае нагоды ў канферэнц-зале Дома літаратара сабраўся аргкамітэт па правядзенні свята. За знакамітым авальным сталом тым вечарам, 19 студзеня, можна было бачыць В. Быкава (прэзідэнт Згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына»), Н. Гілевіча (старшыня ТБМ імя Ф. Скарыны), З. Пазняка (лідэр БНФ), акадэміка Р. Гарэцкага (прадстаўнік АН Беларусі), В. Зуёнка (старшыня Саюза пісьменнікаў Беларусі), многіх іншых вядомых пісьменнікаў, навукоўцаў, прадстаўнікоў дэмакратычных партый і рухаў, культурна-асветных і патрыятычных таварыстваў, работнікаў друку. Адметна, што сярод утваральнікаў аргкамітэта былі і кіраўнікі вядомых акцыянерных таварыстваў А. Палюховіч («Дайнова») і Я. Грыб («Крос ны»). Была створана рабочая група аргкамітэта на чале з М. Купавам, якая будзе весці ўсю падрыхтоўчую работу па правядзенні свята ў Мінску і ў рэспубліцы, а таксама рэдакцыйная камісія, якая зоймецца падрыхтоўкай дакументаў аргкамітэта — звароту да народа Беларусі і інш. Абмеркаваны прыкладны план юбілейных мерапрыемстваў: мяркуецца правесці навукова-тэарэтычную Акадэмію, шэсце з мітынгамі ля гістарычных мясцін Мінска, урачыстую вечарыну, выставы, канцэрты.

Вось так. Зноў, як і год, два і тры назад, клопат аб адзначэнні ці не самай слаўнай і дарагой падзеі ў нашай гісторыі бярэ на сябе грамадскасць. А што ж дзяржаўныя структуры? Чаму ім, як прагучала ў адной рэпліцы ў часе пасяджэння аргкамітэта, і не сніцца такі клопат? Няўжо яшчэ і сёння некаму трэба тлумачыць і даказваць, што без Беларускай Народнай Рэспублікі, утворанай 25 сакавіка 1918 года, не было б ні колішняй БССР, ні сённяшняй Рэспублікі Беларусь? Што пачатак сапраўднай нашай незалежнасці — там, у памятным, гістарычным для нас 1918 годзе? Выходзіць, што — трэба тлумачыць, даказваць, даводзіць. Дакуль, спадарове?

Н. К.

Заіру Азгуру споўнілася 85 год. Звычайнага чалавека можна было б павіншаваць з тым, што ён проста дажыў да гэтага ўзросту. Заір жа Ісакавіч не проста жыў. Ён працаваў, плён ягонай працы яшчэ доўга будзе асэнсоўвацца крытыкамі, культуролагамі, гісторыкамі мастацтва. Адно відавочна: месца сваё ў гісторыі беларускай культуры ён займае трывала і па праву, і яго ніхто не возьмецца аспрэчваць.

Заір Азгур—гэта эпоха. Мне вельмі імпануе тое, што мэтр беларускай скульптуры не нідаецца ў крайнасці, не перакрэслівае зробленага ў маладосці: не адмаўляецца ад твораў, якія іншы мастак адсунуў бы ў далёкі кут майстэрні ці прыкрыў бы анучай. Мае творы—маё жыццё, а вы маладзейшыя, мяркуйце, якое гэта было жыццё, які быў час,—нібы гаворыць мастак. Час трагічны і супярэчлівы.

Гледзячы на творы Азгура, я думаю не столькі пра зробленае ім, колькі пра нерэалізаванае. Бо такі быў час...

Пётра ВАСІЛЕЎСКІ.

Здымак гэты зроблены ў майстэрні З. АЗГУРА 15 студзеня, у дзень яго 85-годдзя. Мастака віншуюць калегі, прадстаўнікі кіраўніцтва рэспублікі.

Фота С. ЛУК'ЯНАВА.

З ПОШТЫ ТЫДНЯ

З КАГО ВОЗЬМЕМ ПРЫКЛАД?

Барацьба беларусаў за захаванне сваёй самастойнасці, культуры, за адраджэнне мовы, дзяржаўнасці будзе, напэўна, доўгай і цяжкай. Будзем прасіць Бога, каб болей народ наш не нёс ахвяр, каб розныя Чыкіны з натоўпам ачмураных люмпенаў не ўчынілі свой крывавы шабаш, бо збіраюцца і надалей будаваць утопію — сацыялізм. Ці ж не досыць нам канцлагераў, Курапатаў, жабрацтва і ямы, куды нас давялі «верныя ленінцы»? Прыклады барацьбы другіх малых народаў за сваё адраджэнне даюць падставы на поспех. Увесь беларускі народ, незалежна ад нацыянальнасці, павінен усвядоміць, што яго свабода, дабрабыт, годнасць, самабытнасць могуць быць захаваны толькі ў вольнай незалежнай дэмакратычнай Беларусі, дзе яшчэ не зніклі традыцыі дэмакратыі і цярпімасці.

Рух за адраджэнне ірландскай мовы, праўда, не даў спадзяваных вынікаў. Англійская мова апанавала ўсе сферы жыцця Ірландыі. Для абароны ірландскай мовы была створана грамадзянская арганізацыя «Гальская ліга». Супраць гальскага руху выстаўлялася многа розных доказаў, адным з якіх быў той, што адраджэнне ірландскай мовы «недадасць ні шэлега ні ў адну ірландскую кішэню». Ці ж гэта да болю не знаёма зараз нам, беларусам, калі былыя партыйныя функцыянеры крычаць з экранаў тэлевізараў ды палос газет, што ад адраджэння беларускай мовы «каўбасы больш не стане». Ірландскі рух не дасягнуў мэты толькі таму, што прыняў канцэпцыю двухмоўнасці: «ірландскую для сэрца і сям'і, для поля і паселішч, для думкі, для розуму і душы нацыі, англійскую для іншага выкарыстання, так, напрыклад, пры гандлёвых зносінах і да т. п.».

Дык вось, браткі беларусы, давайце будзем думаць усе разам. Ці мы пойдзем па шляху братняга чэшскага, яўрэйскага, венгерскага ды іншых малых народаў свету, што абаранілі сваю мову, самабытнасць, культуру, дзяржаўнасць, альбо возьмем прыклад з Ірландыі.

Суседнія і дальнія народы свету аказалі беларусам пачэсную велізарнейшую маральную падтрымку — прызналі Рэспубліку Беларусь як незалежную дзяржаву. Акажуць і эканамічную. Справа будзе залежаць толькі ад нас. Ці будзем мы выходзіць на плошчу Незалежнасці з каўбаснай псіхалогіяй люмпенаў, як выходзілі і плакаліся настаўнікі з патрабаваннем, каб сп. Кебіч напоўніў іх кішэні «зайчыкамі»? (Хоць пры галапіруючай інфляцыі ўсе роўна не напоўніш.) Ці выйдзем з адказнасцю свядомага грамадзяніна за лёс мовы, народа, дзяржавы, культуры, з патрабаваннем роспуску былых дзяржаўных структур, карумпіраваных чыноўнікаў, з патрабаваннем структурнай перабудовы сельскай гаспадаркі (гэта ж сусветны сорам, каб Беларусь купляла ў Польшчы бульбу), прамысловасці, з патрабаваннем затрымаць раскраданне маёмасці рэспублікі рознымі мафіёзнымі кланамі.

Любы прадстаўнік нацыянальнай меншасці, які пражывае ў Беларусі, які шануе мову беларусаў, звычаі і культуру, які знайшоў прытулак і ежу на нашай зямлі, выклікае да сябе зваротную павагу і любоў беларусаў. І кожны, хто б ён ні быў, хто патрабуе надання рускай мове на Беларусі статуса другой дзяржаўнай,—ці то дэнацыяналізаваны беларус, ці то ачмураны «чыкінец», ці то рускамоўны «брат» з «Памяці» альбо «Славянскага сабора», ці то былы партыйны функцыянер у беларускім парламенце, ці то праімперска выхаваны афіцэр,—не варты нашай павагі.

Мікола СЛАЎЯНАЎ, настаўнік-пенсіянер.
г. Белаазёрск.

П. КРАЎЧАНКА перадае чэк дырэктару музея Ю. КАРАЧУНУ.

19 студзеня ў Дзяржаўным мастацкім музеі Беларусі адбылася цырымонія перадачы вылучаных ЮНЕСКА рэспубліцы грошай на рэстаўрацыю Мірскага замка. Чэк на 25000 долараў дырэктару музея Юрыю Карачуну перадаў міністр замежных спраў Беларусі Пётр Краўчанка. У сваёй прамове міністр падкрэсліў неабходнасць аховы і зберажэння помнікаў гісторыі Беларусі, бо самое іх існаванне сёння, калі Беларусь займае сваё месца ў сусветнай супольнасці незалежных дзяржаў, сведчыць аб старадаўняй традыцыі існавання беларускай дзяржавы і культуры. Наша краіна, якая стаіць ля вытокаў стварэння ААН і ЮНЕСКА, нарэшце мае магчымасць не толькі выплачваць свае складкі, але і атрымліваць рэальную дапамогу ад міжнародных арганізацый, якія маюць за мэту захаванне агульначалавечай культурнай спадчыны.

У. ПАНАДА.

Ім стаяць побач са Скарынам

Працуючы над помнікам Першадрукару для Мінска, скульптар Алесь Дранец, чый праект прызнаны лепшым на рэспубліканскім конкурсе, прыйшоў да высновы, што помнік Скарыну будзе «жыць» у прасторы, толькі калі плошча перад будынкам Акадэміі навук будзе насычана скульптурнай пластыкай. Ідэя гэтая не новая. Яшчэ архітэктар І. Лангбард, аўтар праекта будынка акадэміі, меркаваў, што паміж калонамі будуць з часам устаноўлены скульптуры найбольш выдатных беларускіх навукоўцаў.

Узвядзенне помніка Скарыну будзе толькі першым этапам рэканструкцыі плошчы (магчыма, яна атрымае назву «плошча Францішка Скарыны»), а далей ёсць магчымасць рэалізаваць колішнюю задуму Лангбарда, зразумела ж, з карэкцыяй на наш час. Нацыянальны навукова-асветны цэнтр імя Ф. Скарыны правёў сацыялагічнае даследаванне па пытанні, чые постаці разам з постаццю Першадрукара павінны ўпрыгожыць пляц (у адпаведнасці з архітэктурнай сітуацыяй такіх скульптур можа быць шэсць).

Па выніках анкетавання найбольшую колькасць галасоў «за» набралі Кірыла Тураўскі і Ефрасіння Полацкая. За імі ідуць Францішак Багушэвіч, Максім Гарэцкі і Браніслаў Тарашкевіч. На шостым месцы — Сымон Будны.

Менш галасоў набралі Янка Купала, Якуб Колас (мабыць, таму, што ім ужо ёсць помнікі ў Мінску), Мялеці Смятрыцкі і Васіль Цяпінскі.

Дырэкцыя Цэнтра далучаецца да гэтых вынікаў апытання і лічыць, што яны самыя прымальныя.

У бліжэйшы час праект рэканструкцыі плошчы Скарыны будзе прадстаўлены скульптарам Алесем Дранцом на разгляд.

П. В.

СУСТРЭЧА МІНСКІХ МСЦІСЛАЎЦАЎ

9 студзеня ў Палацы культуры трактарабудаўнікоў адбылася традыцыйная сустрэча мсціслаўцаў, што жывуць у Мінску. На сустрэчу прыйшлі людзі розных узростаў: ад патрыярха (якому 72-гі год) М. Пагарэлава да студэнтаў мінскіх ВНУ. Усяго больш за 40 чалавек. Сярод іх былі дэпутат ВС Беларусі Алег Трусаў, мастачка Тамара Фралова, навукоўцы, настаўнікі, інжынеры, дзеячы культуры, працоўныя розных прадпрыемстваў горада Мінска. Хвілінай маўчання ўшанавалі яны памяць заснавальніка Мсціслаўскага зямляцтва ў Мінску, вядомага вучонага-гісторыка і палітычнага дзеяча Беларусі Міхася Ткачова.

Успаміны пра родны горад, яго ваколіцы, зялёную Дуброву, ласкавую Віхру, прыгожую Лютню, гісторыю мсціслаўцаў, «якія не паміраюць на сваёй лаўцы», як нагадаў А. Трусаў, настаўнікаў, якія далі веды, навучылі паважаць сябе і людзей, любіць свой родны горад, закранулі самыя патаемныя струны. Родныя песні, вершы гучалі на гэтай вечарыне. Было прынята рашэнне аб каардынацыі дзейнасці сяброў зямляцтва, аб кантактах з землякамі ў іншых гарадах, з родным Мсціславам.

А. КАРАЛЁЎ.

Алесь АДАМОВІЧ

ЭКСПЕРЫМЕНТ

1.

Канец 40-х гадоў... Сакратар ЦК рэспублікі, першы, мусіць пакінуць свой высокі пост і прасторны кабінет: нейкі штуршок, зрух адбыўся ў наменклатурнай пірамідзе, і ён злятае долу. Кінуўся да сейфа, каб не пакінуць якіясьці кампраматы, а ключ... куды падзеўся ключ? Усхваляваны, пад стол палез, там галава да галавы, сутыкнуўся з «сакратаром па ідэалогіі», вясёлым таўстуном — памагае шукаць пражу. А між тым ключ—у яго кішэні, у такога пявуча-гаманлівага, «душа нарасхрыст», Івана Васільевіча. Сцягнуў на ўсякі выпадак — лепшы падарунак новаму начальству: сакрэты, а калі трэба, то і галава папярэдніка.

Іван Васільевіч вёў ва універсітэце курс, і, вядома ж, «І. В. Сталін аб літаратуры». Любіў распавядаць даверлівым першакурснікам, як быў парторгам у маскоўскім Саюзе пісьменнікаў («на членскія білетах многіх вялікіх, калі ласка, і мая рука»), але асабліва яму падабалася гісторыя, як аднаго вядомага літаратуразнаўцу «ўгаворваў», уломваў: «Я ў турму яго, а ён—назад, я яго—туды, а ён—адтуль!»

Не хоча, значыць, вараженка!

Лічылася, што такіх спраў саромецца не след: літаратуразнаўца ж той быў «касмапаліт».

70-я гады... Мы з Васілём Быкавым выйшлі з новага будынка беларускага Саюза пісьменнікаў, прыкідваем, як, на чым дабрацца нам да яго дамоў. Раптам нам, зага аддзела культуры ЦК прапануе сваю машыну. Гэта што!—сам жа пабег яе шукаць. Хоць і наш брат пісьменнік, а усё-ткі ЦК, нейк нязвыкла. Вярнуўся разгублены: як у ваду канула машына, разам з вадзіцелем. Вечарам мы пачулі: ён ужо не працуе ў ЦК КПБ. Тут разгадка раптоўнага знікнення чорнай «Волгі». Вадзіцель, адно прачуў, дунуў у гараж. Не палічыў патрэбным свайго ніядаўняга гаспадара хаця б дамоў адвезці. Помста зусім лёкайская. Ты начальнік — я дурань. Але калі ўжо не начальнік... Псіхалогія ў духу «рэфеадалізму». (Вызначэнне, вычытанае ў кніжцы Аляксандра Мікалаевіча Якаўлева «Абвал»). «Новы чалавек», якога «партыя новага тыпу» ляпіла па вобразу і падабенству сваіх багоў, аказаўся ўсяго толькі новым узнаўленнем пана і лёкая. У вычварным сучлененні. «З аднаго боку» — пан, і яшчэ які! З другога—ён жа, але да чаго ж лёкай! Можа, бачылі, помніце, як надзьмуты сакратар Ленінградскага абкома «наш савецкі Раманаў» (калі ехаў па «паўночнай сталіцы», усе машыны зганялі набок) па-лёкайску ў плечыка пацалаваў Леаніда Ільіча ў дзень чарговага ўзнагароджання генсека — тэлевізар буйна паказаў гэту дзею усёй краіне.

Ну, а «уся краіна» ці помніць сябе, ці ачысцілася назусім, сорамам і раскайваннем, ад тых дзён і начэй, калі мышы, абліваючыся слязьмі, душачы адно аднаго, хавалі кіпцюрастага ката, — калі мы, сіроты, без Сталіна засталіся. Ледзь не паўкраіны ацікла ў лагерным чаканні за калючым дротам: каб жа не выкараскаўся, людажэрца! А другая палавіна — браты, сёстры, дзеці, унукі, маці тых зэкаў — у той жа час людажэрцу аплаквалі.

Дык у што ж нас абярнулі? І на што разлічваць, не ачысціўшыся? Сашкрабем брыду з уласнае душы пад надрыўны лямант «новых чырвоных», што моцна пакарычневелі, клічуць назад у клетку, за «калючку»— вунь як яны стараліся ў Канстытуцыйным судзе. Смех і грэх!

Зрэшты, смяяцца вучыліся і даўно ўмелі ў часы зусім не вясёлыя. Дасціпны Грыша Бярозкін, што адседзеў сваё часткова і за дзёрзкі язык, нейк прыйшоў на працу і перад супрацоўнікамі часопіса «Нёман» разыграў такую сцэнку: спыніўся перад патрэтам Булганіна і давай маршалу-прэм'еру гаварыць дзёрзкасці: «Ты ж бог! Пьянчужка і тупіца! Што глядзіш, хіба не так?»

Атрымаўшы асалоду ад эфекту, нядаўні «зэк» растлумачыў сваю храбрасць: радыё паведаміла, што гэты дзеяч ужо зняты. Смялей, мышы!..

2.

Грамадства складаецца з розных пакаленняў — дзівоснае спалучэнне вопыту і памяці мільёнаў людзей розных узростаў і біяграфій. Вось сёння васьмідзесятнікі (разам з сямідзесятнікамі) бязлітасна «распранаюць» шасцідзесятнікаў за ўсе іх ранейшыя ілюзіі, асабліва за імкненні, спробы ачалавечыць бесчалавечную Сістэму. А тыя, хто яшчэ маладзей, глядзяць і на нашых крытыкаў - апанентаў як на выкапняў. Увогуле банальная гісторыя «бацькоў і дзяцей». Але ў нас гэта яшчэ і праблема «смажанага пеўня» — каго клюнуў мацней, а каго яшчэ клюне, у свой час. «Певень» нас рассудзіць.

І ўсё-ткі не абыдзем увагай і гэты бок нашае сучаснасці. Няўжо сапраўды шасцідзесятнікі такія былі «рамантыкі», наіўныя «ленінцы» і да т. п.?

А калі і здаралася, выяўлялася часам, ці было ўсё так адназначна і проста?

Вось што мне неяк падумалася — калі ўпершыню пачуў пра бунт на караблі палітрука Сабліна Валерыя Міхайлавіча. Чалавек адной толькі прамовай па радыё ўзбунтаваў большую частку каманды супрацьлодачнага карабля «Старажавы» і выпрашыў (папраўдзе рамантык!), што ўдасца тое ж самае прарабіць і з цэлым горадам, з Ленінградам, а затым—і з усёй краінай. Варта адно прад'явіць ультыматум Палітбюро і заклікаць народ забастоўкамі, выступленнямі падтрымаць **тых, хто гаворыць праўду**. Такая акцыя, **ілюзія**, магла мець месца толькі ў краіне, дзе на працягу дзесяцігоддзяў людзі думалі адно, а чулі і гаварылі зусім другое. Варта некаму ўголас сказаць тое, пра што думалі ўсе, і... І вось атрымліваем такую дзею і надзею самаахвярнага марака, таксама, дарэчы, шасцідзесятніка. Падумалася: у палітрука Сабліна нешта агульнае ёсць з пісьменнікам - зэкам Салжаніцыным і фізікам-дысідэнтам Сахаравым. Гэта — іх гатоўнасць уступіць у барацьбу з Сістэмаю адзін на адзін. Прычым дзіўнаю ў тых умовах надзеяй выйсці з паядынку пераможцам. Яшчэ ў 67 годзе Барыс Мажаеў, паведаміўшы мне таямніцу задумы і працы свайго сябра Салжаніцына над «Архіпелагам», разам са мною пазахапляўся і падзівіўся «наіўнасці» пісьменніка, які паставіў за мэту не проста дысідэнцкую кнігу стварыць, а нізрынуць Леніна, ленінізм. Гэта ў іх, ва ўсіх траіх, рыса агульная. Але і яшчэ адна асаблівасць, як мне здавалася, яна нешта растлумачвала. Міжволі спытаеш: а ці не таму яны гэтак ярасна ўступілі ў **адкрытую** бойку, што ўсе трое спачатку горача верылі ў гэты самы ленінізм, у саму ідэю, але прагнулі бачыць яе ў белым адзенні? А не ў скрываўленым кіцелі крамлёўскага ката.

А вось тыя (думаю, большасць шасцідзесятнікаў), хто адпачатку не палаў «ідэямі ўсеперамаганоснай рэвалюцыі», «ленінскай праўды», тыя не мелі і прычын, падстаў лічыць сябе абманутымі, запраданымі і таму менш схільныя былі, стаўшы відушчымі, біць у званы. Галавою прабіваць сцяну.

Адно каб не прагучала нотка перавагі: «цвярозых» над тымі «рамантыкамі», што адкрыта, з рагаціною пайшлі на наменклатурнага звера, не спалохаўшыся ані кіпцюроў, ані клыкоў КДБ. Не пра тое гаворка. А толькі пра тое, што сярод шасцідзесятнікаў былі і людзі дзеяння, і рамантыкі, і вельмі нават цвярозыя скептыкі. Розныя былі. Ставала і прыстасаванцаў — нямала было і гэтых.

Калі чуеш, чытаеш пра «ілюзіі» шасцідзесятнікаў, міжволі на сябе прымерваеш, прыкідваеш: ну, а ты сам, як ты на ўсё глядзеў, успрымаў падзеі? Заспеў жа і 37-ы, і вайну прайшоў, і ўсе гэтыя вырашальныя з'езды партыі перажываў.

Нават XX з'езд асабіста для мяне не адкрыў нічога такога, пра што не ведаў бы: рэпрэсіі — дык у маёй заводскай Глушы з трох соцень рабочых шкладуваў 83 аказаліся «польскімі шпіёнамі», ды ніхто ў гэта не паверыў, нават мы, школьнікі, а што датычыцца калгасаў, зверскага аграблення і даведзення да галечы сялянства, дык пра гэта мы, партызаны, у вёсках наслухаліся, а ў мяне і маці з раскулачанай сям'і. Дзед з бабкай, і дзядзькі з цёткамі ў далёкім Алдане золата «здабывалі краіне». Не, я быў нармальны савецкі школьнік, але пра ўсё пра гэта я ведаў. І гэтыя веды, вольна ці міжволі, але карэктавалі ўздзеянне афіцыйнай прапаганды. Магчыма, таму і ў партыю не заманілі.

У нас на памяці гэтулькі ўсяго, што нішто, аніякія «раскопкі праўды» і пазнейшых, ужо 90-х гадоў, дужа нечаканымі не былі. Ні праўда пра Катынь, ні змова Гітлера з Сталіным, патаемныя пратаколы Молатава — Рыбентропа і да т. п.

У надта помным для беларусаў і украінцаў 39-м (уз'яднанне рэспублік з заходнімі землямі) такая сцэна разыгралася ў нашым доме. Мой бацька, увогуле апалітычны вясковы ўрач, за полуднем раптам выпаліў:

— Падзялілі з Гітлерам Польшчу!

Як жа схапіла яго наша мама за рукі, плечы, намагаючыся і яму самому, і дзецям унушыць, паказаць, што п'яны, сам не памятае, што кажа, цягнучы яго ў суседні пакой, каб адаспаўся, не забыла нам з братам гукнуць: «Каб нідзе ні-ні!»

Мы, шасцідзесятнікі, помнім, усё гэта перажылі самі. І нам часам няўцям, як можна не разумець таго, што так ясна разумеем мы. Напрыклад, як было цяжка, складана, рызыкоўна нешта зрабіць ці не зрабіць, сказаць ці змаўчаць у

(Працяг на стар. 14—15).

ЛАЎРЭАТЫ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

«...ПРАЎДА АДНА— ПРАЎДАЙ ЖЫЦЬ»

Як мы паведамлялі ўжо ў першым нумары за сёлетні год, пастановай Прэзідыума Вярхоўнага Савета і Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь прысуджаны Дзяржаўныя прэміі 1992 года ў галіне літаратуры, мастацтва і архітэктуры. Падобнымі ўзнагародамі, як вядома, лепшыя набыткі ў творчай дзейнасці адзначаліся даўно. Тым не менш, гэтыя прэміі, што не лішне будзе нагадаць яшчэ раз,— адметныя. Упершыню прысуджаны прэміі суверэннай, незалежнай дзяржавы. А яшчэ — лёс вылучаных работ вырашаў абноўлены Камітэт па Дзяржаўных прэміях Рэспублікі Беларусь у галіне літаратуры, мастацтва і архітэктуры, які цяпер ўзначальвае Ніл Гілевіч. Дарэчы, у сваіх ацэнках (гэта тычылася, дарэчы, і самога вылучэння) камітэт кіраваўся новымі палажэннямі аб Дзяржаўных прэміях.

Вось чаму «ЛіМ», апублікаваўшы афіцыйную пастанову Прэзідыума Вярхоўнага Савета і Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь і артыкул старшыні камітэта Н. Гілевіча «Важкі ўклад у мастацкую скарбніцу Беларусі», вырашыў вярнуцца да гэтай падзеі і прадставіць чытачам лаўрэатаў яшчэ раз больш падрабязна, прытым у самых розных формах і жанрах.

Алесь ЖУК.

Сяргей ЗАКОННІКАЎ.

Першае знаёмства — з Сяргеем Законнікавым і Алесем Жуком. С. Законнікаў за кнігу паэзіі «Заклінанне» атрымаў Дзяржаўную прэмію імя Янкі Купалы. Кніга прозы А. Жука «Праклятая любоў» адзначана Дзяржаўнай прэміяй імя Якуба Коласа.

Сёння іх партрэты побач не толькі з гэтае прычыны. Выпадак, скажам шчыра, беспрэцэдэнтны. Дзяржаўнай прэміяй адзначаны пісьменнікі, якія разам працуюць — у рэдакцыі часопіса «Полымя» (С. Законнікаў — галоўным рэдактарам, А. Жук — ягоным намеснікам), да таго ж — сядзяць у адным кабінеце. Нельга не згадаць і такую акалічнасць, што якраз у дні прысуджэння прэмій «Полымя» адзначала сваё 70-годдзе. «Полымя» — гэта лепшыя творы, старонкі беларускай паэзіі, прозы, публіцыстыкі, крытыкі і літаратуразнаўства. І ці ж не сімптаматычна, што тыя, хто ўзначальвае часопіс, самі паказваюць прыклад, як трэба пісаць.

«Заклінанне» С. Законнікава — гэта само дыханне нашага няпростага, у многім супярэчлівага часу. Лірычны герой паэта знаходзіцца на самых яго ростанях. Ён, безумоўна, наш сучаснік, але гэта не чалавек без роду-племені, а сын свайго народа. Пакрыўджанага, аднак здатнага ўзняцца з каленяў. Бо ўсё ж ёсць у яго пачуццё нацыянальнай годнасці, бо не забываецца ён пра ўласныя карані і вытокі:

За плячыма ў мяне—
курганы, валатоўкі,
Плінфа звонкая храмаў,
муры,
камяні...
Стольні смутку
і веры нязломнае стольні
У дапытлівым позірку
строгай радні.

За плячыма паэта —боль перажытага. За яго спіной— крокі папярэднікаў, крокі цяжкія і натруджаныя. Дзяды, бацькі, дзядзькі ідуць адтуль з небыцця. Ідуць у сны і ў сённяшнія будні. Гэтыя матывы асабліва адчувальныя ў трыпціху «Лесапавал», прысвечаным аўтарам памяці паэта Сяргея Ракіты (Сяргея Васільевіча Законнікава). Паэта і роднага дзядзькі, што назаўсёды застаўся на станцыі Сухаводнае:

Кінуў адчай —
на пасты кулямётныя
Хлопцы пад чэргі пайшлі.

Загінулі, не вытрымаўшы пакут у сталінскіх лагерах: «Знік недзе тут і Сярожа Законнікаў, толькі імя маё — знак... Колькі было іх — лічы па сасонніку, вырас лясны маладняк». Іншыя іншую смерць выбіралі. Не маглі, не хацелі мірыцца з няпраўдай. Не хацелі, не ставала сіл трываць далей: «Вось Ігнатоўскі ўзвёў курок нагана, ад кулі раптам гіне Чарвякоў... Іх постаці выходзяць, як з туману, каб жыць трывала ў памяці вякоў» (верш «Наган»).

Ды не толькі мінулае апякае душу лірычнага героя С. Законнікава. Сучаснае для яго — не менш трывожнае. Бо ў ім — Чарнобыль. Паэма «Чорная быль» быццам з паэтавых нерваў саткана. Што ні радок — усплеск эмоцый, што ні раздзел — роздум над тым, як жывём і як жыць павінны. Жыць, каб Чарнобыляў пазбавіцца. Духоўных — таксама. Гэта залежыць і ад усіх, і ад кожнага нас паасобку...

«...Чаму сталася гэтак, што замест святла пад канец жыцця — пустая шэрасць перааранага поля?.. Навошта пракляў бог і маці, і яго любіць гэту зямлю, усё аддаць ёй, каб атрымаць толькі шэрань, якая бясконцая, ад якой не ўратавацца тым, што заплюшчыш вочы?» Гэта ўжо разважае, узважвае пералытае галоўны герой аповесці А. Жука «Праклятая любоў» Ян Кулеш. Роздум, таксама надзіва сугучны нашаму часу, калі ці не кожны пераацэньвае тое, як жыў дагэтуль. Вось і Кулеш прыходзіць да даволі сумнай высновы: аказваецца, многае б магло быць інакш. Не пашанцавала, яшчэ як не пашанцавала яму. «Пабіты, ледзь душа ў целе», вярнуўся з вайны, а быў жа зусім юнаком. Прыдбаў як быццам і неблагую для вёскі прафесію. І павагай, аўтарытэтам карыстаўся. Павагай? Але ж ці толькі ў гэтым асабістае шчасце?! Хіба заробіш яго высокімі вытворчымі паказчыкамі і дасягненнямі! Роспачна Кулешу, калі азіраецца назад. Балюча, бо хоць і жыў не горш за іншых, не жыццё было гэта, а звычайнае існаванне. Каб кавалак хлеба мець і нешта да яго, а астатняе? «Што толку з таго, што пайшоў на трактарыста, што зарабляў увесь век? Аказваецца, шчасце не заробіш. Шчасце, быццам ад бога: альбо ўдаецца, альбо не. Гэта як каму пашанцуе».

Новая аповесць А. Жука, як і яго папярэднія творы (найперш аповесці «Халодная птушка» і «Паляванне на Апошняга Жураўля»), пра тое, як чалавек павінен быць чалавекам. У любых абставінах. Зрэз жыцця Яна Кулеша — гэта жыццяпіс і многіх з цяперашніх ветэранаў, якія, як высветлілася, застаюцца непрыкаянымі.

Аўтар «капае» глыбока. Псіхалагізм у творы аднолькава моцны ці тычыцца гэта людскіх характараў, ці аналізу падзей. У рэшце рэшт, падобнымі якасцямі вызначаюцца і новыя апавяданні А. Жука, аднаго з самых прызнаных нашых майстроў у галіне «малога жанру». Ён і пачынаў з апавяданняў, на якія адразу ж звярнулі ўвагу такія аўтарытэты, як Янка Брыль ды Міхась Стральцоў.

Паэтычная кніга С. Законнікава і кніга прозы А. Жука — у многім блізкія. Абодвух аўтараў па сутнасці хвалююць аднолькавыя праблемы. Праблемы маральнасці, духоўнасці, чалавечнасці. Пра гэта хораша сказаў заключнымі радкамі паэмы «Чорная быль» С. Законнікаў:

Ёсць праўда адна—
праўдай жыць,
Няхай
і суровай,
і горкай...
У небе
над намі
стаіць,
Як зніч,
палыновая зорка.

Яшчэ раз віншуем Сяргея Іванавіча і Алеся Аляксандравіча з высокай урадавай узнагародай і зычым ім новых творчых поспехаў!

З ПОШТЫ «ЛіМа»

РЭЛІГІЯ І РЭАЛЬНАСЦЬ

Апошнім часам справы веры цікавяць нават тых, каму раней гэта не прыходзіла да галавы. Былыя камсамольцы, ціхія клеркі, учарашнія старшыні калгасаў і цяперашнія парламентарыі... Святароў сёння бачым у прэзідыумах, дэлегацыях, на рэпрэзентацыях і канферэнцыях усіх узроўняў.

Сярод прыхільнікаў нацыянальнага адраджэння і беларускасці размовы пра дух і веру вядуцца, аднак, вельмі практычна і па-гаспадарску: а якая ж канфесія для нашага адраджэння выгадней? Не кранаючы пакуль гэткага утылітарызму, пералічым асноўныя пункты гледжання на справу.

Першая група адраджэнцаў схілілася да уніяцтва як да «нацыянальнай беларускай веры» — галоўнае ўва ўсім уніяцтве, аказваецца, толькі тое, што гэта заўжды была «наша вера», а вось пасля яе скасавання ў 1839 годзе і пайшлі нашы беды. Няхітрая логіка падказвае, што калі уніяцтва адрадзіць, то беды аўтаматычна будуць скасаваныя.

Другая група адраджэнцаў схілілася да каталіцтва, аргументуючы тым, што беларускі каталіцызм мае багатыя і даўнія традыцыі, што нельга блытаць нацыянальнасць з веравызнаннем і называць каталіцызм «польскай верай» і што каталіцызм як сістэма светапогляду вельмі мабільны, еўрапейскі ды самы лепшы ў часы набліжэння Беларусі да Еўропы і цывілізаванага свету ўвогуле. І тут ёсць логіка: калі ўжо мы еўрапейскі народ, то і вера павінна быць еўрапейскай. А хто не зразумеў, то мы яму яе не навязваем.

Трэцяя група адраджэнцаў, быццам апаніруючы такому каталіцкаму аргументу, гаворыць, што праваслаўе ёсць самая старая вера на гэтых землях, што падаўляючая большасць беларусаў ёсць праваслаўныя, а што царква называецца «русская» ды не знае другіх моваў па-за царкоўна-славянскай, дык на гэта былі палітычна-гістарычныя ўмовы, а калі яны змяніліся, то зменіцца і царква. Нельга толькі хацець усяго сію мінуту — з часам будзе і сапраўдная аўтакефалія, і свае патрыятычныя ды беларускамоўныя святары, і ўсё астатняе...

Гаворка ідзе хутчэй пра мову — а не пра веру. І гэта вельмі сумна, бо калі мова дзяржаўная, то якая дзяржава — такая і мова. І чаму царква і касцёл павінны мяняцца менш марудна, чым марудзіць дзяржава?!

Што ж тычыцца ўплыву рэлігіі на становішча перадусім маралі грамадства і асобнага чалавека, чым, зрэшты, вера адрозніваецца, скажам, ад дзяржаўных законаў, то адчуць такі ўплыў можна праз некалькі пакаленняў. Цікавасць да рэлігіі сягоння — гэта хутчэй вонкавая цікавасць да ўсяго новага, чаго раней не ведалі ці забылі. І справа тут не толькі ў саветызацыі ды дэбілізацыі «всей страны». Калі ўжо нямецкі ксёндз Я. Дрэвэрман, прафесар тэалогіі, піша, што на Захадзе чалавек сягоння звязаны з касцёлам толькі вонкавым абрадам, але не духам, то што ж гаварыць тут!

Падсумоўваючы, трэба сказаць, што найцяжэйшай справай на шляху духоўнага адраджэння ёсць не адсутнасць святароў і святыняў, не адсутнасць дзяржаўнай палітыкі ў адносінах з царквой і касцёлам, але праблема новай евангелізацыі Беларусі. Так, новай евангелізацыі, а не адраджэння хрысціянства — цяперашняя сітуацыя так змянілася ў параўнанні з той, што была перад 1939-м ці 1914 годам, што гаварыць толькі пра вяртанне, аднаўленне, адраджэнне будзе памылкай. Больш таго. Змяніўся цэлы свет вакол нас, уся тая Еўропа, куды хочацца прыйсці і быць прынятым і прыхільнікам нацыянальнага адраджэння. І таму ў спрэчках, чыя канфесія больш карысная для Беларусі, якія святары адкуль прыязджаюць, хто ад каго павінен аддзяліцца і калі «перайсці на мову», губляецца не менш важнае: якімі будуць адносіны верніка і святара, абрадам ці духам будуць яны звязаны між сабой?

І касцёл, і царква шмат перажылі. У наскрозь каталіцкай Італіі часоў нацыянальна-вызваленчай рэвалюцыі 1848—1870 гадоў касцёл пачаткова не прыняў аб'яднанне незалежнай Італіі — дзе пасіўна, а дзе і актыўна. Тады быў прыняты шэраг антыклерыкальных законаў: выдалены з Рыма сам Папа, выслана з краю каля двухсот біскупаў, тысячы ксяндзоў, асабліва пацярпелі кляштары... І было два выйсці — альбо цярпець і спадзявацца, што вернецца даўні час, альбо прыстасавацца да новага, не да новай улады, але да новага часу, новай рэальнасці.

І вось што пісаў у тыя гады адзін з выдатных каталіцкіх дзеячаў кс. Ян Боска: «Калі ў нас адбіраюць зямлю, мы павінны пашукаць іншыя крыніцы існавання. Калі абкладаюць падаткамі, мы павінны плаціць падаткі. Калі патрабуюць ад святароў дыпломаў, нашы ксяндзы павінны атрымліваць адукацыю лепшую за універсітэцкую. Канфрантацыя нічога не дасць — трэба толькі зразумець, што сягоння азначае «аддай Богу богава, а кесару кесарава». Мы павінны выхоўваць і верніка, і адначасова грамадзяніна Італіі...».

Час паказаў, што гэта магчыма. Што можна змяніць многае ў самім касцёле, але для гэтага неабавязкова «новая Рэфармацыя» — значыць, новы раскол, спрэчкі ды парахункі. Не толькі тут, на Беларусі, вернікі і святары перажывалі цяжкія часы — варта было б паглядзець на свет: як там людзі даюць сабе рады? А пакуль што тут, дый не толькі тут, выглядае іначай.

Ніхто ўжо не памятае, колькі праваслаўных цэркваў ёсць на Украіне: дзяльба і справядлівасць (у сэнсе: дзяльба) засланілі ўсё астатняе. Сумна чытаць, што пакуль у Калькуце маці Тэрэза ратуе дзяцей у бедных і брудных кварталах, у Ірландыі ці Польшчы біскупы заклапочаныя адным: што рабіць з тымі абортамі? Таксама клопат пра дзяцей, ды не зусім таксама... А калі ўжо чытаеш, што ў Талачыне праваслаўныя б'юцца за абразы не з уладаю, а паміж царквой і царквой, — зноў дзяльба і справядлівасць? — то не хочацца ісці да такога храма.

Справядлівасць людская не мяняе свет: толькі перакручвае праз дзяльбу яшчэ раз — і правы бок аказваецца ліхім, а ліхі правым. Свет пакрысе мяняе Божая справядлівасць, калі яна ёсць...

А спрэчкі за царкоўную і касцельную мову, — зноў дзяльба! — не ўзвышаюць дух. Аказваецца, гэтая «праблема» вырашана ў цывілізаванай, як цяпер модна казаць, Італіі сто гадоў таму. Па-нашаму гэта гучыць так: святары абавязаны выхоўваць і вернікаў, і грамадзян Беларусі. Богу богава, а кесару кесарава.

Алесь ЧОБАТ.

Анкета «ЛіМа»

1. Калі і пры якіх абставінах адбылося ваша знаёмства з прозай Гарэцкага?

2. Што ў яго асобе і творчасці падаецца вам вызначальным, сугучным сённяшняму дню, блізкім вам асабіста?

Жыццё і смерць

Кнігі падчас як талісман каханых — захоўваюць, утрымліваюць водар нерастрачанага і нявыпітага пачуцця.

Той колішні двухтомнік прозы Максіма Гарэцкага сярод не надта адмыслова аформленых вокладак беларускай кнігі нашай вясковай бібліятэкі вылучаўся саліднай ёмістасцю і нейкай непраўдападобнай раскошай. А яшчэ — саладкавата свежым пахам друкарні. Не дзіва, што рука сама пацягнулася да кнігі, нават проста так, з-за дапытлівай цікаўнасці, як да прыгожай дарагой цацкі.

А потым я нёс яе назад, непрачытаную і на чвэрць, і тайны страх раз'ядаў душу за гэты грэх. Я баяўся, што праніклівая бібліятэкарка праз шкельцы сваіх акуляраў угледзіць грэх і дакорна кіўне галавой. Так і запомніўся праз гады той першы том першага збору твораў М. Гарэцкага — талісманам, пахам і страхавітай тайнасцю граху.

Пазней, падчас уступных экзаменаў, я яшчэ раз падставіў Кнігу пад грэх: увёў у пералік сучаснай літаратуры. Экзаменатар паправіў: Гарэцкі — не наш сучаснік. Цяпер, зводдаль часу, бачыцца мне, што рацыі не мелі мы абодва...

М. Гарэцкі і сёння не паддаецца мне, найперш у лектарскай практыцы. Ён не кладзецца ў схемы, не расфасоўваецца па лагічных шуфлядках, якія зграбна можна паставіць перад студэнцкай аўдыторыяй. Ён неяк інтэлігентна і надта мякка выкоўзваецца — ён прагне жыцця.

Жыццё і смерць... Вось і прамовілася слова, якое атаясамлівае постаць М. Гарэцкага з беларускай літаратурай.

Трагічная парадаксальнасць беларускай літаратуры хіба ў тым і заключалася, што яна, беларуская літаратура, увесь час, усю гістарычную дыстанцыю — наколькі можа ахапіць вока — ішла ў абдымках са смерцю. Ніколі, як гэта бывала ў іншых, нашай літаратуры не пагражаў «упадак». Над ёй няўмольна ракавым праклёнам вісеў змрочны прывід смерці. Смерць падпільноўвала, шукала зручнага для расправы моманту і скрозь XVI, і скрозь XX стагоддзе. А літаратура ачуньвала і пускала новыя ўчэпістыя атожылкі. Адвечнае балансаванне на мяжы быцця і нябыту сфармавала не толькі яе стаічны характар, яе трагічна-аптымістычны пафас, але здзіўляючую рашучасць пазіцыі. Яе самасвядомасць, што асабліва выразна акрэслілася ў пачатку XX ст., была гэткай светавызначальнай, якой толькі і можа быць самакрытычная свядомасць народная.

М. Гарэцкі ўваходзіў у яе наўздзіў ашчадліва і карэктна: «І трэба сказаць беларусу...» І разам з тым жартаўліва-задзірыста: «Беларус—гэта Хомка, што веры не дае». Так, убачыць Хомку, памятаючы пра пачэсныя Літоўскія метрыкі, ёсць вышэйшая ступень у размежаванні зусім не сінанімічных паняццяў: услужэння і слугавання свайму народу. І ўсе гэтыя Хомкі, Антоны Жабоны, цёмналесцы, асмолаўцы цясняцца і штурхаюцца, і з гістарычнага «далёку» просяць і моляць, глядзяць у вочы невымоўнай мальбою адчайнага і праклятага, пакутнага і такога сапраўды беларускага пытання: за што?

Дэмакраты — у тым ліку і перадавая расійская дэмакратыя — чагосьці тут не дабіралі. Расійская дэмакратычная літаратура пытанне ставіла іначай: «что делать? кто виноват?» І нешта цёпленька-саноўнае было ў гэтым пытанні, як бы з барскай пасцелі выгукнутым. А. Някрасаў, які падараваў свету воблік «высокорослого больного белоруса», назіраючы аднойчы, як «секли женщину кнутом, крестьянку молодую», усяго толькі «размышлял» «у парадного подъезда». То не яго секлі, і нават не сястру, а куды больш далёкую родзічку—сястру Музы. Несумненны паклон той Музе, што заўважыла і прачула боль прасталюдзіна. Але—дыстанцыя вялікая.

Пытанне «за што?», гранічна сцісла сфармуляванае М. Гарэцкім першапачатковай назвай «Ціхай плыні», не толькі скарачае эмацыянальную дыстанцыю, яно наскрозь працінае літаратуру, утвараючы, фармулюючы інакшую запытальную тэму, нязнаную дагэтуль. Фатальная сіла, што так сляпуча вяла Хомку, ды й іншых герояў Гарэцкага, выштурхоўвала іх з жыцця, змушала амаль згаслымі іскрынкамі свядомасці хапацца за жорсткую рэальнасць няўцямным «за што?». І тым аказвалася роўнавялікай праз тысячагоддзі хіба што фатальнай пакоры антычнай трагедыі, дзе багі і неба самахоць дыктавалі людзям законы сваёй боскай імперыі. Моц антыкі была ўдыхнута ў пластычна-апавядальную журбу М. Гарэцкага.

І калі за ім, за Гарэцкім, гэткая тоўшча культуры, я зноў прыгадваю строгага экзаменатара на ўступных іспытах. Яго вопыт аказаўся больш дасканалым: прызнаваць М. Гарэцкага сучаснікам — пачэсна, але права гэтае трэба яшчэ сцвердзіць.

Ігар ЖУК.

г. Гродна.

Даводзіцца даказваць аксіёмы

1. Маё знаёмства з Гарэцкім пачалося з таго, з чаго шмат у каго завяршылася. Недзе, можа, у 1980 годзе з чарговай вандроўкі да Бабулі (так мы з сябрамі дзеля канспірацыі называлі ў лістах ды тэлефонных размовах зэльвенскую самотніцу Ларысу Геніюш) разам з «Расійска-крыўскім слоўнікам» Вацлава Ластоўскага я прывёз у Полацк кніжку без вокладкі і дзвюх апошніх старонак. Гэта былі крамольныя «Дзве душы». Такім чынам з прапаршчыкам Абдзіраловічам выпала сустрэцца раней, чым з салдатам Лявонам Задумам або «скрыўджаным жыццём Касцючком Зарэмбам», што складаў сваёй Ганначцы чулліва-выя лісты, якія ўзгадаюцца Сяргею Дубаўцу, калі яго закаханы Антон з апавядання «Вера ў сябе» будзе ў новай культурнай сітуацыі пісаць да Вяргіні.

«Астаюся любя», — канчала свае пісьмы «няцэннаму другу» Ганначка. Гэтыя самыя словы часта стаялі пад лістамі, пісанымі да мяне Анатолем Сідарэвічам, — у тыя часы, калі ён яшчэ не рэдагаваў «Грамаду», а зачытваўся «Гісторыяй беларускае літаратуры» Гарэцкага і, натхніўшыся, раз-пораз атрасаў з жывых класікаў і падкласікаў бронзавы пылок.

2. Летась «ЛіМ» змясціў ліст перакладчыка з Аўстрыі Фердынанда Нойрайтара «Беларусы паўсталі з еўрапейскай традыцыі...» Назва допісу аксіяматычная, але мы жывём у краіне, дзе штодня даводзіцца даказваць не толькі тэарэмы, але і аксіёмы. Калі казаць пра беларускую літаратуру першай паловы XX стагоддзя, дык найлепшымі доказамі таго, адкуль «паўсталі беларусы», стала творчасць двух Максімаў — паэта і празаіка, што былі ўадначас і бліскучымі публіцыстамі ды літаратуразнаўцамі.

Вызначальным, сугучным сённяшняму дню ды блізкім асабіста ў асобе і ў творчасці Гарэцкага мне найперш і бачыцца ягоная еўрапейскасць, калі хочаце, сусветнасць. Мне цікава ўявіць, як запіскі «На імперыялістычнай вайне» чытае аўтар рамана «Развітанне са зброяй» або аўтар рамана «На заходнім фронце без пераменаў». Здаецца, сабраўшыся ўтрох за столікам парыжскае кавярні, яны мелі б пра што пагаварыць.

Уладзімір АРЛОЎ.

«Не адракацца, не быць здраднікам...»

1. Упершыню з творамі Максіма Гарэцкага я пазнаёміўся амаль дваццаць гадоў назад, калі ў наш інтэрнацкі пакой трапілі «Віленскія камунары». Потым, ужо працуючы ў школе, атрымаў у падарунак на нейкае свята зборнік «Чырвоныя ружы». Хоць кніга была на рускай мове, гэта не перашкодзіла зацікавіцца творамі, узнікла жаданне прачытаць іх на мове арыгінала. Як і ўсякі забаронены плод, які салодкі вабілі «Дзве душы», пакуль не натрапіў на іх, пераднятых на ксераксе. Чатырохтомны збор твораў хоць і даваў адносна шмат, але быў няпоўным, пазбаўленым некаторых істотных рэчаў, пра што ў свой час справядліва пісала крытыка.

2. Асоба Максіма Гарэцкага ўвасобіла ў сабе памкненні і трагізм ягонай эпохі. Чалавек, які пачаў шлях у літаратуру ў нашаніўскі перыяд, з энтузіязмам успрыняў «будаўніцтва беларускага дома» ў 1920-я гады, і быў пазбаўлены Радзімы, а потым і трагічна загінуў у 30-я, стаўшы ахвярай «інтэрнацыяналістычнага» камуністычнага малоха. Гарэцкі папоўніў сабой бясконцы шэраг пакутнікаў за права «людзьмі звацца».

Значнае месца ў творчасці Максіма Гарэцкага займае тэма нацыянальнага адраджэння. Героі ягонай прозы шукаюць шлях да народа, каб разам з ім працаваць дзеля людскога шчасця. У апавяданні «У лазні» Клім Шамоўскі пакутліва думае: «Беларусь, Беларусь, чым ты была і чаго ты, во, дождала?» — звінела ў адным баку. «І што з табою будзе?» — плыло ў другім». І знаходзіць адказ: «Але ж не адракацца, не быць здраднікам, а любіць, шанаваць родную Бацькаўшчыну павінен, даўжан...» Пісьменнік балюча перажываў прыніжанасць і забітасць сялянства, якое іншаземныя «дабрадзеі» за доўгія стагоддзі прывучылі да таго, што сваё, роднае з'яўляецца «ніжэйшым», пазбавілі гістарычнай памяці.

На жаль, за дзесяцігоддзі, прайшоўшыя з часоў Гарэцкага, яшчэ больш стала як на нашай зямлі, так і ў суседзяў людзей, накшталт апісанага ў «Пабожным мешчаніне», які «страшэнна не любіў «хахлоў», «жыдкоў», палякаў і «палячкоў», разумеючы пад апошнімі беларусаў. І варта было сказаць яму, што яго любімы святы таксама па паходжанні беларус, як той успрыняў гэта варожа і перанёс на асабістыя ўзаемаадносіны. Ад такой каросты нам давядзецца яшчэ доўга ачышчацца, таму што яна пранікла ва ўсе ўзроўні грамадства, у тым ліку і ў вярхоўную ўладу, дзе зараз патрабуюць узаконіць дзяржаўнасць другой мовы, і як п'яны ад плоту, не могуць адысціся ад былога «старэйшага брата».

Найбольш поўна нацыянальная тэматыка раскрыта ў аповесці «Дзве душы». Адным з герояў аповесці з'яўляецца і Іван Гаршчок, «Карпавіч», манах-растрыга, а потым рабочы, які пасля кастрычніцкага перавароту быў пасланы партыяй у родны край наладжваць бальшавіцкі лад жыцця. І вось гэты дэнацыяналізаваны Гаршчок расстрэльвае, катуе, залічваючы ў вольны час свае мазгі гарэлкай. Абдзіраловіч у час знаходжання ў ягонай п'янай кампаніі адчувае, як быццам нешта бруднае і жудаснае наліпае на яго. Мне здаецца сімвалічным апісанне сцэны пахавання забітага Гаршка ў канцы аповесці, калі «чорны мурашнік людзей з чырвонымі штандарамі, з грознымі надпісамі рынуў па вуліцы». Вось гэтае «рынуў» і было інтуітыўным прадчуваннем пісьменніка няўмольнага наступу сляпой сілы бальшавіцкага таталітарызму, якая потым зацягнула ў свае жорны лепшыя сілы нацыі.

Тэма Бацькаўшчыны, якая не страціла актуальнасці і цяпер, прысутнічае і ў «Віленскіх камунарах», але там яна прыглушана некаторымі ідэалагізаванымі момантамі. Не варта ўсё-такі забывацца, што раман пісаўся ва ўмовах ссылкі, з разлікам на цэнзуру. Відаць, таму ў ім і трапляюцца такія мясціны, як згадка пра «нацыяналістычныя» ўхілы Цёткі.

Уражвае ягоная «Камароўская хроніка» — летапіс і энцыклапедыя жыцця сялянскага роду. Творы Максіма Гарэцкага пазбаўлены павярхоўнага, «сувенірнага» этнаграфізму, а характарызуюцца веданнем унутранай сутнасці беларускага фальклору аж да нацыянальнае міфалогіі ўключна.

Блізкай сучаснаму чытачу павінна быць і філасофская заглыбленасць, аналітычнасць пісьменніка, праблема пошуку героямі вышэйшага сэнсу свайго жыцця, тонкі псіхалагічны аналіз. Героі твораў Максіма Гарэцкага думаюць не толькі пра кавалак хлеба, але імкнуцца асэнсаваць з вышыні маральных пазіцый свае ўчынкі, суаднесці іх з духоўнымі каштоўнасцямі, вечнымі ісцінамі.

Эдвард ЗАЙКОЎСКІ,
археолаг.

Уражвае ступень адкрытасці

1. Першая сустрэча з прозай Максіма Гарэцкага адбылася ў мяне ў войску. Дзіўна, але менавіта там і трапіліся яго «Запіскі салдата 2-ой N-скай артылерыйскай брыгады Лявона Задумы «На імперыялістычнай вайне».

Я служыў у Расіі, у Маскве, і тое, як і пра што пісаў Максім Гарэцкі, мяне не здзівіла і не ўразіла. Уласнае жыццё ў вайсковым асяроддзі (казарма, плац, палігон, вучэнні) падавалася, а можа, і было й больш жахлівым, жудасным, чым самыя горкія старонкі Гарэцкага. Зразумела, было і шмат агульнага, вызначальнага і ўласцівага для войска ўсіх часоў, але чытаць у войску пра войска — гэта, як чытаць у турме пра турму: занятак, на маю думку, дзіўны...

Я адклаў тую кніжку і доўга, пасля першага няўдалага знаёмства, да прозы Гарэцкага не звяртаўся. А развагі нашых пісьменнікаў і літаратуразнаўцаў пра тое, што ён — класік, адзін з самых цікавых празаікаў, мяне не кранані, абыходзілі, бо менавіта па першым знаёмстве я меркаваў аб усёй літаратурнай спадчыне пісьменніка.

Меркаваў — пакуль не сутыкнуўся з другімі творамі, пакуль не адбылася пераацэнка каштоўнасцяў.

2. Вызначальным і блізкім асабіста мне падаецца дваістасць асобы Гарэцкага-пісьменніка. Яго нейкі змушаны аптымізм і трагічнае ўспрыманне жыцця. Падабаюцца і здзіўляюць песімістычныя канцоўкі амаль усіх твораў, асабліва вялікіх. Прыцягвае аўтабіяграфічнасць, хвалюе і ўражвае тая ступень адкрытасці і праўдзівасці, з якой ён углядаецца ў сваё жыццё і па ім будуе літаратурны твор.

Тыя стылёвыя і жанравыя адкрыцці, якія зрабіў Гарэцкі, сёння пачынаюць плёнка выкарыстоўвацца і распрацоўвацца ў творчасці многіх маіх аднагодкаў, і гэта збліжае далёкага «хрэстаматыйнага» пісьменніка з сённяшнім днём, з сучасным літаратурным працэсам.

Уладзімір СЦЯПАН.

СТАРОНКІ СПАДЧЫНЫ: НОВАЕ ПРАЧЫТАННЕ

Вінцук КАВАЛЕНКА

ВЯРТАННЕ ДА КУПАЛЫ

ЗАРАЗ У ПЕРЫЯДЫЦЫ многа пішуць аб той культурнай сістэме, што склалася за час існавання савецкай дзяржавы. На літаратурным сімпозіуме ў Норвіцкім універсітэце (ЗША) нават прынята пастанова аб стварэнні «энцыклапедыі савецкай цывілізацыі»—нечага накшталт «музеума» сацыялістычных каштоўнасцей, у якім будзе зафіксавана факталогія і міфалогія знікаючага свету. Трэба сказаць, што, мабыць, нідзе стварэнне рознага роду міфаў не ішло так актыўна, як у літаратуры і ў галінах навук з ёю звязаных. У музеі савецкага літаратуразнаўства многа цікавых «акамянеласцяў». Дзяржаве не былі патрэбны мастакі, кампазітары, пісьменнікі. Ёй былі неабходны куміры, ідалы, легенды.

У свой час казённая навука з зайздроснай энергіяй стварыла міф аб «першым пралетарскім пісьменніку» Максіме Горкім, які ўпарта ўздымаўся ў сваёй творчасці да ззяючых вяршынь «сацрэалізму» і ледзь не саматугам ствараў многанацыянальную савецкую літаратуру. Перад беларускімі навукоўцамі «старэйшым братам» быў пратаптаны гасцінец, па якім яны не замарудзілі рушыць. Пачынаючы з канца 20-х гадоў, ужо мала хто цікавіўся рэальным зместам класікаў беларускага Адраджэння. Навукоўцы, непрадузятасць, проста жывая цікаўнасць у нашым літаратуразнаўстве сталі лічыцца ледзь не заганай. Усё замяніў славуты «класавы падыход». Мастацкія творы служылі «неистовым ревнителям» (тэрмін Ю. Лібядзінскага) «пралетарскай чысціні» ў літаратуры толькі падставай для палітычных абвінавачванняў ці—куды радзей!—апраўдання. Асаблівай «тонкасцю» і «зграбнасцю» навуковай думкі вылучаліся «працы» Л. Бэндэ: «Чалавецтва падзелена на класы, а класы маюць процілеглыя інтарэсы, класы вядуць паміж сабою барацьбу, агульначалавечы пункт гледжання ёсць простая фікцыя, за якую хаваецца філістэр, падобны да пустой кішкі» («Маладняк», 1930, № 6. С. 159). У гэтым плане, лічыў крытык, «Ідэалы Купалы не выходзілі з рамак буржуазна-дэмакратычнай дзяржаўнасці». Вось так «вітаў» Бэндэ паэта ў артыкуле, прысвечаным 25-годдзю купалаўскай літаратурнай дзейнасці...

Усё ж рэжыму патрабаваліся класікі, якія служылі б ідэалагічным апраўданнем існавання сацыялістычнай дзяржавы. Зразумела, што Купала з выразна акрэсленай сацыяльнай тэматыкай многіх яго твораў, з ідэяй разняволення беларускага сялянства найлепш падыходзіў да гэтай ролі. Трэба было толькі ачысціць яго творчасць ад «нацдэмаўшчыны» і «адраджанізму» (тэрміны вульгарна-сацыялагічнай крытыкі 30-х гадоў) і акцэнтаваць у ёй «рэвалюцыйныя» настроі.

ТАК НАРАДЖАЎСЯ галоўны міф—**міф аб Купалу як аб рэвалюцыйным дэмакраце.** Праўда, тут узброеныя класавай тэорыяй даследчыкі адразу адчулі «супраціўленне матэрыялу». Спадчына паэта, асабліва дакастрычніцкая, ніяк не хацела ўціскацца ў жорсткія рамкі «рэвалюцыйнага дэмакратызму». Трэба было ўзяцца за аперацыю, вядомую яшчэ з часоў Пракруста,—тое-сёе скараціць. Ужо да канца 20-х некуды зніклі вершы «К зорам», «Кругаварот», «Бяседа» («глыбокі песімізм і безнадзейнасць», на думку пралеткультаўцаў), «Адзін» («неразуменне свету і адзіноцтва»), «Папросту» («Ідэалізацыя феадальнага мінулага»), паэма «На куццю» (тое ж самае)—усяго каля 150 твораў.

Гэтае рэзанне па жывым было хоць і балючым, але вялікага плёну не давала. Ды і то сказаць: як можна выкрасліць у Купалы нацыянальна-вызваленчую ідэю, якой прасякнута яго творчасць? Давялося б скасаваць ці не ўсю купалаўскую спадчыну! А таму ў далейшым афіцыёзная навука працавала больш тонка, падводзячы пад творы сацыялагічную базу. Замест нацыянальнага падстаўлялі сацыяльнае. Напісаў паэт пра тое, што беларус шукае свабоды,—значыць, змагаецца супраць эксплуатацыі чалавека чалавекам. Назваў паляка «ляхам», а рускага — «масквалём» —значыць, «меў на ўвазе.., вядома ж, не палякаў і рускіх, а прыгнятальнікаў...» («Полымя», 1988, № 10). І ў 1988 годзе, рыхтуючы публікацыю забароненых купалаўскіх вершаў, Б. Сачанка быў вымушаны «падводзіць» сацыялогію, апраўдвацца за паэта!

Купала сапраўды ніколі не быў нацыяналістам. Вульгарны нацыяналізм ніколі не мае нічога агульнага з высокім мастацтвам. Але гонар беларуса ён ставіў высока і не кідаўся ў абдымкі ні да заходніх, ні да ўсходніх «непрыяцеляў-братоў» (выраз Купалы).

Тое ж было з купалаўскім «песімізмам». Сустракаўся ў паэта верш, што называецца, аптымістычны—тлумачылі рэвалюцыйнымі настроямі, трапляўся «песімістычны», трагедыйнага накалу твор—гэта ўжо быў упплыў рэакцыі. Пры гэтым нават не бралася да ўвагі, што і тое, і другое пісалася амаль адначасова, у адзін год, у адзін месяц. Стваравўся надзвычай зручны алгарытм, які і дазваляў цягнуць Купалу ў «сацыялістычны рэалізм».

Купала наогул з'яўляецца паэтам трагічнага светапогляду (вымушана-аптымістычныя творы 30-х гадоў мы, зразумела, браць у разлік не будзем). Звязваць напрамую купалаўскі трагізм з «ноччу рэакцыі», нельга, але даволі часта ён сапраўды знітаваны з сацыяльнымі абставінамі жыцця селяніна, якія ўспрымаюцца паэтам як безвыходныя:

...У палацы п'юць, гуляюць,
Свецяцца агні;
Мяне ж з хаты выганяюць,—
Вось тут і жыві!

Здаецца, усё проста: процістаянне багацця і беднаты, заклікі да барацьбы за сацыяльную справядлівасць («Людской расплаты ўжо над вамі// Тапор адточаны завіс»)—гатовы паэт-рэвалюцыянер! Але для Купалы прыгнёт чалавека чалавекам, «эксплуатацыя»—толькі адзін з бакоў уладарання злога Лёсу, Року над людзьмі, адна з іпастасей панавання Д'ябла, Чорнага Бога ў свеце («З дзікіх багнаў, пераваляў // Выбрыў чорны Бог»).

Сны неспакойныя,
Нядолі поўныя,
Спаць не даюць мне начамі.
Здані спужаныя,
Здані загнаныя
Цэлымі бачу палкамі.
(1905)

Так прызнаецца паэт ужо ў адным з першых сваіх вершаў. І ў далейшым тэма бязладдзя, адзіноцтва, нежадання жыць («Завялі думкі на расцвеце, // Душа жадае небыцця») будзе мець сваё лагічнае падоўжанне і развіццё, разам з тэмамі нацыянальнымі і сацыяльнымі. Аб гэтым сведчыць нават просты пералік назваў купалаўскіх твораў: «Адзін», «Куды ні ўцякаю...», «Бываюць хвілі горкіх жаляў...», «За што?», «З людзьмі» («Трудна, крыўдна жыць на свеце...»). Усе пералічаныя вершы—«жалейкаўскага» перыяду, усе напісаны ў адным 1906 годзе, прычым хацелася б падкрэсліць, што гутарка ў іх ідзе не аб гаротнай долі беларускага селяніна (ад імя якога аўтар часта выступаў), а аб уласных, індывідуальных адносінах паэта да акаляючага жыцця. У 10-я гады эсхаталагічныя матывы ў паэзіі Купалы дасягаюць свайго «крэшчэнда» (стварэнне такіх лірычных шэдэўраў, як «Снег», «Прыстаў я жыць...», «Пад крыжам», «Чалавеку» і многія іншыя).

Як ніколі Купала ў гэты час далёкі ад навязанай яму ролі «рэвалюцыйнага дэмакрата». У яго творчасці ідзе актыўны працэс стварэння своеасаблівай, глыбока арыгінальнай канцэпцыі чалавека і сусвету, адбываецца паглыбленне філасофскай думкі паэта, узрастае цікавасць да вечных тэм. Трагічнае становіцца неадэмным бокам светаўспрымання Купалы, у вечнай барацьбе цёмнага і светлага пачаткаў пераходзіць першае:

Паланейся, развугляйся,
Змейны чорны Бог, —
Ты йшчэ з белым не зраўняўся,
Ты яго не змог!..

Але светлы пачатак далёка не заўсёды перамагае цемру. У драматычных паэмах «Адвечная песня» і «Сон на кургане» чалавек, пры ўсіх сваіх намаганнях да барацьбы, застаецца ў пройгрышы. Ён не ў сілах разарваць «жалезнае кола» прадвызначанага:

І будзе так жыць і маліцца,
Сваёю нядачай хваліцца
Стварэнне жыцця — чалавек,
Аж ляжа ў зямельку навек!

Нават калі герой, як Сам у «Сне на кургане», мае духоўную моц, яна трацiцца ўпустую, на заведама недасягальныя мэты. Як ні прывабліае само змаганне, які ні прыгожы чалавек у гэтым змаганні, злыбедныя сілы Кону, «нявідзімага Бога-Рока», даводзяць героя да паражэння. «Усё ж бяссілен твой розум і знанне // Перад голасам духу начэй»,— піша Купала ў вершы «Чалавеку».

Тэма раўнадушша ці нават варожасці Сусвету да чалавечага існавання — наогул ці не галоўная тэма літаратуры рубяжа XIX—XX стагоддзяў. Мы звыкла ўспрымаем Купалу (як і іншых нашых пісьменнікаў гэтага часу) як мастака, што найперш вырашыў «унутрынацыянальныя задачы, тым самым выключаючы яго творчасць з сусветнага кантэксту. А між тым беларускі паэт быў сучаснікам таго, што ў Еўропе атрымала назву fin de siècle (скону стагоддзя), а ў Расіі — «рубяжу». Філасофія і літаратура гэтага часу напоўнены прадбачаннямі грандыёзных тэктанічных зрухаў у жыцці чалавецтва, прадчуваннямі глабальных катастроф. На слыху імёны Ніцшэ, У. Салаўёва, Розанава. На паліцах пецярбургскіх кнігарань у 1910 годзе — Гаўптман, Метэрлінк, Ібсен, Пшыбышэўскі, Бадлер, Верлен, Салагуб, Брусаў, Бальмонт, Блок. Ці мог прайсці міма ўсяго гэтага Купала, не зацікавіцца тым, што літаральна лунала ў паветры? Зразумела, не. Мы, дзякуючы жонцы пісьменніка У. Луцэвіч, дакладна ведаем аб адным факце ўздзеяння на беларускага паэта «новай літаратуры» — драмы С. Пшыбышэўскага «Снег» і стварэння на гэтай падставе арыгінальнага купалаўскага верша. А колькі было яшчэ такіх уплываў?

Наогул, мы часта несвядома прыніжаем творчасць Купалы, акцэнтуючы яго ролю як «адлюстравацеля жыцця». Калі сучасныя даследчыкі прызнаюць і нават падкрэсліваюць дар прароцтва, уласцівы многім мастакам рубяжа стагоддзяў, — Л. Андрэеву, А. Рэмізаву, І. Буніну, Ф. Салагубу, А. Блоку, то чаму мы адмаўляем у гэтым генію Купалы, засяроджваючыся на «рэгістрацыі» ім з'яў рэчаіснасці ці мінулага? А між тым менавіта купалаўская творчасць прасякнута адчуваннем катастрофічнасці жыцця, смутнай трывогай за лёс чалавека і чалавецтва. У вершы «Знямога» паэт стварае малюнак хісткага, ненадзейнага існавання, пагражальнага для чалавека:

...Безнадзейна, бестрывожна,
Ціха, зважна, асцярожна
Хаос гнёзды ўе свае,—
Вара зелле-налатуху,
Пое, зводзе князя-духа,
Перадыху не дае.

Карціна набывае планетарны маштаб, атрымоўвае метафізічнае гучанне:

Світы, захады крыляцца,
На адной таўкуцца кладцы,
Цемра вабе згубным дном;
Плача сонца маладое
Над планетай над старою.
Іскры сыплюцца цурком.

Чуйнасць паэтычнае думкі Купалы — надзвычайная, і менавіта яна надае многім яго творам трагічную афарбоўку. Той жа «Сон на кургане» сёння ўспрымаецца не як «вырашэнне надзённых грамадскіх праблем» (А. Макарэвіч), не як панаванне «сіверу рэакцыі» (Я. Шарахоўскі), а як прадказанне тых бед, што чакаюць беларускі народ у будучым. Пакутлівыя шуканні і сны, панаванне Чорнага і відмаў, раптоўны пажар у вёсцы, заблудзіўшыя паяздчане, нарэшце, надрыў і адчай гулянкі ў карчме — ланцужок сімвалічных вобразаў, які стварае атмасферу трывожнага прадчування чагосьці немінучага і страшнага. Асаблівую ролю, на наш погляд, тут адыгрывае сцэна вясковага пажару. Пра многае гаворыць сам падбор персанажаў: дурнаваты падлетак, сляпая, вар'ятка з галавешкай замест дзіцяці на руках (успамінаецца звар'яцелая з дзіцем на руках у драме «Сляпыя» Метэрлінка). Ды і «нармальныя» вяскоўцы яўна не ў сабе, што відаць з іх учынкаў. Карціну дапаўняе з'яўленне вясельнай дружыны, якая, па сутнасці, прыбыла ў нікуды, заблудзіла ў прасторы і часе. Аўтар прыдае гэтаму сімвалу такое вялікае значэнне, што паўтарае яго ў сцэне «сватаўства» дурнаватага падлетка да вар'яткі. Гэта ўзмацняе ўражанне, што адбываецца нешта не тое, што жыццё сышло са сваіх рэек і ляціць у бездань. Стварае атмасфера чагосьці незвычайнага —і жахлівага.

Спрабуючы расшыфраваць ідэю купалаўскага твора, крытыкі бачылі ў вяселлі «банкет рэвалюцыі» (М. Арочка, М. Лазарук), якому перашкодзіў «пажар рэакцыі». На наш погляд, такія творы, як «Адвечная песня», «Сон на кургане», наогул не патрабуюць расшыфроўкі, бо нельга даць купалаўскай сімволіцы якое-небудзь адназначнае тлумачэнне. Адразу знікае атмасфера таямнічасці, трывожнай недаказанасці, трагічных прадчуванняў. Атмасфера, якая і робіць паэмы Купалы такімі адметнымі, своеасаблівымі.

У творчасці беларускага паэта наогул вельмі многа «прахадных» сімвалаў, да якіх ён часта звяртаецца і якія не паддаюцца пэўнаму тлумачэнню, не маюць стабільнага значэння (**курган, крыж, падарожнік, доля**). Сэнсавае напаўненне іх у кожным канкрэтным выпадку — рознае. Так і з сімвалам пажару, пажарышча. Гэта можа быць канкрэтна-бытавой з'явай («Ці знішчыцца ў пуньцы пажарам...»), можа быць сімвалам помсты («Хай дымяць пажары// Тут і там крывава...»). Але найчасцей пажар—сімвал трагічных падзей у жыцці Айчыны, беларускага народа: «Завываюць ваўкі над курганамі, // Свет заліты крывавым агнём». Ці ў больш позкім вершы «Вясна 1915-ая»:

...А грознымі пажарамі распачала сяўбу,
Пажарамі-знішчожаннем святуе свята
сваё!

Гэта ўжо блізка да змрочных прароцтваў А. Блока: «От дней войны, от дней свободы — // Кровавый отсвет в лицах есть».

Тэма радзімы для Купалы—найважнейшая, і вырашаецца яна часам у надзвычай трагічным плане:

Так спіш, так жывеш мімаходам,
Мой край, як сцяпная магіла,
З сваім незавідным народам,
З патухшай і славай, і сілай.

Горкія словы, поўныя скрухі і адчаю... Менавіта так часта бачылася радзіма паэтам-сімвалістам. Вось праграмны верш зборніка «Попел» (1909) А. Белага, які пачынаецца так:

Довольно: не жди, не надейся—
Рассейся, мой бедный народ!

Аўтар малюе карціну панавання разрухі і ўвасобленага ў міфалагічных істотах зла:

Где по полю Оторопь рыщет,
Восстав сухоруким кустом,
И в ветер пронзительно свищет
Ветвистым своим лоскутом...

І ў Купалы на родных прасторах — «баляванне» цёмных сіл:

Шыпяць, свішчуць па лугах
Вужы, скарпіянкі,
А па стайнях, па хлявах
Лазяць ваўкалакі.

Ведзьмы, совы, кажаны
Круцяцца, лятаюць,
На сваіх бацькоў сыны
Залом заламляюць.

Верш рускага паэта канчаецца радкамі: «Исчезни в пространство, исчезни, // Россия, Россия моя!» Да такога трагічнага болю па Айчыне здольны дайсці і Купала:

Так званіце, не кідайце,
Дружыну склікайце...
Хаўтуры ўжо свае будзе
Беларусь спраўляці.

Зразумела, было б вялікай памылкай абсалютызаваць трагічныя бакі творчасці Купалы, не бачыць у той жа тэме радзімы светлага пачатку («ў народ і край свой толькі веру...»). І ўсё ж — які далёкі сапраўдны Купала ад створанай у свой час міфічнай асобы руркавага аптыміста, што з надзеяй глядзіць у «рэвалюцыйнае далёка»!

„РЭВАЛЮЦЫЙНЫ ДЭМАКРАТ" Купала хаця і знаходзіўся «пад жыватворчым уплывам геніяльнага пралетарскага пісьменніка», але «не зразумеў сацыялістычнай тэндэнцыі ў расійскай рускай рэвалюцыі, не ўзняўся да ўсведамлення кіруючай ролі рабочага класа ў ёй (У. Івашын), а таму апіраўся ў асноўным на «рэвалюцыйнае сялянства» (У. Карпаў). Так яшчэ ў 50—60-я гады лічылі беларускія даследчыкі, і гэтае меркаванне **стварыла міф аб Купалу як аб выключна сялянскім паэце.** І хаця ўжо ў першых артыкулах аб яго творчасці крытыкі адзначалі агульначалавечую значнасць і прафесіяналізм, нават артыстызм купалаўскіх вершаў і паэм (гл., напрыклад, артыкулы У. Самойлы, С. Папуяна ў «Нашай Ніве» за 1910 год), агульная тэндэнцыя захоўвалася і развівалася. Галоўным у спадчыне беларускага паэта лічылася тое, што ён імкнуўся «паказаць усю глыбіню сацыяльнага антаганізму, усю вастрыню супярэчнасцей паміж пануючымі класамі і сялянствам» (М. Лазарук), быў «барцом-рэвалюцыянерам» (Я. Мазалькоў). Па-першае, Купала не заўсёды так ужо варожа ставіўся да пануючых класаў (узяць хаця б шырока вядомую сёння паэму «На куццю» ці цэлы шэраг вершаў: «Маладая Беларусь», «Навагодні жаданні», «Дудар» і інш.) і нават заклікаў да грамадзянскай згоды: «Грамадзянская згода, супольнасць загосце,// Аж усцешацца прадзедаў цені і косці». Па-другое, і ў блізкую рэвалюцыю, што дасць шчасце мужыку, паэт часам не верыў:

Дзівіцца ўвесь свет,
Што так гол Янук,
Дзіваваўся дзед,
Дасца дзіву ўнук.

Ці ў другім вершы: «Жаль, што вы такія, праз свет пагарджаныя,//Жаль, што так жыцца йшчэ доўга вам будзе».

Цікава, што сам пісьменнік якую-небудзь палітычную накіраванасць сваёй творчасці адмаўляў: «Дзе была палітыка, я стараўся ў яе не ўмешвацца, добра гэта ці дрэнна — не ведаю» (з ліста 13 лютага 1929 г. да свайго біёграфа).

І ўсё ж так званыя «рэвалюцыйныя» творы ў Купалы ёсць. І менавіта на такія вершы, якія «не спадабаліся царскім цэнзарам» (Я. Шарахоўскі), згодна з ідэалагічнай устаноўкай звярталі ўвагу даследчыкі. Але гаворачы папраўдзе: ці могуць цікавіць нашага сучасніка наборы штампаў пралетарскай паэзіі з іх «шайкамі тыранаў», «дэспатаў подлых», з «кайданамі», «нагайкамі» і «ланцугамі»? Ці бясконцыя варыяцыі на тэму «Што ж ты спіш, мужычок?»? Што зробіш, кожнае пакаленне чытае класікаў па-свойму, выбірае сваё. Не вабяць сёння і купалаўскія «песні жальбы», якія яшчэ В. Ластоўскі называў «нясkладнымі плачамі». Мабыць, і сам паэт усведамляў бесперспектыўнасць «жалейкавых» настрояў і таму паступова павялічваў адлегласць паміж сабой і лірычным героем-вяскоўцам. Нядобрым словам даводзіцца тут памянуць М. Горкага з яго «мядзведжай» пахвалой Купалу і Коласу («прымітыўна-проста пішуць...»). Паэт сапраўды йшоў ад беларускага фальклору, ад народнай песні, але прыйшоў ён да выразна акрэсленай творчай індывідуальнасць, і бачыць у Купалу, прынамсі, Купалу 10-х гадоў, пераапранутага селяніна — вялікая нацяжка.

Не трэба залішне даваць веры беларускаму паэту, калі ён займаецца самапрыніжэннем («Я не паэта, о крый мяне божа!»; «Няхай жа хоць будзе Янка Купала»). Гэты «не-паэт» можа ў любы момант збярнуцца «песняром і царом усіх царэй», чый «дом — прыволле зоркаў далі», чыя думка «як вецер, як птушка, дзе сонца, дзе зоры». Больш таго, Купалу ў вышэйшай ступені ўласціва «высокая хвароба» сапраўднага, вялікага паэта — асэнсаванне свайго творчага шляху, як трагічнага, можа быць, згубнага, але прадвызначанага, неабходнага народу, такога, з якога нельга ўжо звярнуць. У вершы «Да песень»:

Хацеў бы вас, песні,
Зрачыся, пакінуць, —
Сілачкі ж мне мала,
Буду ўжо так гінуць.

Тое ж у вершах «Бываюць хвілі...», «З маркотных думак», «Замаўчыце, думы...», «Прарок». Гэта ўжо сітуацыя, калі «жыццё і паэзія зліваюцца ў адзін пякучы камяк» (А. Кушнер).

Зразумела, асабовы, індывідуальны пачатак зусім не выключае «сялянскай» тэмы. Купала, як ніхто, змог зразумець душу беларускага мужыка, «улезці ў яго скуру». Але і тут далёка да ідылічнай карціны бескарыслівай любові і мар аб шчаслівым жыцці. Народ у Купалы такі, які ён ёсць, не ідэалізаваны. У вершы «Старцы» зусім не замілаванне «святасцю» жабракоў, а рэальная, жорсткая праява жыцця:

Кожны прэцца ў лепша месца.
. . . .
Гэй, малітвам, быццам бітвам,
Стар'ё аддалось,
А з-пад воку глядзяць к боку,
Ці дадуць хто штось.

Намаляваная сцэна адразу прымушае прыгадаць бунінскага «Мужычка»: «Ельничком, березничком — где душа захочет —//В Киев пробирается божий мужичок». І ў Купалы, і ў Буніна «божыя людзі» далёкія ад сусальнага ідэала, намаляванага народнікамі:

...Сыты. А завидим белые холсты,
Подойдем с молитвою, глянем на дорогу,
Сдернем, сунем в сумочку — и опять
в кусты.

Паэт не закрывае вочы і на тое цёмнае, злое, што ёсць у сяле. Ад гэтага — пачуццё горычы і нават нейкай раздражнёнасці:

Сеў, як той крыж на расстаі,
Сярод пушч і поля,
Злажыў рукі і чакае
Усё нейкай долі.

Апагею гэтыя настроі дасягаюць у вядомым «Прароку», дзе ў адказ на палымяную пропаведзь песняра гучыць пытанне: «Па колькі ж нам далі чырвонцаў.//Калі мы пойдзем за табой?» У сваёй злосці на цемнату і забітасць мужыка Купала здольны дайсці да пэўнай крайнасці:

Няпраўда праўду акялзала
І едзе людскасці па спіне.
А чалавек — ком гною, сала —
Быдлём, сляпнём жыве і гіне.

Гэтыя радкі нагадваюць славуты верш З. Гіпіус: «Страшное, грубое, липкое, грязное,//Жестко тупое, всегда безобразное...//Рабское, хамское, гнойное, черное...» Але чым мацней у кожнага вялікага паэта прыступы мізантропіі, тым больш адчуваецца цяга да ідэалу, да сцвярджэння законаў любові і чалавечнасці. Купала смела дэкларуе: «Сцежку хутчэй ідэалам!» і сцвярджае іх на розных узроўнях — ад канкрэтна-побытавага («Янка Скурат», «Сцёпка Жук») да абагульнена-сімвалічнага («Яна і я»). Калі ўжо гаварыць аб «рэвалюцыйнасці» паэта, то гэта найперш прага «рэвалюцыі духу», ці «князя-духа», як называе яго Купала. Ідэалам становіцца чалавек, які не адрываецца ад бацькоўскай зямлі, ад народнай плыні, але разам з тым выяўляецца як асоба, увасабляе нацыянальную годнасць:

Яшчэ ў калысцы я навучыўся з песень
сніць
Аб гэтых блізкіх мне,
а цесных так мясцінах:
Што роднай нівы
я мільённая часціна,
Што зоркі роднай ў сэрцы
мне іскрынка тліць.

Так Бацькаўшчыну я здабыў
сабе без злосці,
Узрос з яе й чужых з яе
не скінуў косці,
Грудзьмі тулюсь к ёй,
як да матчыных грудзей.

«Без злосці» да «касцей чужынцаў»— тут паэт у чымсьці нават процістаіць самому сабе ў больш ранніх творах з іх лейтматывам: «Крыўды галосяць://Паўстань і мсціся!»

Сённяшняя палітычная сітуацыя ў краіне такая, што на пярэдні план выходзяць купалаўскія творы з выразнай нацыянальнай ідэяй. Што ж, гэта гістарычная неабходнасць, але не хацелася б, каб Купала стаў «нацыянал-камуністам» (С. Станкевіч), як раней быў «рэвалюцыйным дэмакратам». Зразумела, што забароненыя ў свой час творы беларускага паэта вабяць сваёй свежасцю і надзённасцю, але з мастацкага боку ім уласцівы ўсе недахопы «палітычнай» лірыкі — рытарычнасць і мноства літаратурных штампаў: «Звоны путаў», «крывавы грош», «раз'юшаныя сатрапы», «стогны турмы» і г. д. Хацелася б усё ж, каб наш сучаснік больш звяртаў увагі на пафіласофску глыбокія і мастацка дасканалыя творы, скіраваныя на спасціжэнне карэнных з'яў рэчаіснасці, тайнаў чалавечай душы.

МІФ ТРЭЦІ: «У НАС НЕ МОЖА БЫЦЬ МАДЭРНІЗМУ!» Гэты лозунг, выкінуты некалі «Нашай Нівай», быў падняты на шчыт у 50-я гады. Тады, каб неяк абараніць Купалу, Коласа, Багдановіча, Бядулю ад удару вульгарна-сацыялагічнай дубіны, іх творчасць была аб'яўлена «цалкам рэалістычнай». Пазней, пачынаючы з гадоў «адлігі», даследчыкі пачалі заўважаць у купалаўскай спадчыне і рамантычны струмень. З гэтага перыяду творчасць беларускага паэта разглядалася, па сутнасці, у абмежаваным гэтымі тэарэтычнымі паняццямі прасторы. Між тым, па-першае, самі гэтыя тэрміны лічацца некаторымі тэарэтыкамі ўстарэлымі (гл., напрыклад, артыкул А. Пяскова «Навошта нам патрэбны «-ізмы»?» у часопісе «Вопросы литературы», № 11—12 за 1991 год). Па-другое, нагадаем яшчэ раз пра эпоху, у якую развівалася творчасць Купалы, на сучасныя яму магутныя літаратурныя плыні. Ужо равеснікі паэта па гэтай эпосе асцерагаліся зводзіць творчы метад пісьменніка да якой-небудзь адной дамінанты. М. Багдановіч бачыў у паэзіі Купалы рамантычны і сімвалістычны пачаткі. М. Гарэцкі ахарактарызаваў купалаўскі стыль як «сімвалічны рэалізм». Наогул, яшчэ ў 20-я гады крытыкі часта пісалі (на жаль, больш адзначалі, чым даследавалі) пра сімвалізм у творчасці Купалы, аб чым сведчаць кнігі і артыкулы Я. Карскага, А. Бабарэкі, Ц. Гартнага. Пазней, у 30-я, сімвалістычныя матывы ў купалаўскай творчасці паслужылі матэрыялам для палітычных абвінавачванняў (Л. Бэндэ, А. Кучар, М. Клімковіч). І ўжо пачынаючы з 60-х дазвалялася гаварыць толькі аб «асобных рысах» мадэрнісцкіх плыняў у спадчыне пісьменніка.

Перш за ўсё — што такое сімвалізм у разуменні сённяшняга літаратуразнаўства? Ясна, што не той страшны жупел, на які валілі ўсе грахі «змрочнага дэкадэнцтва». На думку сучасных тэарэтыкаў, сімвалізм не зводзіцца ні да дэкадансу, ні нават да мадэрнізму. Гэтая складаная і магутная літаратурная плынь зрабіла вельмі многае для пад'ёму еўрапейскай культуры на рубяжы XIX—XX стагоддзяў, стварыла «срэбны век» рускай паэзіі. Яна аказала ўплыў на самых розных пісьменнікаў той эпохі, і невыпадкова ў сімпатыях да сімвалізму пад канец жыцця прызнаваліся такія розныя мастакі, як Ахматава і Бунін, у свой час ад яго вельмі далёкія.

Сімвалісты, абапіраючыся на дасягненні еўрапейскай (А. Шапенгаўэр, М. Гартман Ф. Ніцшэ) і расійскай (У. Салаўёў, М. Бярдзяеў, Л. Шастоў) ідэалістычнай філасофіі, прапаведвалі «рэвалюцыю Духу», якая павінна была папярэднічаць рэвалюцыям палітычным, засяроджвалі ўвагу на ўнутраным жыцці чалавечай асобы і разам з тым марылі аб сацыяльна-справядлівым уладкаванні свету («Ідэя саборнасці»). Яны як ніколі высока ставілі ролю мастацтва ў жыцці грамадства, схілялі галаву перад здольнасцямі мастацкага слова і, па сутнасці, узнавілі на рубяжы стагоддзяў цікавасць да вуснай народнай творчасці (Бальмонт, Брусаў, Рэмізаў). Усё гэта абвастрае ў нашы дні цікавасць да мастацкай і тэарэтычнай спадчыны сімвалізму. Мала хто сёння будзе аспрэчваць яго ўплыў на такіх буйных беларускіх мастакоў, як М. Багдановіч, З. Бядуля. Разам з імі можна паставіць і імя Купалы.

Калі паспрабаваць апісаць эмацыянальныя ўражанні ад паэзіі Купалы, то на першы план выйдуць словы **прыўзнятасць, парэнне.** Мы ўжо засяроджвалі ўвагу на духоўнасці, «ідэальнасці» творчасці паэта. З гэтага боку ніяк не выпадае назваць Купалу матэрыялістам, чаго вымагае канцэпцыя «рэвалюцыйнага дэмакратызму». Наадварот, многія творы беларускага паэта нясуць на сабе выразны адбітак перавагі духу над «коснай матэрыяй»:

Няма для духа вольнага граніцы, меры,
Дзе б ён сягнуць не смеў,
дзе б ён не ўзлунаў;
У хаосе быцця, у цьме ўсясветных з'яў
Ён не ніштожыцца, ў сябе не губіць веры.

Скажам, пейзаж для Купалы — амаль заўсёды адухоўлены, ён цікавы не сам па сабе, а як змесцішча пэўных дум і настрояў:

Недалёкі бор
Абярнуўся ў шум;
Цёмен, глух прастор,
Жудак, повен дум;

Повен ценяў, мар...
Штось трасе душой,—
Нейкі страх і чар
Ноч нясе з сабой.

У беларускага паэта нават можна сустрэць своеасаблівае «кантыянства» — прызнанне непазнаваемасці свету для чалавека.

[illegible]е свет неадкрытыя сілы,
Што людское ўсёзнанне прайшлі,
Гэтых сіл не пазнаць да магілы
Табе, думнаму цару зямлі.

Свет аказваецца «рэччу ў сабе», недасягальным для чалавечага розуму. Тут можна ўлавіць несвядомую (а можа, свядомую?) палеміку з вершам Брусава «Хвала чалавеку», дзе якраз услаўляецца ўсемагутнасць «цара Зямлі»: «Ты своей рукой направишь//Бег планеты меж светил...» Купала пры ўсёй сваёй веры ў адраджэнне Беларусі можа аказацца і скептыкам. Прычыны гэтага скептыцызму ўжо вызначаліся: яны ляжаць у філасофскай плоскасці, ва ўслаўленні чалавека-барацьбіта і разам з тым — немагчымасці змагчы зло ў Сусвеце. У гэтым плане паказальнай з'яўляецца тэма рэлігіі ў Купалы. Хоць яго цяжка назваць «чыста рэлігійным» паэтам, Бог часта прысутнічае ў яго творах, але найчасцей у якасці, так бы мовіць, фармальнага адрасату, да якога звыкла звяртаецца ў хвіліны скрухі і адчаю герой-селянін ці сам аўтар («Хрыстос уваскрос!», «Мая малітва»). З другога боку, у паслярэвалюцыйны час Купала не ўдарыўся ў ваяўнічы атэізм, як гэта зрабіў З. Бядуля. Паэта найбольш вабіў «сялянскі варыянт» веры з яе рэшткамі паганства («Заклятая кветка», «У купальскую ноч» і іншыя), наіўнай паэзіяй («божы двор», «божая пасцель»), з верай у канчатковую справядлівасць, у тое, што «боская кара ўсіх мусіць спаткаць»:

Мы ўжо таго не забудзем,
Што нам пры вечным скананні
Усё, ўсё палічана будзе.

Хрысціянства ў Купалы натуральна звязана з гуманістычным матывам даравання ворагам: «Памаліся, старча,//За людзей, за нелюдзь...» Ад гэтага — і светлы пантэізм Купалы, здольнасць яго лірычнага героя растварыцца ў акаляючым асяроддзі («І вецер, і сокал, і я—//Сыны адной долі-жыцця...) і абагаўленне прыроды: «Малюся я гэтаму сонцу на небе//І зоркам, што ночкай мігцяцца». Асабліва поўна пантэістычныя матывы ўвасоблены ў паэме «Яна і я», у якой героі «змяшаліся... з сонцам, з кветкамі, з травой». Мяжа паміж зямным і нябесным аказваецца надзвычай няпэўнай, калі не ўмоўнай:

Богамі хай станем мы паміж людзьмі,
Нябеснага князямі міру!

Вобраз «Яе» ў паэме зноў-такі не паддаецца якой-небудзь адназначнай расшыфроўцы. Гэта і дзяўчына, і Бацькаўшчына, і Душа Свету, «вечная жаноцкасць», раствораная ў навакольных рэчах і з'явах. Шматмернасць купалаўскага сімвалу гаворыць аб скарыстанні сімвалісцкіх традыцый, прысутнасць якіх у паэме адзначалі нават А. Луначарскі і А. Фадзееў. Але кожнае падабенства прадвызначае і адрозненне. Светаадчуванне Купалы — натуральнае і па-філасофску спакойнае — у адрозненне, скажам, ад напружанасці і напалу пошукаў Прыгожай Дамы раннім Блокам.

На жаль, акаляючы свет дае паэту падставу для сумненняў у справядлівасці божага помыслу. Адсюль — бунт нявер'я ўжо ў першых вершах: «Ой, сколькі б вы там ні пелі,//Нябожчык не ўскрэсне!» «Ані сэрца, ані Бога....//Ну жыццё, ну людзі!» — да такой сумнай высновы прыходзіць Мужык у «Адвечнай песні». Багаборніцкія настроі нават прыводзяць Купалу да жадання «З роўнай меркай чакаць вечнаты й небыцця,//Заадно абымацца з анёлам і гадам» (параўнайце з вершам Брусава: «Хочу, чтоб всюду плавала//Свободная ладья//И Господа и Дьявола//Хочу прославить я»). У выніку **той свет** можа аказацца больш прывабным і жаданым для лірычнага героя, чым **гэты,** поўны насілля і бед — думка грахоўная для артадаксальнага хрысціянства: «Спакой толькі ў дамавіне,//Ў дамавіне доля!». Гэтая ідэя паўтараецца ў лірыцы паэта нават з нейкай дакучлівасцю: «Аж хоць кладзіся ў магілу//І свету гэтага не бач» («З песень а бітвах»), «...Бача, што толькі ў карчомцы//І ў магіле ён не плача» («Дзе ні вылеці з няволі...»), «І даў бы думам спаць уволю//І сам бы спаў, навекі спаў» («Бываюць хвілі...»), «А прыйдзе бедаку//Надта трудненькі час —//Я ў магілку ўцяку» («З бяды і нуды»), «Так цяжка жыць паміж жывымі!//Ў магіле будзе мо' лягчэй» («На могілках»), «...Душа жадае небыцця» («Прыстаў я жыць...»), «Ўвесь свет для нас магільным сном» («Беззямельныя»). Нарэшце, у «Адвечнай песні» Цень Мужыка вяртаецца ў труну са словамі: «...Раскрыйся нанова, магіла://Страшней цябе людзі і свет».

Тут зусім відавочная пераклічка з адным з самых цьмяных і яшчэ нядаўна «праклятых» сімвалістаў — Фёдарам Салагубам:

О смерть! я твой. Повсюду вижу
Одну тебя — и ненавижу
Очарование земли...

У другім вершы: «Мы созрели//Для могилы.//Отдадимся могиле без спора...» Сам Купала з цікавасці да гэтага паэта тайны не рабіў: «...захапіўся, што называецца, сімвалістамі — Андрэевым, Салагубам і інш., з польскіх — Пшыбышэўскім» (ліст да Л. М. Клейнбарта ад 21.09. 1928 г.). Цікава, што ў каментарыях да гэтага ліста ў купалаўскім Зборы твораў аб Салагубе нічога не сказана (у адрозненне ад Андрэева і Пшыбышэўскага), а само яго прозвішча надрукавана з дзвюма «л». Гэта адсылае чытача да У. Саллагуба, пісьменніка-рэаліста 40-х—50-х гадоў XIX ст. і стварае пэўную блытаніну. Зразумела, што Купалу захапляў менавіта яго сучаснік, сімваліст Ф. Салагуб, які ўслаўляў смерць — збавіцельніцу ад мук жыцця, адзіноцтва і ізаляванасці чалавека ў акаляючым свеце:

Жить с людьми — какое бремя!
И зачем же нало с ними жить?
Отчего нельзя все время
Чары деять, тихо ворожить?..

Вельмі падобна ў Купалы: «...А з людзьмі так неяк зімна,//Жудка, Божа мой».

Трэба ўсё ж падкрэсліць і важную асаблівасць, адметнасць купалаўскай творчасці. У адрозненне ад Салагуба, Брусава, неанатуралістаў Купала ніколі не эстэтызуе смерць, не шукае ў ёй нейкай незямной прыгажосці. Што ж датычыцца «варажбы», то таямнічасць, нявыказанасць, інфернальнасць, «тайнасць жудкая» — адзін з улюбёных купалаўскіх матываў:

...Выходзе здань дзіўная з віру
І творыць варожбы свае,
Таемныя знакі рукамі
На ўсход і на захад кладзе...

Цені, здані трывала пасяліліся ў лірыцы паэта з самых ранніх твораў. Разам з імі — цэлы пантэон «нечысці»: ваўкалакі, хохлікі, відмы, русалкі і г. д. Усё гэта перайшло з даўняга мінулага і існуе дзеля таго, каб калі і не пагубіць чалавека, то збіць яго са шляху, ачмурыць і заблытаць. Нячыстая сіла, якая ўвасабляе і сацыяльнае, і светавае, і асабістае, «унутрычалавечае» зло, непераможная, яна непадзельна правіць баль:

Лет тысячы з'ела няпамяць,
За богам узводзіцца бог,
Сто ўспелі праўд новых спаганіць —
Ніхто ваўкалака не змог.

Тэма пануючага вакол і ўнутры чалавека Зла надзвычай характэрная для «першага» пакалення сімвалістаў — для З. Гіпус («Павукі», «П'яўкі», «Усё навокал») і асабліва — для Ф. Салагуба («Недатыкамка», «Мы — паланёныя звяры», «Чортавы арэлі»).

Правіць усім кагалам і ў Купалы, і ў Салагуба, як і заведзена, Д'ябал, Сатана, Чорт, Чорны Бог:

З чорным богам прад парогам
Сталі ў хвале, як кароны,
І пануюць — скачуць, плачуць
Цемнатворцы ў вечным боры.

Гэтак жа скачуць і радуюцца ад сваёй улады над чалавекам цёмныя сілы, памочнікі Чорта ў Салагуба: «Над верхом темной ели//Хохочет голубой...», «В тени косматой ели//Визжат, кружась гурьбой...» Чорны прадвызначае трагічны лёс героя са «Сну на кургане» гэтак жа, як Чорт кіруе жыццём чалавека ў «Чортавых арэлях», гэтак жа, як ён даводзіць да вар'яцтва і злачынства галоўнага героя ў «Дробным нячысціку».

Панаванне і цемрашальства Зла ў акаляючым свеце прымушае Купалу ўспрымаць яго па-сапраўднаму трагічна.

(Працяг на стар. 12).

Навум ГАЛЬПЯРОВІЧ

НІБЫ ВАДЫ ГАЮЧАЕ ГЛЫТОК

●

Замкі і палацы, помнікі і храмы,
Як жа вас нягуста на маёй зямлі!..
Час з усімі вамі пагуляў у драму,
Дзе другія ролі вам заўжды былі.

Дзе чужыя песні, там — другія ролі,
Вам сваіх апратак не давалі зноў.
І маркотна стынуць у халодным полі
Косці вашых верных маладых сыноў.

Ды праб'ецца сонца над маёй краінай
І заззяе рунню маладзы мурог,
Дзе сваю лагоду назаўжды пакінуў
Для маёй старонкі ўсемагутны Бог.

●

Няўжо цяпер камусьці трэба
Адчуць істотаю сваёй
Сасновы бор на фоне неба
І пошум крылаў за спіной!

Няўжо камусьці сэрца паліць
(Бо гэта не вярнуць назад)
Аб пацалунку першым памяць,
Што захаваў далёкі сад!

Няўжо і сёння на світанні
У празе ўвесь сусвет любіць
Дзяўчына ў ранішнім тумане
Пяшчотна слёзы стане ліць!

●

На лаціне, гордай і спрадвечнай,
Паляцеў харал да мудрых зор
На сусветны велічны прастор,
Дзе ўладараць толькі Бог ды вечнасць.

Раптам нешта сціснула душу
І задумаў я ў цішы суровай:
Вось ўкленчу зараз, папрашу
За свой любы край і наша слова.

●

Велічныя модлы Баха
Над халоднаю зямлёй...
І ўздымаюць гукі з праху
Наш растрачаны спакой.

Пад аргана ўладны рокат
Правіць цэлы свет імшу.
І магутны дух прарокаў
Лечыць цела і душу.

●

Нібы акраец спечанага хлеба,
Нібы вады гаючае глыток,
Мне трэба мець вось гэты свет і неба,
Які не можа зразумець ніхто.

●

Пагавары са мной, калі навала
Забрала і патолю і спакой.
Каб сэрца ў адзіноце не стагнала,
Прашу цябе, пагавары са мной.

Калі маўчаць ужо не маю сілы
І радасці памкнуў за сяіной,
І свет здаецца на краі магілы,
Прашу яшчэ: пагавары са мной.

Я памятаю, як душы карцела
Аддацца праўдзе, мудрай і святой.
І ў ёй надзея светлая трымцела.
Ды ўсё прайшло. Пагавары са мной.

Пагавары са мной, пакуль я веру,
Што раптам ты нясмелаю рукой
У дзень шалёны мой адчыніш дзверы,
Каб быць у ім. Пагавары са мной.

●

У свет новых ілюзій, памылак і мар
Уцякаем ад жорсткасці, здрады і тлуму.
І мяняем сяброў, як мяняем парфуму,
І здымаем настылы і звыклы цяжар.

І жаданнем памклівым і светлым гарым,
І ўпэўнена ў новыя далі праступем.
І не бачым, як гінуць старыя сябры,
І як нешта крычаць у адчаі, не чуем.

●

Пахне ў хаце смалой і аерам,
свечкі цёплае льецца святло.
Мы шукаем высокую веру
ў ціхім шэпце завучаных слоў.

І ў самоце перад абразамі,
спасцігаючы раптам спакой,
мы душу амываем слязамі
і прызнаннямі здрады сваёй.

Адкрываемся ў думцы зацятай,
каб асмеліцца гучна сказаць:
мы настолькі цяпер вінаваты,
што нас можна судзіць і караць.

А з вакна ў нашы слабыя спіны,
наліваючы ў плечы цяжар,
пазіраюць маўклівa асіны
і лістоты асенняй пажар.

●

Ніколі завеі не бачыў такой.
Спляліся, бы змеі, туга і спакой.
Сталіся цені, зацiхлі дажджы
І восень сканала на новай мяжы.

Ніколі завеі не бачыў такой.
А ты не кранула пяшчотнай рукой
Мой голаў, на скроні якога ўжо снег.
Што лёг, быццам шалік на мокрым
акне.

Ніколі завеі не бачыў такой.
Нібыта ў прыродзе ізноў перакос,
Такі, як і ў сэрцы, што цісне ўначы,
Што болем пакутным бязгучна
крычыць.

Ніколі завеі не бачыў такой.
А вецер мацнее, і снежны сувой
Сплятае надзеі, памкненні і сны,
Якім не адбыцца да новай вясны.
Ніколі завеі не бачыў такой.

●

Зноў лупіць дождж па падваконні,
І цемра стыне за вакном.
Твае халодныя далоні
Бялеюць над маім сталом.

Дым цыгарэтны злы і горкі.
І быццам вечнасці ключы,
Яны, далёкія, як зоркі,
Мне ціха свецяць уначы.

Фота В. МАЙСЮКА.

М УЖЧЫНЫ розных узростаў, апранутыя ў аднолькавыя, колеру павуціны, піжамы, бязмэтна таптаць пыльную шчаціну травы. На сярэдзіне пляцоўкі, абнесенай пяціметровым парканам-сеткай, ляжалі на ватоўках санітары.

Высокага звалі Антонам, а маленькага з круглай лысай галавой і татарскімі вачыма — Юзафам Іванавічам. Санітары палілі і зрэдку пакрыквалі на хворых, калі хто падыходзіў да сеткі ці абапіраўся на яе. Час ад часу Антон, бо быў маладзейшы, прыўзнімаўся на руках і аглядаў тэрыторыю. Хворыя ахрысцілі яго Варанам.

Калі хто не чуў ці не ішоў на яго покліч, то Варан ляніва ўставаў і няспешна скіроўваўся да ахвяры. Ён набліжаўся няспешна, рукі трымаў за спіною і незадаволена круціў маленькай галавой на дужай шыі.

— Крок ад мяне і страляю! Я не Юзаф і доўга размаўляць не буду. Усёк? — лагодна казаў санітар і рабіў рэзкі рух тулавам.

Зываў сябе маёрам, хоць на справе быў капітанам, камісаваным з войска па кантузіі на вучэннях. Ён атрымоўваў пенсію і заўжды скардзіўся, што з ім — кадравым афіцэрам — абышліся несправядліва і што ён, хоць зараз, можа вярнуцца ў войска.

Заусёды лаяў жанчын, і не дзіва — першая жонка кінула яго, калі ён быў лейтэнантам, а другая, калі яму далі капітанскія пагоны. Жанчыны не змаглі вытрымаць яго катэгарычны характар і той спартанскі побыт, якім ён жыў. Жалезны ложак, суконная коўдра, харчаванне ў вайсковай сталоўцы, добраахвотныя нарады, зімой і ўлетку адчыненыя вокны і вайскова-казённы дух. Капітан і цяпер жыў тым жыццём, якое лічыў правільным і абавязковым для сапраўднага афіцэра, толькі замест службы быў цір у правінцыйным гарадку.

У левай руцэ капітан нёс чамаданчык з бліскучымі, як начышчанымі, вуглакамі і такімі ж зіхоткімі замочкамі. У чамаданчыку, у кардонных пачках, былі кулі, рыштунак, каб рамантаваць пнеў-

Уладзімір СЦЯПАН

„МАЁР“

Апавяданне

— Слухаюсь, пан доктар... — адказваў хворы і спяшаўся прыкрыцца рукамі і ўцягнуць галаву ў плечы, каб не атрымаць кароткі ўдар.

Але сёння санітары былі добрымі. Перад шпацырам яны выпілі па паўшклянкі спірту і рабіць рэзкіх рухаў ім не хацелася. Антон распрануўся і паставіў шырокія плечы пад гарачыя промні чэрвеньскага сонца. Юзаф Іванавіч лёг на спіну і прыкрыў вочы белым каўпаком.

Санітары пагаварылі пра тое, што лепш — спірт ці віно, а потым, не дамаўляючыся, вырашылі гадзіну адпачыць.

●

Юрась Казюля прысеў за колькі крокаў ад агароджы, а потым лёг і падкаціўся пад сетку. Ён даўно заўважыў гэтае месца—дзірку, зробленую рабочымі, каб выкідаць траву. Потым разблытаў дрот, адагнуў сетку і выпаўз за пляцоўку.

Адзін з хворых — маленькі дзядок Гы-га — цікаваў за Казюлем. Калі той выпаўз за агароджу, дзядок падбег да сеткі, пакратаў яе і пачаў размахваць рукамі. Казюля спалохаўся. Ён паказаў старому кулак, потым зрабіў уяўную пятлю вакол шыі, вырачыў вочы, прыціснуў указальны палец да вуснаў і надаў жорсткі выраз свайму твару.

Дзядок спалохаўся, адбег колькі крокаў, спусціў порткі і пачаў рабіць «павялікаму».

Варан адагнаў з твару муху, якая натужна гула і не давала заснуць, і з заплюшчанымі вачыма пераварнуўся на жывот.

— Яшчэ кантавацца ды кантавацца,— адказаў ён на мармытанне Юзафа Іванавіча і заснуў.

Юрась Казюля прапоўз бынльнёгам і скаціўся ў смярдзючую канаву, якая выцякала з абласной бальніцы і несла каналізацыйныя сцёкі. Канавай Юрась Казюля падаўся да ракі.

На беразе ён знайшоў прыдатнае месца — невялікую прагаліну сярод кустоў вербалозу, колькі хвілін пасядзеў на цёплым пяску, а потым па-вайсковаму хутка распрануўся.

З нагруднай кішэні выцягнуў цыдулку, перачытаў і паклаў пад акуратна складзенае адзенне. Трохі падзівіўся на глянцавае неба, на цукровыя карпусы бальніцы і рашуча кінуўся ў вірлівую плынь...

●

У восем гадзін загадчык ціра выходзіў са сваёй аднапакаёўкі. У гэты час ён быў паголены, сіняе галіфэ з чырвонаю ніткаю канта было напрасаванае, высокія хромавыя боты зззялі. Вострым пах таннага адэкалону суправаджаў загадчыка ціра, пакуль ён размеранаю хадой крочыў праз гарадок на працу.

Пры сустрэчы са знаёмымі ён ускідваў правую руку да скроні і дакранаўся палявой фуражкі. Пры знаёмстве на-матычныя стрэльбы, і палатняная торбачка з дробяззю, каб адлічваць рэшту.

Дашчаны будынак ціра месціўся ў старым парку, побач з піўным павільёнам і дзіцячымі каруселямі. Цір выдаваў нават вюткім і дагледжаным, і не дзіва, бо загадчык аддаваў яму ўвесь вольны час і ўласныя грошы.

Нават каруселі, пабудаваныя мінулай вясной, здаваліся занядбанымі побач з па-вайсковаму акуратнай, ярка-блакітнай будынінай ціра.

Капітан абыходзіў цір, прыдзірліва яго аглядаў і толькі потым адчыняў цяжкія дзверы і жалезныя шчыты на вокнах. Мяккай анучай праціраў стрэльбы, прыкутыя тонкімі ланцужкамі да стойкі, змазваў іх, раскладваў на тумбачцы драбкамі па пяць і дзесяць маленькія кулі, падпраўляў бляшаныя звяроў і чорныя бомбачкі, падмятаў тапалёвы пух, які невядома як трапляў у зачыненыя цір, і выцягваў з-пад стойкі патэфон. Гэты патэфон і скрыня нямецкіх кружэлак былі адзінай раскошай, якую дазваляў сабе адстаўны капітан.

Накручвалася спружына, ставілася кружэлка, апускалася іголка, і доўгае памяшканне запаўняў голас Марлен Дзітрых. Пад гукі вальса загадчык ціра выцягваў з жалезнае шафы сваю ўлюбёную стрэльбу, спрытна пераломваў яе і праз усё памяшканне, прытанцоўваючы, спяшаўся да стойкі. А потым, з развароту, страляў.

Звонка расчыняліся дзверцы, і па сталёвай струне слізгацеў чырвоны самалёцік. Гучна трэскаўся капсуль — загадчык ціра задаволена пагладжваў вішнёвы прыклад.

Паўз дзверы спяшалася на працу рудая касірка з дзіцячых каруселяў.

Капітан выбягаў на ганак. Касірка шамацела чырвоным балонем плашча і адварочвала белы твар з бурштынавымі зрэнкамі вачэй. Капітан уцягваў густы водар парфумы, ускідваў стрэльбу і націскаў курок. Да поўных ног жанчыны шэрым камячком падаў мёртвы верабей.

Касірка моршчыла поўныя вусны, капітан глядзеў на прывабную паставу і цокаў языком.

Пачынаўся працоўны дзень.

●

Хворага з сёмай палаты хапіліся пад час абеду, калі заўважылі незанятае месца.

— Дзе маёр? — гумавым голасам пытаў Юзаф Іванавіч і па чарзе прыціскаў хворых да шурпатае сцяны сталоўкі.

— Не бачыў? Праўду кажаш?! Нават не ведаеш, хто такі маёр? — Варан рэзка біў пад дых і хапаў наступнага.

— Там маёр! Там! — закалаціўся дзядок і прыкрыў ніз жывата.

Санітары звялі старога на пляцоўку, дзе праходзіў шпацыр, і пачалі размаўляць лагоднымі галасамі.

— Я, гы-гы, сеў тут...— стары паказаў на траву.— А ён палез туды, гы-гы! — дзядок ашчэрыў бяззубы рот і лісліва скрывіўся.

Варан прыўзняў разблытаную сетку, адпусціў яе, ударыў старога ў грудзі.

Юзаф Іванавіч падхапіў абмяклае цела і паставіў на ногі.

— Толькі пікні каму...— санітар падвёў два тоўстыя пальцы да вачэй старога.— Імгненна святло патушу!

Дзядок прысеў і пачаў калаціцца, але голасу не падаваў.

— Усе яны адзін да аднаго. Толькі выдаюць хворымі... Пастраляць іх, вар'ятаў.— прасіпеў Варан і палез пад сетку...

●

Першымі наведвальнікамі ціра звычайна былі падлеткі. Яны доўга тапталіся на ганку, а потым, баючыся, што Юрась Казюля прагоніць, здымалі кепкі і віталіся. Кружэлка спынялася, у прышрубаваныя да стойкі бляшанкі сыпаліся свінцовымі кроплямі кулі. Мішэні дзеля падлеткаў ніколі не чапляліся.

— Падрыхтавацца! — гучаў камандзірскі голас.

Падлеткі пераломвалі стрэльбы, заражалі, уладкоўваліся да стойкі.

— Па лісіцы... Залпам!.. Агонь! — апошняе слова разломвалася ў гуках стрэлаў.

Памаранчыкавая лісіца заставалася непахіснай на гарызантальнай палічцы.

— Мазілы,— задаволена казаў загадчык ціра. — Зусім страляць няздатныя.

Падлеткі крыўдавалі і перазараджалі стрэльбы.

— Падрыхтавацца... Агонь!

Як зачараваная, бляшаная лісіца застыла ў сваім скачку на паліцы.

— Падрыхтавацца... Агонь!..

— Падрыхтавацца... Агонь!..

Калі ў бляшанках не заставалася куль, а стрэльбы ляжалі на стойцы, Юрась Казюля ішоў да мішэняў-звяроў і спакойна выцягваў шрубок, які не даваў лісіцы падаць. Загадчык ціра смяяўся, а дзеці панура сунуліся да дзвярэй.

— Стаяць! — у бляшанкі з шоргатам шчодра сыпаліся кулі.

— Падрыхтавацца... Агонь!..

Падала бляшаная лісіца. Круціліся крылы млына. Куляліся стракатыя птушкі і звяры, гучна ляскалі аб рэйку чорныя бомбачкі, слізгацеў чырвоны самалёцік.

Паліцы, яшчэ хвіліну таму настругеныя і ўпарадкаваныя, выглядалі зруйнаванымі, як разбураны цацачны горад.

Калі пачынаўся дождж, загадчык садзіўся да акенца і праз краты сачыў за каруселямі. Рудая касірка хуталася ў балоневы плашч, спыняла рухавік і бегла пад дах піўнога павільёна. У цір яна больш не заходзіла.

А патэфон спяваў... Сентыментальная песня плыла праз акно і дзверы ў парк. Касірка прыслухоўвалася і пазірала на блакітны будынак ціра, і калі заўважала ў акенцы твар адстаўнога капітана, то палахліва хавала бурштынавы позірк.

Пры канцы мінулай вясны, калі толькі распачалі скрыгатлівую працу каруселі, загадчык ціра прапанаваў касірцы жыць з ім. Яна здзівілася і адмовілася. Юрась Казюля спакойна прыняў адмову, а калі праз тыдзень ішоў спорны дождж і касірка забегла схавацца ў цір, ён прыціснуў яе да мулкай стойкі і паспрабаваў авалодаць сілай. На ўсю моц спявала нямецкая актрыса пра мужнага салдата, шапацеў па даху дождж, а касірка вырывалася з абдымкаў.

Яна выскачыла пад дождж у падранай сукенцы, з растрапанай прычоскай і шалёнымі ад жаху вачыма. Яна кідалася па парку, прыкрывала грудзі і плакала...

Пасля таго выпадку яна мела пры сабе чырвоны плашч і абыходзіла дагледжаны цір.

●

Вопратку знайшлі хутка. Яна ляжала на белым пяску акуратным пакункам. Пад вопраткай была цыдулка з кароткім тэкстам: «Больш не магу трываць здзекаў. Бывайце назаўсёды. Маёр Юрась Казюля».

— Свалата! — выціснуў Юзаф Іванавіч і выцер татарскі твар.— Лепш бы ён у прыбіральні задавіўся ці вены перарэзаў... Цяпер клопату не абабрацца. А яшчэ маёрам сябе называў.

— Трэба бусаком ці сеткай. Тут глыбока!—спалохана шаптаў Варан.

— Распранайся і лезь! Што стаў? Можа, ён пад берагам!—віскліва, як цыркулярка на суку, закрычаў Юзаф Іванавіч і пачаў расшпільваць халат.

Шукалі тапельца доўга. Прыехаў выкліканы з дому загадчык аддзялення. Ён хадзіў каля вады, крычаў на санітараў і гартаў гісторыю хваробы—тоўсты пачак сшытых лістоў.

Пасінелыя, перапалоханыя санітары цягалі браднік, паролі пажарным бусаком у карчах і звальвалі віну адзін на аднаго.

Калі сцямнела, на беразе расклалі вогнішча, прыгналі дзве «хуткія дапамогі», якія фарамі асвятлялі раку.

— Прасціну сюды!—ломкім ад холаду голасам закрычаў Юзаф Іванавіч.—Ён тут! Я на ім стаяў!

Да берага падцягнулі насілкі і кінулі ў ваду кавалак брызента.

Юзаф Іванавіч перакуліўся і знік у чорнай, як мазут, вадзе.

Усе наблізіліся да берага. Пад мокрым брызентам быў падраны аўтамабільны балон.

— Вар'ят...—плюнуў загадчык аддзялення, сеў у «хуткую» і з'ехаў.

Пошукі спынілі апоўначы.

На другі дзень прыехалі вадалазы. Яны доўга выгружаліся, доўга пераапраналіся, доўга шукалі месца, дзе ўвайсці ў ваду.

Хутка яны вылезлі на бераг, скінулі рыштунак і леглі грэцца.

На пытанні санітараў вадалазы амаль не адказвалі—трымаліся з пачуццём прафесійнай годнасці.

— У фарватары шмат ямін... Магчыма, калі ён не ў карчах, то плынь сцягнула ў возера...—цадзіў маладзейшы з вадалазаў.

— Нікуды ён не дзенецца і праз тры дні ўсплыве, канечне, калі не ў карчах. Усплыве—гэта закон,—дадаў немалады вадалаз і пачаў расціраць татуіраваныя грудзі.—Мужыкі, дык гэтыя ўсплываюць дагары спінаю, а вось бабы пузам да неба, як тыя рыбіны... А чаму так?..

Хворых на шпацыр не выводзілі. Яны сядзелі на ложках у задушлівай гарачыні палат, набрынялай пахамі лекаў і поту, і дзівіліся на глянцавае неба праз закратаваныя вокны.

Стары Гы-га падышоў да ложка Юрася Казюлі, але сесці пабаяўся.

— Гы-гы! Маёр ужо там,—стары паказаў пальцам у аблушчаную столь.

Палец калаціўся, стары залез ім у рот і задаволена падаўся ў свой кут...

●

Куфлі піва, аснежаныя пульхнай пенай, нагадвалі цыліндрычныя кавалкі залацістага лёду.

Патрэсквала і сіпела кружэлка—спяваў патэфон. Юрась Казюля чапляў на цвікі маркія лісты мішэняў. Трое камандзіровачных гучна спрачаліся. Загадчык ціра ўжо двойчы пасылаў падлеткаў па піва. Камандзіровачныя, захопленыя першай грашовай перамогай, выціралі расчырванелыя твары і падлічвалі грошы.

Загадчык ціра выдаваў пакрыўджаным і здзіўленым — прайграў шэсць рублёў. Ён перастаў пакрыкваць, паслужліва падсыпаў кулі, раіў, якая стрэльба спрытнейшая, і хаваў парожнія пляшкі.

Ён неяк безнадзейна і адчайна ўзмахнуў рукой і кінуў на стойку пачак пакамечаных рублёў і траячак, а потым павагаўся і спрытна выхапіў з кішэні два чырвонцы і пяцёрку.

— Давай на ўсе...—дрыжачым голасам звярнуўся да ўзбуджаных камандзіровачных.

Камандзіровачныя склалі свае грошы і паклалі на стойку асобным пачкам.

Мясцовыя, што назіралі за гэтай сцэнай, добра ведалі, чым усё скончыцца, але хваляваліся. Яны не заміналі, а толькі падбухторвалі незнаёмых мужчын і казалі, быццам сабе, што Юрась цяпер не ў форме, і дарма ён завёўся, і што ён прайграе, як у мінулую нядзелю.

Казюля быў лепшым стралком у гарадку, і яго яшчэ ніколі не перамагалі, так што вынік быў цалкам прадказальным.

Загадчык ціра выцягнуў з жалезнае шафы сваю лепшую стрэльбу з вішнёвым прыкладам і ўладкаваўся да стойкі.

Яго сапернік — малады мужчына з пляскатым азіяцкім тварам—наслініў далоні, прыгладзіў чорныя валасы і пералічыў кулі.

Умова была простая: з дзесяці стрэлаў выбіць як мага больш ачкоў. У каго больш, той і забірае грошы.

Прагучала дваццаць стрэлаў, і загадчык ціра заспяшаўся да мішэняў, а яго сапернік зграб усе грошы і схаваў у кішэню.

Такога яшчэ не бывала. Мішэнь азіята мела ў сярэдзіне суцэльную рваную дзірку...

Камандзіровачныя паспешліва выйшлі. У ціры стаяла такая цішыня, што было чуваць, як патрэсквае нагрэты шыферны дах.

Скаванасць парушыў Казюля. Ён схапіў стрэльбу і выскачыў наўздагон.

Ён угаворваў азіята страляць ізноў, прапаноўваў паставіць на кон патэфон і гадзіннік, але той усміхаўся і адмоўна круціў галавой.

Мясцовыя, якія выскачылі следам, і тыя, што тоўпіліся каля павільёна «Півасокі», паспрабавалі ўгаварыць камандзіровачных згадзіцца, а калі тыя ўсё ж вырашылі пайсці, распачалі бойку. Хоць Казюлю не любілі і не лічылі сваім, але яго пройгрыш нейкаму камандзіровачнаму прынялі за абразу.

Рудая касірка спыніла каруселі і лямантавала. Пабілі і двух міліцыянераў, якія паспрабавалі спыніць бойку. Малады азіят выхапіў з кішэні нож і параніў мясцовага хлопца...

Скандал змаглі замяць, але загадчыка ціра прымусілі напісаць заяву на звальненне і здаць ключы. Заяву ён напісаў, а вось ключы забіралі з міліцыяй.

Касірка, як асоба не зацікаўленая, была сведкай злачынства ў парку і паказала на загадчыка ціра.

Юрась Казюля адразу захварэў і лёг у шпіталь на абследаванне. А праз месяц ён хадзіў па гарадку і абяцаў усіх перастраляць, а ўлады вывесці на чыстую ваду і перасадзіць. Рудую касірку ён абзываў прастытуткай, якая дае ўсім і кожнаму. Сябе называў сумленным афіцэрам і сапраўдным мужчынам.

Некалькі разоў яго забіралі ў міліцыю, але выпускалі. Яго палохалі і ўгаворвалі, але нічога не дапамагала.

Нарэшце яго сілай паклалі ў бальніцу, адкуль ён збег, потым у другую, далей ад гарадка, а пасля чарговага з'яўлення завезлі ў абласную вар'ятню, аж за сорак кіламетраў, у спадзяванні, што там яго канчаткова «вылечаць».

Магчыма, што пра подзвігі адстаўнога капітана расказвалі б доўга, ды пачаліся падзеі ў Чэхаславакіі, і людзі кінуліся ў крамы: купляць соль, цукар, газу і запалкі. Муку цягнулі мяхамі, макароны—скрынямі і на цір усе забыліся—чакалі вайны...

●

Роўна праз год, кароткай чэрвеньскай ноччу, былы загадчык ціра ў доўгім плашчы, басанож і з каністраю ў руках завітаў у парк, пад шаты старых таполяў.

У парку было ціха. Тапалёвы пух на асфальтаваных сцежках выдаваў першым няпэўным снегам.

Казюля адшчоўкнуў накрыўку каністры і пачаў паліваць аблушчаныя сцены ціра. Ён плёхаў бензін на дах, на дзверы, на дашчаны ўтравелы парог, на вокны, забраныя ржавымі кратамі.

Нарэшце бензін скончыўся. Казюля адкінуў непатрэбную каністру, выцер аб траву рукі і стомлена прываліўся да шурпатага камля таполі. Задаволеная ўсмешка перакрывіла яго няголены твар.

— Падрыхтавацца... Па лісіцы... Агонь! —голасна сказаў ён і чыркнуў запалкай.

Здалёк пачулася музыка. Маленькі агеньчык адбіўся ў чорных зрэнках.

Полымя ціха ахапіла будынак. Потым пачаў трэскацца і страляць шыфер, а на таполях закурчылася лісце. Неба над паркам зрабілася чорна-рубероідавае, і ў яго паляцелі зыркія іскры.

Казюля стаяў каля самага агню і крычаў у траскучае полымя:

— Вось табе, вось табе, лісіца рудая!

Калі прыехалі пажарныя і збегліся людзі, былы загадчык ціра бегаў вакол вогнішча і плакаў. Яго плашч разлятаўся, як крылы.

Казюлю хацелі паваліць, але ён вырваўся, схапіў дошку, на якой кіпела расплаўленая фарба, і пачаў страляць:

— Трах! Трах!—страляў адстаўны капітан у пажарных і міліцыянераў.

— Трах! Трах!—перазараджаў і працягваў страляць у дзяцей і дарослых, якія збегліся на пажар.

Урэшце Казюлю павалілі, звязалі і пасадзілі ў міліцэйскую машыну...

●

Вялізныя таполі вакол ціра моцна абгарэлі, і іх давялося спілаваць.

Парк зрабіўся пустым і нязвыклым.

Побач з каруселямі пабудавалі маленькі будан і пафарбавалі ў ярка-сіні колер.

Рудая касірка яшчэ больш распаўнела, але ўсё адно не выглядае на свае сорак. Яна рассаджвае дзяцей, націскае кнопку, і каруселі павольна пачынаюць круціцца.

Жанчына сядзіць у сваім буданчыку і шкадуе, што каруселі, у адрозненне ад ціра, даводзіцца спыняць, калі пачынаецца дождж.

А хворы, па мянушцы Маёр, топча пыльную шчаціну травы і пазірае на свет абыякава і спакойна. Зрэдку ён спыняецца, паварочваецца праз левае плячо і пачынае гучна спяваць, чым здзіўляе наглядчыкаў-санітараў: Юзафа Іванавіча і Антона. І колькі санітары не намагаюцца, так і не могуць зразумець, пра што спявае хворы. Спевы абрываюцца раптоўна, чалавек задзірае галаву і са здзіўленнем глядзіць на глянцавы блакіт неба.

З ПАЭТЫЧНАЙ ПОШТЫ

Юрась ЖАЛЕЗКА

Запрашэнне да размовы

Я тут нарадзіўся
Я тут вырас
У Менску
Хто я такі!
Лічу сябе беларусам
Калі я забудуся пра Беларусь
Яна скончыць існаваць ува мне
Калі ўсе беларусы пра яе забудуцца
Яна скончыць існаваць зусім
Рэтраградыст!
Нацыяналіст!
Так і не
Як паглядзець
У гэты момант
У Менску
Нараджаюцца дзеці
Ці будуць яны беларусамі!
Ніхто не ведае
Цяжкае пытанне
Якое чакае сумленнага адказу
Сумленнага чыну

●

Беларускае слова, цудоўнае слова
Як мне выказаць ласку, пяшчоту маю
І лагодзіцца ў сэрцы Купалава мова
Сваю сціплую песню табе я пяю

г. Мінск.

Анатоль КУДЛАСЕВІЧ

●

— Чаго ты шукаеш! Усё ў цябе ёсць:
Магчымасць, жанчына і дзеці...

— Так, так, але ведаеш, я толькі госць,
Часова жывучы на свеце.

— Ну што за бяда!—паглядзі навакол:
Усе мы гасцюем наездам!

— Усе, ды не ўсе: адзін гол, як сакол,—
У футрах другі, хоць і бездар.

— Не гэта асноўнае—дбай аб душы,
Вось тут ён, наш клопат галоўны.

— Даўно ўжо я дбаю, ты толькі скажы:
Ці многа надбае галодны!

— Чаго ж табе трэба пад небам жыцця,
Сумуеш якое халеры!

— Патрэбна нямала, спачатку хаця б
Кахання, надзеі і веры.

●

Жахліва ісціну трымаць,
Трымаць і розумам і сэрцам,
І ведаць бездань, і прадонне знаць,
І адчуваць, што на зямлі Святое б'ецца
У вечнай бойцы за Любоў...
Хадзіць па краю, па мяжы,
І жыць...

г. Мінск.

Сяргей МІНСКЕВІЧ

●

Нашы дзеці—дзеці Чарнобыля!
(З газет).

Б'ецца жоўты прамень
У празрыстую шыбу,
Прагне, просіць сябе прапусціць
У пакой, у халодны і змрочны куток,
Каб святым цудадзейным німбам
Зіхацець над жалезным ложкам,
Зіхацець над памятай падушкай,
Дзе з-пад коўдры дзіцячыя жмурацца
вочкі.
Але плача фіранка.

●

Небасхіл запалаў на ўсходзе.
Ноч прайшла.
Золак шчодра па цёмнаму,
чорнаму піша
Зыркаю фарбай.
Нараджаецца дзень,
Як малятка-дзіця ачышчае
Асляпляльнай усмешкай нявіннай...

Нараджаецца дзень,
Што палохае, мучыць,
Што замінае лёгка ўздыхнуць,
Пакідаецца ў ночы.
Са світанкам—мажор і святло,
І паветра на поўныя грудзі!

Нараджаецца дзень!
О, жыццё!
Я люблю новы дзень!
І, напэўна, болей таму,
Што ён толькі наперадзе.
Будзе.

г. Мінск.

Валерый РАЕЎСКІ: «...ТРЭБА РАДАВАЦЦА ТАМУ, ШТО ЁСЦЬ»

Сучасны нацыянальны тэатр — прытулак мастацкага заняпаду альбо пахавальня адраджэнскай бадзёрасці творцаў! Адзінокая перспектыва ці натоўп праблемных пытанняў! Хутка ўжо дваццаць гадоў, як іх пачаў вырашаць, здымаць альбо ставіць рубам мастацкі кіраўнік Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы Валерый РАЕЎСКІ. З ім гутарыць рэдактар аддзела «ЛіМа» Жана ЛАШКЕВІЧ.

— Валерый Мікалаевіч, два месяцы таму, а менавіта пасля «Фестывалю сяброў» (гастроляў Беластоцкага тэатра імя Вянгеркі на купалаўскіх пляцоўках), «ЛіМ» выказаў думку пра тое, што адзін са спектакляў, — паводле Фёдара Дастаеўскага «З нагоды мокрага снегу»,— варта было б мець у пастаянным рэпертуары Купалавага тэатра. І вось прэм'ера ягоная адбылася рыхтык напярэдадні Калядаў.

— У маіх бліжэйшых планах — «Ідыёт» паводле таго самага Фёдара Дастаеўскага...

— Тутсама згадаю і нядаўні спектакль «Тры сястры...» Ці варта, абапіраючыся на Чэхава з Дастаеўскім, меркаваць пра нейкі якасны зрух у мастацкіх запатрабаваннях першай нацыянальнай трупы? Альбо прозвішчы сусветных класікаў на афішы — пэўная выпадковасць?

— Маёю даўняю мараю было ўвасабленне «Нетачкі Нязванавай»,— я і цяпер хацеў бы ажыццявіць пастаноўку, скажам, на тэлебачанні... Але разумею, да чаго ты хіліш: маўляў, ці надарыўся якасна новы зрух альбо нейкае назапашванне перад зрухам у свядомасці купалаўскага мастацкага кіраўніка?..

— Тэатр вымагае лідэрства, лідэрства — дыктату... Дастаеўскі, на маю думку, як ніхто адпавядае дый накрэслівае перспектывы нашай нацыянальнай сцэны. Ён надзвычай рухомы ўнутрана, эмацыйны, інтэлектуальны, яго няможна граць мітусліва, штучна, гучна...

— Я пачаў з Антона Чэхава. Пачаў, цудоўна ўсведамляючы, наколькі тэатр ды спадары артысты не падрыхтаваныя да яго. Спроба пёрка... Нас менш за ўсё цікавілі модныя эксперыменты з нагоды такога роду драматургіі. Мне хацелася — літаральна — спазнаць яе паэтыку, далікатна ўвайсці ў свет, у космас Чэхава — альбо, папросту, хоць дакрануцца да гэтага аўтара... Не ўкленчыць перад ім, але спазнаць унутраны сусвет герояў і адчуць далікатную музыку Чэхава... Не парушыць ягоны тон...

— Іншымі словамі, ісці ад аўтара, не навешваючы на матэрыял так званага «прачытання» — абавязковай канцэпцыі (магчыма, штучнай), але, спазнаючы яго, даводзіць сваю — сучасную — рацыю?

— І — абавязкова — знайсці вобразную структуру спектакля. Упэўнены, што мы з мастаком Барысам Герлаванам для «Трох сясцёр» яе знайшлі. Сцэнаграфія ў прынцыпе нічога не вырашае і нічога не стварае за артыста, бо сцэна не перанаселеная рэчамі ды прыстасаваннямі, амаль незалежная — такім чынам у цэнтры — чалавек, людзі. Нагадаю, што доўгія гады купалаўскі тэатр аддаваў перавагу Астроўскаму перад Чэхавым. Гэта, як ты разумееш, было прынцыпова: танальнасць Астроўскага, ягонае ўменне патрапляць у характарнасць, выпісваць псіхалогію герояў, падрабязна апісваць побыт...

— Ды быційнасць праз быт... Яе шмат гадоў спавядаў тэатр і гэта вызначала ягоны стыль, узровень запатрабаванняў, сістэму эстэтычных каардынатаў...

— Але. Нашы знаныя старыя выбітна маглі падобнае ўвасабляць. На гэтым — на ўвасабленні быційнасці праз побыт — утварыліся самыя важкія легенды купалаўскага тэатра. І таленавітыя старыя, як маглі, працуючы ў жорсткай таталітарнай сістэме, самі сабе сачынялі магчымыя ды немагчымыя свабоды ў межах, прапанаваных драматургам ды рэжысёрам. Чэхаў, як ты разумееш, у сістэму эстэтычных каардынатаў «паводле Астроўскага» ну ніяк не ўпісваўся. Некалі, дарэчы, у тэатры ладзілася была пастаноўка «Дзядзькі Ван», але да гледача спектакль не дайшоў. Ведаеш, я б таксама адразу зняў «Тры сястры», каб убачыў, што спектакль «не пайшоў», не адбыўся ў прынцыпе. Ды на колькі працэнтаў там зроблена менавіта тое, што ўжо даўно трэба было б спазнаць і адпрацаваць — каб пасунуцца да драматургічных вяршыняў, так бы мовіць, па-за Астроўскім. І таму я трымаю й буду трымаць гэты спектакль — як сістэму пастаянных праверак для артыстаў. Хоць глядач на спектаклі і нямала...

— Зрэшты, пакуль дазваляюць сродкі, чаму б не папрактыкавацца?..

— Не іранізуй. Мае намеры больш сур'ёзныя. Трэба думаць не адно пра сённяшні дзень, бо купалаўскі тэатр пераробіліся, не ўтварыліся. Беларусам ад прыроды ўласціва нейкая дзівосная ўнутраная паэзія, але надараюцца моманты, калі ад яе хочацца адхрысціцца як ад залежнасці,— беларускія шчодрасць ды шчырасць — якасці, што ў дні сённяшнім, напэўна, наўрад ці ацэняцца як адны з найчалавечых...

— Разумею, што беларускія шчодрасць ды шчырасць — якасці заўтрашняга дня, але як да яго дажыць?

— Ведаеш, я назіраю, што робіцца сёння з увядзеннем беларускай мовы: чарговая кампанія, якая праводзіцца ледзь не гвалтам! На адвечнае (нагадаю з Блока (памры, лепш не скажаш) пра тое, што таму, хто апускаецца да народа, народ не даруе. Я не магу не падзяліць ягонае думкі... У тэатры я б заўсёды хацеў абапірацца на сістэму сусветных каштоўнасцей,— зрэшты, рэжысёраў сек у тэатры не самы доўгі. Але народ, нацыя адкрые іх, калі стане ўпоравень са сваімі павадырамі ад мастацтва. А пакуль мастацтва, будзем паслядоўнымі, народу не належыць, і ў самым хуткім часе не будзе належаць...

— Чалавек, чыім імем ганараваны ваш тэатр, зазнаў на сабе ўсе трагічныя акалічнасці «народнае любові». Вы хочаце нагадаць паралель з Пушкіна? жа падказаць, як вызначаць вашу дзейнасць у тэатры сённяшнім.

— Ну... з гэтымі людзьмі прыемна мець справу. Гогаля я таксама вельмі люблю, і маю намер не адно перачытваць яго, але і ўвасабляць ягонае касмічнае, нават містычнае ўспрыманне свету. Мне здаецца, што колішняга «Рэвізора» на купалаўскай сцэне прынцыпова не зразумелі крытыкі. Ды што там казаць, — нават мае паплечнікі і сябры... не схацелі зразумець...

— Ну, тады я ўжо хадзіла ў купалаўскі тэатр самастойна... з лекцый на вячэрнім аддзяленні філалагічнага факультэта БДУ. «Рэвізор» быў адным з самых улюбёных маіх спектакляў.

— А я збіраюся цяпер ставіць яго ў Польшчы. Буду адштурхвацца ад колішняга спектакля... Прызнаюся, што пэўным чынам я сам сабе нашкодзіў, бо Хлестакова ў тым спектаклі мусіць граць Аўгуст Мілаванаў, нягледзячы на свае гады...

— А граў Яўген Крыжаноўскі, якому, нават на мае тагачасныя ўражанні, асабліва не ставала адчування ды ўвасаблення маштабу ролі... Праз колькі часу мне пашчасціла паглядзець у Пецярбургскім БДТ (тады імя Горкага, цяпер імя Таўстаногава) спектакль «Смерць Талеркіна» Сухаво-Кабыліна ў рэжысуры Георгія Таўстаногава: увесь час мроіліся простыя паралелі з нашым «Рэвізорам»... А «Рэвізор» з'явіўся раней!

— Проста я не бачыў яшчэ спектакля паводле Гогаля, дзе б да гэтага аўтара намагаліся падабраць містычны ключык...

— Спектакль з такім «ключыкам» быў у Маскве, у тэатры-студыі «Чалавек», але... паводле Гогаля, так мовіць, адбітага ў люстэрках (нібыта ў сістэме люстэрак нібыта колішняга «Рэвізора») — спектакль паводле «Панначкі» Ніны Садур...

— Ведаеш, мне ў гэтай «кампаніі класікаў» вельмі даспадобы яшчэ і Брэхт, бо менавіта ягоныя прынцыпы існавання артыста ў тэатры спарадзілі якасна новы тэатр! Ён быў неабходны свайму часу, бо ламаў тагачасную эстэтыку; ягоныя адкрыцці вызначылі тэатральныя адкрыцці на шмат гадоў...

— Але ці ж не Вахтангаў выпрабаваў брэхтаўскія прынцыпы адцягненага існавання акцёра і да т. п. першым? Згадайце хоць бы ўласны спектакль паводле Брэхта «Што той салдат, што гэты...»

— Вахтангаў... дурэў, блазнаваў... Брэхт быў больш прагматычны, але пэўны, дакладны. Да ўсяго, Брэхт пакінуў метадалогію, — памятаю, як нябожчык Баяджыеў настойліва паўтараў: чытайце, чытайце Брэхта, гэта — цэлая школа мастацтва паводле Станіслаўскага... Станіслаўскі ж спыніўся, і творчы прарыў Брэхта ў новую эстэтыку цяжка пераацаніць, — мо Вахтангаву проста не хапіла часу?...

— Калі ўжо запыняцца на кімсьці, я аддам перавагу Баяджыеву, бо менавіта яму належыць думка: «Спектакль трэба альбо апець, альбо распнуць». Дык вось, калі мы дапялі да гэтай ягонай парадаксальнай думкі, як бы вы, абапіраючыся на яе, ацанілі, так бы мовіць, сезонныя шляхі купалаўскага тэатра? Нават маючы на ўвазе, што мусіць быць і трэцяе, і пятае, і яшчэ нейкае...

— Ты зразумей, што я пастаянна не магу не мець на ўвазе ў кожным сваім учынку альбо намеры, што я, перадусім, працую ў нацыянальным тэатры. І я шчаслівы, калі з'яўляецца п'еса, няхай не самая дасканалая. Напрыклад, У. Бутрамеева «Страсці па Аўца на тэатр купца Япішкіна... са сваім рэнамэ «тэатра сур'ёзнага». Праўда, гэта не значыць, што мы мусім займацца толькі так званай сур'ёзнай літаратурай. Я аддам перавагу любой — добрай літаратуры, перадусім — нацыянальнай, як рабіў заўсёды за дваццаць гадоў свайго галоўнага рэжысёрства ды мастацкага кіраўніцтва тэатрам. Сам дзіўлюся, як можна столькі «пратрымацца»...

— Спашлюся на лімаўскі астралагічны прагноз: Раеўскі ды купалаўскі тэатр амаль ідэальна стасуюцца адно з адным...

— Ды яшчэ знаходзімся ў падыходзячых раёнах горада?.. Добра, вернемся да Чэхава з Дастаеўскім як да пачатку, як да намагання звярнуцца да той літаратуры, якая вызначыла ўсё нашае стагоддзе і як ніякая іншая адказвае на пытанні канца стагоддзя!

— Да нас, удакладнім, прыпадае яшчэ змена тысячагоддзяў — эпох...

— Верагодна, гэтыя змены залежаць ад зорак, і нават я, чалавек зусім недасведчаны ў іх, моцна й востра адчуваю нейкі незямны ўплыў на ўласныя імкненні і ўчынкі. Мне хочацца нагадаць з Дастаеўскага: «Прыслухайцеся да стогнаў адукаванага чалавека нашага стагоддзя!» Чаму да стогнаў? Гэта — свая гульня слоў, сваё пераліванне з пустога ў парожняе, і тым не меней за ім — вязкая ды адвечная структура ўзаемадачыненняў людзей ды Бога, прыроды, Космасу, вытанчаных, у лепшым сэнсе слова здалікачаных, шляхетных, і людзей дастаткова шараговага светаўспрымання і самаасэнсавання. У Расіі Дастаеўскага слой вытанчаных ад Бога быў найтанюткі; на Беларусі, асабліва дня сённяшняга — гэтыя людзі, баюся, нават у «слой» не згуртаваліся. Найчасцей за ўсё, паводле аналогіі з неядомымі грыбамі, інтэлігенцыя ў нас несапраўдная, імітаваная. Не зразумей толькі, што я яе вінавачу! Нашы «спрыяльныя ўмовы» для росквіту, мабыць, яшчэ не патрапілі паспрыяць інтэлекту альбо яшчэ не скла-

прыклад, выданне класічнай дзіцячай літаратуры, утварэнне дзіцячых тэатраў,— на ўсё, што так ці інакш кранаецца інтэлекту ды мастацтва) амаль не зважаецца. І гэта — клопат пакаленняў пра пакаленні? Нарэшце, уціск ды гвалт не ўласцівыя майму народу; а прыроду ламаць — агідна і няўдзячна, бо вынік можа расчараваць...

— Успрымаць, даваць веры, пераконвацца можна толькі любячы: «Я тысячу разоў дзівіўся з гэтай здольнасці чалавека... песціць у душы сваёй найвышэйшы ідэал побач з найвышэйшаю подласцю, і ўсё гэта зусім «шчыра»...»

— Ды гэта з Дастаеўскага! Першачарговыя задачы, якія ставяць сабе людзі, ідучы да ўлады, ды прымаючы другасную прычыну за падставовую, — адродзім ды пераадродзім!

— Вы хочаце сказаць, што нам наканавана выбіраць між полюсамі Раскольнікава ды Смешнага чалавека: «Стварэнне я дрыжачае, альбо права маю», ды «Галоўнае — любі іншых, як сябе...»

— Прынамсі, тэатру... З сярэдзіны ён залежыць толькі ад вызначальнага: ад прыходу альбо адыходу лідэра. І любы якасны зрух мусіць спачатку надарыцца з лідэрам, бо хто, як не ён, справакуе альбо заахвоціць гэткія ж зрухі ў трупе? Наша трупа — калекцыйная, створаная, сабраная па чалавеку! У лепшым сэнсе сямейнасць ды дабрыня, якія заўсёдна вызначалі наш тэатр, зберагаюцца да сёння, мабыць, у чымсьці дзякуючы і мне, і майму разуменню трупы і яе задач; усе адкрыцці сезонаў я пачынаю зваротам «Родненькія мае!»

— Ну, гэта ізноў тэма Дастаеўскага...

— Хочам мы альбо не, якасна тэатр будзе жыць ды рабіць скачкамі, якая б задача перад ім не ставілася. Побач з вяршынямі літаратуры мусяць існаваць не-вяршыні,— з умоваю адказнай прафесійнасці. Тэатр мусіць дбаць перадусім пра сябе ды пра тое, каб на кожным кроку не падабацца гледачу. Я

— Асабліва пра параду творцу — як ставіцца да «любові народнай»: не даражыць...

— Купала, якi дзесяцігоддзямі трактуецца «рэвалюцыйным рамантыкам», ужо смяецца з усеагульнай недальнабачнасці, і наш рахунак глупства расце на вачах... А я ведаю, што менавіта вам належыць колішняя тэлевізійная пастаноўка Купалы няўхваленага «агульнаю любоўю» — Купалы дарэвалюцыйнага...

— Жаначка, тады цябе яшчэ за руку ў тэатр вадзілі, — гэта было ў 1969 годзе! Магчыма, тады гэта было лепшае ўвасабленне Купалавых вершаў, якое мы прыдумалі разам з найвыдатным беларускім літаратарам Міхасём Стральцовым. — «Па шчасце, па сонца». Без такой назвы перадачу проста б не пусцілі ў эфір, бо прэтэнзій да яе з ідэалагічнага пункту гледжання было больш як трэба: гэта быў антысаветчык Купала, чыя «віна» была ў тым, што ён быў беларусам і не быў героем... Ну як патлумачыць, што Купалу-чалавеку няможна штучна ствараць звыродлівыя прапанаваныя абставіны яшчэ й на тэатральнай (тэлевізійнай) пляцоўцы! Чалавек іх не вытрымае!

— «Бядотная краіна, якой патрабуюцца героі»!

— Але варта нагадаць абставіны з'яўлення рэплікі: згадай Брэхта, які вуснамі адступніка Галілея мовіў гэта на рэпліку вучня, — той абразліва кінуў настаўніку: «Краіне патрэбны героі»!.. А калі па вялікім рахунку, дык уся наша дзейнасць у тэатры — гэта адвечная туга не па геройстве — па дасканаласці. І яна пранізлівейшая ды гарчэйшая, чым таленавіцейшы творца... Найбольш яе спазнаў Шэкспір. Бо ягонае мысленне — абсалютна касмічнае і сумяшчае побытавы шэраг з найвышэйшым духоўным...

— Ваш сённяшні шэраг будуецца адметна: Шэкспір — Пушкін — Дастаеўскі: «...Спасцігаючы галоўныя законы мастацтва, Дастаеўскі ішоў ад Шэкспіра ды праз Пушкіна». Гэта не маё назіранне, але менавіта яно мо-

дзею». Зразумей, што вартасці спектакля па ёй — у фрэскавасці, у абсалютным спазнанні нацыянальнага характару, у паэзіі ўзаемадачыненняў персанажаў, — у маім, у нашым тэатральным аднаўленні таго, што было колісь разбурана, знішчана, але засталося недзе ў генетычнай памяці, не дае спакою...

— Вы ўсё адно не патрапіце пераканаць мяне, што кепская літаратура, дарэчы, спрэс імітаваная (ад пачуццяў персанажаў да рэплік, ад будовы дыялога да штучных характарыстык тых, хто ў яго вядзе), вартая ратавання праз наданне ёй тэатральнай неадназначнасці.

— А вось ты і памыляешся. У п'есе ёсць паэзія, ёсць...

— Імітаванне — ёсць, падробка — ёсць...

— Ды ёсць у ёй паэзія, я ж яе знайшоў! Менавіта на нейкім генетычным узроўні я адчуў гэтую паэзію — яна і сталася падмуркам, падставай для спектакля! Калі б ён, драматург, гэтай падставы для знаходкі паэзіі не прынёс, спектакля б не было!

— Добра, але міжволі загадкавая постаць драматурга драматургаў Шэкспіра не дасць мне супакоіцца,— перадусім дзеля чакання адкрыццяў.

— Трэба радавацца таму, што ёсць! Я ж сказаў, што ні на хвіліну не маю права забывацца на тое, што працую ў нацыянальным тэатры! Таму кожная бліскаўка з-пад пяра нацыянальнага драматурга мусіць мець падставу для ўвасаблення на нацыянальнай сцэне, — гэта рэальнасць! Доўжу згадку з класічнага: калі на смецці зможа і прарасці зярнятка, дык чыя рука падымецца яго зламаць? Калі колас завяжацца ды налі́ецца?

— Ну, я тут магу назгадваць самых розных рознасцяў, ад «таямніцы нашага мастацтва — жорсткасці» (паводле Гельдэрода) да пошукаў Васільева і розных парадаксальных фармулёвак, нарэшце, да шыкоўнай высновы Мільцініса пра тое, што нацыянальнае драматургіі... зусім не існуе!

— Калі ўжо на тое пайшло, дык будзем лічыць, што і «Радавыя» Аляксея Дударава займелі калі не адзінае вартае, дык адно з самых адметных увасабленняў менавіта на купалаўскай сцэне, — напрыклад, спектакль у Пецярбурзе, у Таўстаногава, я нават не змог дагледзець да канца, — пасля маіх уласных адкрыццяў у дудараўскім матэрыяле здавалася, што мэтр ідзе другаснымі шляхамі. Мне трэба было знайсці ключ да паэзіі Дударава, — і мы з Герлаванам ды артыстамі знайшлі гэты ключ, —і ў сцэнаграфіі, і ў псіхалогіі ўзаемадачыненняў. Але твая праўда, — аўтары не гадуюцца штучна, нават калі правільна іх «пасеяць»...

— Рацыя, якую на сваім узроўні даводзіць Тэатр-лабараторыя нацыянальнай драматургіі «Вольная сцэна»...

— Не забывайся, што на Беларусі — лічаныя нацыянальныя тэатры, а сур'ёзна можна ставіцца пакуль толькі да двух-трох. І нашым крытыкам, калі дожывуць тэму, трэба мець перадусім вельмі далікатнае адчуванне пастаяннага партнёрства з тэатрам, — і яго можа даць толькі незалежнасць ды прафесійнасць. А гэтыя якасці з класічнага шэрагу набыць можна, дбаючы перадусім пра сябе... ды пра тое, як не спадабацца тэатру.

— Трэба радавацца таму, што ёсць...

ЛАЎРЭАТЫ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

ТАЛЕНТ—ГЭТА ЎЗНАГАРОДА

Мікола Селяшчук — гэта чалавек, з якім цікава, і мастак, чые творы не надакучваюць. Ужо колькі гадоў я знаёмы з ягонай творчасцю, але кожным разам з цікаўнасцю спыняюся каля карцін і графічных аркушаў на выставах, з задавальненнем гартаю кнігі, аздобленыя гэтым майстрам.

Відаць, так мяркую не толькі я. Пра Селешчука шмат пісалі нашы крытыкі, адзначаючы высокі інтэлектуальны і тэхнічны ўзровень ягоных работ. Творы Селешчука прыхільна сустракаліся за мяжою, аб гэтым сведчыць вялікая калекцыя міжнародных узнагарод.

І мінулы год быў для Міколы Селешчука шчодрым на ўзнагароды. Міжнародны біяграфічны цэнтр Кэмбрыджскага універсітэта прысвоіў яму званне Чалавека года, а таксама званне Чалавека стагоддзя. Ён атрымаў Залаты медаль, заваяваны раней на Міжнароднай выставе ілюстрацыі ў Браціславе, адным з самых прэстыжных і прадстаўнічых конкурсаў свету. Урэшце, пад канец года Мікола Селяшчук удастоены звання лаўрэата Дзяржаўнай прэміі Рэспублікі Беларусь. Гэта радуе і мастака, і прыхільнікаў ягонага таленту. Але, наколькі я ведаю спадара Міколу, дык і пазбаўлены сусветнай вядомасці, ён працаваў бы з тым жа натхненнем. Талент — ужо сам па сабе ўзнагарода.

В. БОГУШ.

Мікола СЕЛЯШЧУК з узнагародай міжнароднага конкурсу ў Браціславе.

Фота У. ШУБЫ.

НАСТАЛЬГІЯ... ПА ЭЛІТАРНАМУ

«Дзіцячы альбом» П. Чайкоўскага на музычнай сцэне

Гэты сезон пачаўся для дзіцячага музычнага тэатра-студыі «Казка» з рэпетыцый новага спектакля і менш чым за два месяцы ён быў падрыхтаваны да выпуску. Прэм'ера сталася адметнай падзеяй. Гаворка пра «Дзіцячы альбом» П. Чайкоўскага, пастаўлены вядомым рэжысёрам з Санкт-Пецярбурга А. Пятровым (мастак І. Прэс). Ён — і аўтар лібрэта, асновай для якога з'явіліся творы У. Набокава, Л. Талстога і аркестравай рэдакцыі—Л. Дзесятнікаў) і трактаваны ў нейкім сэнсе з пазіцый опернага тэатра. Тут няма разгорнутых музычных тэм, бо аснова музычнай драматургіі — своеасаблівая сюіта лёгкіх і невялікіх па аб'ёме п'ес. Але яны паяднаныя лейтматывам, напрыклад, тэма дарогі аб'ядноўвае дзеянне ўсяго II акта. Можна меркаваць, што сам тонкі музычна - літаратурны сплаў спарадзіў сінтэтычны

У ролях Хлопчыка і Пісьменніка — Святлана РАМАНОЎСКАЯ і Анатоль КАСЦЕЦКІ.

Сцэна са спектакля «Дзіцячы альбом».

М. Гарына-Міхайлоўскага.

Музычны кіраўнік і дырыжор спектакля — Г. Аляксандраў (ён жа мастацкі кіраўнік тэатра-студыі). Аднойчы ў пецярбургскім дзіцячым музычным тэатры «Зазеркалье» ён пабачыў пастаноўку «Дзіцячага альбома», быў проста зачараваны і загарэўся жаданнем мець такі спектакль у неабгэтым пакуль рэпертуары свайго маладога калектыву. Вельмі прыцягальнай аказалася сама ідэя паяднання класічнага музычнага і літаратурнага матэрыялу адзінай тэмай, у выніку чаго ўзнік цэласны тэатральны твор. Вядомы зборнік фартэпіянных п'ес П. Чайкоўскага «Дзіцячы альбом» быў перакладзены для аркестра (аўтар жанр, у якім спалучыліся рысы опернага спектакля, драмы і пантамімы (у «Дзіцячым альбоме» вялікае значэнне надаецца пластыцы).

Спектакль А. Пятрова на музыку П. Чайкоўскага — гэта памяць-згадка пра дзяцінства, настальгія па страчанай шляхетнай культуры мінулай эпохі, разам з якой адышлі сапраўдныя паняцці духоўнасці, інтэлігентнасці, асаблівыя ўзаемаадносіны ў сям'і.

Сюжэтная канва пераплецена такім чынам: два персанажы (Хлопчык і Пісьменнік) увасабляюць на сцэне адну асобу: усё, што адбываецца з Хлопчыкам, жыве ў памяці Пісьменніка як згадкі пра сваё дзяцінства. Поспеху спектакля спрыяе дакладнасць акцёрскага «пападання»: адразу ж адчуваецца выканальніцкая гармонія артыстаў С. Раманоўскай (Хлопчык) і А. Касцецкага (Пісьменнік). Ёсць у спектаклі моманты высокага эмацыянальнага напалу, калі два гэтыя персанажы ўспрымаюцца неадрыўнымі адно ад аднаго, як палавінкі адзінага цэлага, як грані адной душы. Тут можна гаварыць пра баланс акцёрскага майстэрства, знойдзены выканаўцамі, пра тую нябачную планку, якую нельга ніводнаму з іх ні падняць, ні апусціць, каб не парушыць гармонію. Акцёры арганічна і ў сугучнасці спасцiглі глыбіню задумы аўтараў незвычайнага спектакля.

Па ходзе дзеяння Пісьменнік быццам каменціруе ці тлумачыць тое, што адбываецца з Хлопчыкам. Гэта, так сказаць, вонкавае, спрошчанае ўражанне. На самай справе Пісьменнік быццам акумулюе ў сабе душэўную энергію, якая дапамагае яму ўяўныя вобразы зрабіць рэальнымі. Для акцёра гэтая роля складаная не толькі па псіхалагічнай насычанасці, але і па неабходнасці захоўваць вобраз у часта даволі працяглых паўзах: карціны ўспамінаў мяняюцца адна за другой, мяняюцца персанажы, а ён, Пісьменнік, быццам кожны раз удыхае ў іх жывую сілу. У гэтай ролі рэалізаваўся дар А. Касцецкага як драматычнага акцёра, ён дасягнуў сапраўднага псіхалагізму, чаго публіцы не даводзілася бачыць у спектаклях з ягоным удзелам на сцэне Тэатра музычнай камедыі. Артыст стварыў такі вобраз інтэлігента мінулага стагоддзя, якім уяўляеш яго, чытаючы рускую класічную літаратуру. І гэта пры тым, што дынамічнага дзеяння з удзелам Пісьменніка на сцэне не адбываецца, у асноўным вобраз раскрываецца праз маналогі, у якіх і заключаецца ўся моц эмацыянальнага ўздзеяння.

Эпізоды ўспамінаў Пісьменніка ідуць чарадой і нязменна —з удзелам Хлопчыка, поруч з якім Пісьменнік падаецца нібы саўдзельнікам. Але глядач ужо не можа ўспрымаць гэтыя персанажы адно без другога, Мнемазіна, багіня памяці, знітавала іх. Хлопчык у выкананні С. Раманоўскай як бы чэрпае сілу і энергію ў сваёй «дарослай палавінкі», і наадварот. Кожны адчувае душэўны імпульс і нерв другога.

Вельмі тонка і псіхалагічна дакладна даносіць С. Раманоўская да гледача ўсе нюансы глыбокіх перажыванняў свайго юнага героя, пераканальна перадае драматызм сітуацый, якія зведаў Хлопчык. Адно толькі тое, што ён у дзяцінстве страціў маму, было стрэшэнна балюча для дзіцячага сэрца, так балюча, што нават у сталым узросце той боль не сціхае. Або іншае, радаснае хваляванне Хлопчыка, калі ён з такім захапленнем, забыўшыся пра ўсё на свеце, танцаваў мазурку з дзяўчынкай, якая прыехала да іх на свята і якая вельмі яму спадабалася... Трэба бачыць С. Раманоўскую ў гэтай сцэне! Не, яе Хлопчык не падбягае да Сонечкі, каб запрасіць на танец, ён ляціць да яе на крылах, і гэту акрыленасць дало яму новае пачуццё. Відаць, эмацыянальную сілу і запамінальнасць надае гэтай сцэне музыка П. Чайкоўскага.

Спектакль разлічаны на дзяцей таго ўзросту, калі яны ўжо могуць усвядоміць многія філасофска-этычныя праблемы, закранутыя аўтарамі пастаноўкі. А для малодшых гледачоў будуць цікавейшымі вясёлыя відовішчныя сцэны, якія таксама тут ёсць. Напрыклад, сцэна з музычнымі эксцэнтрыкамі. Артыстаў В. Міціну і В. Шабуню нават трохі нечакана бачыць у такім амплуа і таму — асабліва цікава. Тым больш, наконт акцёрскага майстэрства абодвух нельга не сказаць ухвальных слоў, мо толькі трошкі не хапае ім у гэтым нумары лёгкасці і пластычнай завершанасці. Таксама цікавая і відовішчная сцэна «італьянскага тэатра», дзе з'яўляюцца хрэстаматыйна знаёмыя персанажы: Пульчынела, П'еро, Каламбіна і Арлекін у выкананні В. Бажэнава, А. Арцем'ева, А. Бундзелевай і А. Кузьміна. Цудоўная музыка быццам натхняе выканаўцаў, у ігры якіх дынамічна і жыва спалучыліся вакал і ўдалы пластычны малюнак.

Не вельмі ўражвае сцэна каляндавання. У ёй ёсць усё: і гурт калядоўшчыкаў, і калядныя песні, і фальклорныя маскі-персанажы Каза ды Мядзведзь, і нават Певень з Чортам. Не стае толькі ўсяму гэтаму сэнсавай завершанасці, дынамізму і жывога гумару. Бракуе гэтай сцэне, як ні дзіўна, — тэатралізаванасці. Праўда, сцэнка з Мядзведзем разыгрываецца, але вось Каза — галоўны калядны персанаж —у цэнтр дзеяння не трапляе, а Чорт наогул, я сказала б, не зусім адпаведны сваёй прыродзе, даволі статычны, пасіўны, хоць ролю яго выконвае артыст балета, якому наканавана быць рухавым.

Класічная вышыня абранага матэрыялу, яго гуманістычная накіраванасць, высокая пастановачная культура і чысціня атмасферы спектакля вымагаюць адпаведнага ўзроўню ад выканаўцаў і ад публікі. «Дзіцячы альбом» не разлічаны на лёгкі поспех і на лёгкае ўспрыманне, у ім ёсць элементы элітарнасці. Зусім слушнае рашэнне — паказваць гэты спектакль не толькі раніцай, для дзіцячай аўдыторыі, а і вечарам, каб дзеці ды бацькі маглі пагледзець яго разам. Бо ў спектаклі вельмі тонка пазначаюцца многія аспекты сямейных стасункаў і паказваецца іх культура, ненадакучліва падаецца думка пра агульначалавечыя каштоўнасці, закранаюцца самыя трапяткія струны ў душы і дарослага і дзіцяці.

Зоя ЛЫСЕНКА.

Фота В. АЛЯШКЕВІЧА і Ул. КРУКА.

ВЯРТАННЕ ДА КУПАЛЫ

(Пачатак на стар. 6—7).

Ад гэтага яшчэ адна «страшная» тэма яго паэзіі — тэма ажыўшых мерцвякоў, жахлівых «двайнікоў», устаўшых з магілы. Гэта ўжо вельмі нагадвае «страшны свет» А. Блока, асабліва яго славутыя «Скокі смерці». Пераклічка з Блокам у Купалы тут ледзь не свядомая. У Купалы: «Так цяжка жыць паміж жывымі!», «...Ідуць нябошчыкі жывыя», «Хрусцяць надломаныя косці....».

У Блока: «Как тяжко мертвецу среди людей...», «Живым, живым казаться должен он!», «То кости лязгают о кости».

Мучыўшыя Блока двайнікі / «Вдруг вижу из ночи туманной», // «Шатаясь, подходит ко мне...» / праследуюць і беларускага паэта:

Ідзе за мной услед касцісты, бледны труп, —
Як цень, — за мной, пры мне, куды я ні ступлю;
Ці я устану, ці ў пасцелі мёртва сплю —
Са мной заўсёды ён, заўсёды гэты жывы слуп.

Было б, безумоўна, аднабаковасцю зніто́ўваць з сімвалізмам толькі «цёмнае» ў Купалы. Як і ўсе дзеячы беларускага Адраджэння, ён у сваёй творчасці абраў свой, самастойны шлях, і на гэтым шляху ўбіраў тое лепшае, што сачыў і адчуваў у суседзяў. Калі зноў-такі не зашорваць вочы камуністычнай ідэалогіяй, цяжка ўбачыць у найвядомейшай купалаўскай ідэі «Вялікага Сходу» толькі «заклік да рэвалюцыі». Гэта пазбаўляе сімвал шматмернасці, робіць яго пляскатай алегорыяй, трафарэтам. Наша крытыка доўгі час рабіла прафесійных рэвалюцыянераў з купалаўскіх «незнаёмых» (паэма «На папасе», драма «Раскіданае гняздо»). «Рэвалюцыйныя» словы Незнаёмага з «Раскіданага гнязда» («Склікаецца сход вялікі, і ўсе браты і сёстры павінны на гэты сход з'явіцца» можна з такім жа поспехам інтэрпрэтаваць і як заклік да «Устаноўчага Сходу». Ясна, што ў гэтым вобразе закладзены не толькі вузка палітычны, але і этычны, і філасофскі змест. Невыпадкова тэма «Вялікага Сходу» працягвае гучаць у поўную сілу і ў «паслярэвалюцыйнага», «савецкага» Купалы (вершы «Свайму народу», «На сход», «Час»). Нам здаецца магчымым зблізіць гэту купалаўскую тэму з сімвалісцкай ідэяй саборнасці (А. Белы, Вяч. Іванаў), згодна якой людзі — «браты і сёстры» — пазбавяцца сацыяльнага і духоўнага ўціску, аб'яднаўшыся ў адну вялікую сям'ю пад шатамі храму «новай веры». Сапраўды, «саборнасць» вельмі добра стасуецца з гуманістычнымі імкненнямі беларускага паэта («Вызнаеш брата з рукамі крывавымі, // З сэрцамі гадзінаў поймеш людзей»), з яго духоўным пафасам:

К зорам агністым, к прыволлю нябеснаму,
Вырваўшы з ціны жыццёвай душу,
Мчыся, не дайся цярпенню балеснаму,
Горда пакінь земляную глушу!

Нарэшце, трэба сказаць колькі слоў аб паэтыцы Купалы. Багацце вершаваных форм, памераў, інтанацыйная разнастайнасць, «музычнае» афармленне паэтычнай фразы, актыўнае выкарыстанне паўтораў, асанансаў, алітэрацый — усё гэта сведчыць аб поўным валоданні арсеналам сучасных паэту літаратурных плыняў. Гэта заўважана даследчыкамі, але, на наш погляд, інтэрпрэтуецца не заўсёды дакладна. Так, І. Багдановіч слушна гаворыць аб распаўсюджанасці ў паэтычнай мове Купалы «неазначальных слоў» тыпу «нейкі», «штось», «хтось», «нехта». І заўважае, што «ўжыванне такіх слоў стварае ўражанне таямнічасці, няпэўнасці, шматзначнасці, недагаворанасці паэтычнага выказвання». Але згода з агульнай канцэпцыяй кнігі, І. Багдановіч «Янка Купала і рамантызм» гэтая асаблівасць купалаўскай паэтыкі зводзіцца да рамантычнай плыні. Між тым багацце «невызначальных слоў» — прэрагатыва менавіта сімвалізму, і яшчэ ў 20-я гады К. Чукоўскі падкрэсліваў гэту з'яву як найхарактэрную асаблівасць паэтыкі ранняга Блока. Даследчыца таксама заўважае актыўнае выкарыстанне Купалам паэтычных паўтораў, але чамусьці лічыць, што асабліва прыхільна да гэтага прыёму ставіўся ў рускай паэзіі В. Брусаў. Але прызнаным майстрам паўтораў быў К. Бальмонт, і гэта не патрабуе доказаў — дастаткова адкрыць любы з яго зборнікаў. Купала ідзе побач з Бальмонтам яшчэ і там, дзе яго захапляе музычная стыхія, дзе гук апярэджвае сэнс (гл., напрыклад, верш «Паліліся мае слёзы...»). Тут ёсць пэўная небяспека наогул ахвяраваць ідэю на карысць формы, што, дарэчы, у Бальмонта і бывае («Чуждый чарам черный челн...»). Купала ўсё ж, у адрозненне ад рускага сімваліста, больш трымаецца залатой сярэдзіны.

Можа быць, адно з галоўных «злачынстваў» ідэалагізаванага літаратуразнаўства было тое, што яно па костачках разбірала палітычную паэзію Купалы і раўнадушна праходзіла міма праўдзівых лірычных шэдэўраў, такіх, як «Вячэрняя малітва»:

...Малітва вячэрняя ў той час выходзе,
Ахвярна кладзецца на спячыя далі,
І пасмай няўгледнай да зорак на ўсходзе
Плыве і мяняецца ў кветным крышталі.

О, будзь вечна слаўнай, вячэрняя ціша
З планетнай зарніцай і месяцам бледным!
Хай песня спакою душу укалыша
І вынесе чыстай над шумам пабедным!

Вось дзе сапраўды раскрываецца душа паэта, дзе гучаць ноты прымiранасці з сабою і светам, настроі радасці і разам з тым смутку. Ідэі верша маюць дасканалае мастацкае вырашэнне. Плаўны, закалыхваючы рытм, падкрэслены ў прадапошнім радку другой страфы асанансам на «у» — усё гэта стварае крыху таямнічую атмасферу спакою і чакання чагосьці светлага.

Такім чынам, аказваецца, што «дарэвалюцыйны» Янка Купала мае мала агульнага з той міфічнай асобай сялянскага дэмакрата, якую на працягу дзесяцігоддзяў старанна малявала савецкае літаратуразнаўства. Зразумела, ніхто не збіраецца адбіраць у беларускага паэта такія вызначальныя якасці яго *творчасці, як знітаванасць з нацыянальным* фальклорам, «уладарнасць» над народнай песняй і душой. І разам з тым Купала—паэт сусветнага маштабу, які ва ўмовах паскоранага развіцця беларускай літаратуры актыўна ўспрымаў і перапрацоўваў дасягненні сучаснага яму мастацтва.

МІФ ЧАЦВЁРТЫ — АБ РОСКВІЦЕ ПАЭТЫЧНАГА ДАРАВАННЯ КУПАЛЫ Ў ПАСЛЯКАСТРЫЧНІЦКІ ЧАС.

Здавалася б, у нашы дні нежыццяздольнасць гэтага пастулату відавочная і абвяргаць яго няма патрэбы. Тым не менш ідэалагічная інерцыя аказалася даволі трывалай і мае месца ў сучасных даследаваннях. У цытаванай ужо кнізе І. Багдановіч «Янка Купала і рамантызм» (1989) ёсць нават раздзел «Паэтычны свет, абноўлены рэвалюцыяй». Таленавітыя ж даследчыкі 60—80-х гадоў вымушаны былі з нейкай штучнай экзальтацыяй ухваляць усю паслярэвалюцыйную купалаўскую спадчыну.

Можна згадзіцца з тым, што некаторыя творы паэта савецкага часу маюць свае вартасці. Гэта датычыцца вершаў 18—20-х гадоў (сярод іх такі шэдэўр, як «Паязджане»), паэмы «Безназоўнае». Іх высокі ідэйна-мастацкі ўзровень тлумачыцца перш за ўсё тым, што ў той час Купала яшчэ меў пэўныя ілюзіі адносна *палітыкі новай улады і адраджэнскіх* настрояў у беларускім грамадстве. Цікавая сітуацыя склалася з такімі творамі, як «...О так! Я—пралетар!» Падобна на тое, што тут беларускі паэт распрацаваў своеасаблівы прыём «палітычнага намёку». Лірычны герой становіцца праўдзівым «інтэрнацыяналістам», які, праўда, «не збыў яшчэ ўсіх бед», бо яму «сняцца сны аб Беларусі». Прыхаваная нацыянальная ідэя гучыць даволі выразна. Такія намёкі месцяцца і ў «Безназоўным», яны раскіданы па тканіне паэмы і ствараюць уражанне дзіўных збояў з аптымістычнага тону: «Вось як пачалося ў нас ціха// Тое ўсё **ліха...»**; «Сяляне і сялянкі // **Цацанкі-абяцанкі** // Збываюцца для вас...», «Спраўляюцца заручыны // Вясельніцы **засмучанай** // З вясёлым жаніхом». У 30-х гадах Купала ўжо не мог сабе дазволіць такога. Праўда, нейкія водгаласы можна ўлавіць у паэмах «Тарасава доля» (дзе «Вольная Украіна» прыдбала шчасце, якое «У народзе на свабодзе // **З Крамля гаспадарыць»)**, «Над ракой Арэсай» (за выпадковую шкоду камунараў «Ужо не пагладзяць // Гладка па галоўцы»).

Аднак адбываецца непапраўнае — пачынаючы з 20-х гадоў, паэзія Купалы губляе ідэйна-мастацкую арганічнасць. Ужо ў «Безназоўным», якое лічылася ледзь не вяршыняй творчасці паэта савецкага часу, можна сустрэць такія радкі:

Мы ўсталі песняй-казкаю
Пад жудаснай павязкаю
Мінулых чорных дзён
І ў даль ідзём, хоць ляскае
Звяр'ё ў кутах няласкаю
На дальшы кліча сон.

Голая рыторыка, пад якою мог бы падпісацца любы другарадны «маладняковец». З'яўляюцца ўзоры сумна вядомай «каляндарнай паэзіі» («Май», «Святочныя вершы», «Дзень Канстытуцыі», паэма «З угодкавых настрояў»), аб якой добра сказаў армянскі пісьменнік С. Паруйр: «Прыстасоўваць паэзію да календара — усё роўна што выконваць харал Баха на стадыёне ці Тайную Вячэру выстаўляць у лазні». Асабліва крыўдна за Купалу — тонкага і глыбокага лірыка, якому найбольш было ўласціва пачуццё чалавечнасці і годнасці асобы, — калі чытаеш яго заклікі да такой помсты «ворагам народа», «каб было скрозь відна,//Як ідзе расправа».

Зразумела, што гэта была не віна, а бяда вялікага паэта: пад цяжарам ідэалагічнага прэсу яго творчасць непазбежна губляла свае мастацкія якасці і нават страчвала пачуццё густу: «Скачы, ўнуча, скачы, дзед, // Ад пабедаў да пабед!» Чаго каштаваў Купалу яго разлад з самім сабой, можна здагадацца, паглядзеўшы на фатаграфіі 30-х гадоў: стомлены, хваравіты позірк, сумная ўсмешка... Трагічны перыяд у жыцці Песняра, які трагічна і скончыўся. Перыяд, які, думаецца, яшчэ будзе мець увасабленне ў мастацкай і навуковай літаратуры.

ТРЭБА АДЗНАЧЫЦЬ, што гэты артыкул ні ў якай ступені не прэтэндуе на адкрыццё якога-небудзь «новага падыходу» да спадчыны вялікага беларускага паэта. Аўтар добра ўсведамляе, што ў 50—60-я гады хоць і з цяжкасцю, але прабівалася новая дарога ў купалазнаўстве. Даследчыкі гэтай «новай хвалі» — І. Навуменка, Р. Бярозкін, А. Лойка, У. Калеснік і іншыя — дзе намёкам, дзе алегорыяй, а дзе і прамым тэкстам адмаўлялі жыццяздольнасць сацыялагічных догм і гаварылі аб агульначалавечым, нацыянальным, філасофскім пачатку ў паэзіі Купалы. Вялікая і патрэбная справа павінна быць падоўжана і даведзена да канца.

У наш складаны і супярэчлівы час як ніколі патрэбны вызначальныя духоўныя і эстэтычныя крытэрыі ў ацэнцы і сучаснасці, і спадчыны. Наколькі наспела неабходнасць у выпрацоўцы гэтых «стрыжняў» нацыянальнай свядомасці, сведчыць шэраг артыкулаў у перыёдыцы апошніх гадоў, сведчыць лімаўская дыскусія па праблемах сучаснага літаратуразнаўства. Яна не з тых, што скора «выдыхаюцца», і не з тых, у якіх магчыма расставіць усе кропкі над «і», бо размова вядзецца аб справах і праблемах кардынальных. Зразумела, што спадчына класікаў Адраджэння, і найперш Купалы, непазбежна аказваецца ў цэнтры ўвагі. Зазначу адразу, што не выклікаюць асаблівага энтузіязму тыя артыкулы, аўтары якіх стаяць за «самакаштоўнасць» нацыянальнай літаратуры. Алергію выклікаюць у іх нават простыя параўнанні нашых пісьменнікаў з «іншамоўнымі» — Дастаеўскім, Пушкіным ці Лермантавым. Між тым можна б было толькі вітаць той факт, калі б на Захадзе і ў Амерыцы пра Купалу, Коласа, Чорнага выходзілі манаграфіі і пісалі дысертацыі, як і пра названых рускіх мастакоў. Можна, мусіць, напісаць яшчэ дзесяць кніг аб уплыве на Купалу беларускага фальклору — матэрыялу хопіць! — але ці выйдзем мы тым самым на нейкую новую ступень спасціжэння нашай спадчыны? Думаецца, не. Бяда якраз у тым, што і сёння Купала ўспрымаецца некаторымі як «сярмяжны» паэт, прыдатны толькі, так бы мовіць, для ўнутранага скарыстання. Вось таму Ю. Залоска ўжо заяўляе, што «для беларускага інтэлектуальнага жыцця Янка Купала мусіць быць мінулым, а не будучым» і заклікае ў сучасных духоўных пошуках «адштурхоўвацца» ад Купалы (гл. «ЛіМ» за 21 жніўня).

Бяда яшчэ і ў тым, што нас абмінулі дасягненні славянскай кампаратывістыкі. Невыпадкова некаторыя літаратуразнаўцы да гэтай пары разумеюць яе як «тэорыю ўплываў» (гл. артыкул Г. Праневіча «Забыты шлях» у «ЛіМе» за 28 жніўня). Але ж менавіта супраць гэтай адыёзнай тэорыі змагаліся ў Расіі Д. Маркаў, Г. Неўпакоева, Б. Рэізаў, на Украіне А. Бялецкі, Г. Вервес. Усе яны падкрэслівалі самастойнасць узаемадзейных літаратур, іх здольнасць перапрацоўваць засвоены матэрыял згодна з уласнымі мэтамі.

Купала, як у свой час Пушкін, успрымаў, перапрацоўваў, пераплаўляў і гэтым самым ствараў «залаты век» беларускай паэзіі, падымаў яе да сусветных вяршынь. Да гэтага вялікага, не абмежаванага ніякімі палітычнымі захадамі Купалы мы мусім сёння вярнуцца, вярнуцца на новым узроўні. Без уключанасці ў агульнаеўрапейскі культурны кантэкст мы так і застанемся «тутэйшымі» менавіта ў тым сэнсе, у якім разумеў гэтае слова Купала («...Па-свойму я мяркую аб усім...»), без вялікіх запатрабаванняў і памкненняў.

ВІНШУЕМ

ВЕРНАСЦЬ ПРЫЗВАННЮ

26 студзеня спаўняецца 75 гадоў Івану Новікаву — пісьменніку, заслужанаму дзеячу культуры, лаўрэату Літаратурнай і Дзяржаўнай прэмій, аўтару праўдзівых, таленавітых твораў аб мінулай вайне. Сярод іх — і трылогія «Мінскі фронт». Яе склалі мастацка-дакументальныя аповесці «Руіны страляюць ва ўпор», «Дарогі скрыжаваліся ў Мінску» і «Да світання блізка». Са старонак гэтага панарамнага мастацкага палатна ўпершыню была сказана праўда пра мінскае падполле, названы імёны дзесяткаў сумленных барацьбітоў з фашызмам, а асобным з іх вернута добрае імя. Гэтыя ж героі ажылі і на экране — разам з І. Чыгрынавым, І. Новікаў напісаў сцэнарый шматсерыйнага тэлефільма «Руіны страляюць...»

След пракладае першы — так проста і разам з тым дакладна сказаў пра Івана Рыгоравіча, калі яму споўнілася 60 гадоў, Уладзімір Гніламёдаў. Сказаў з нагоды канкрэтнага выпадку, але адначасова, як аказалася, глянуў і наперад, бо і твары, якія былі напісаны І. Новікавым пасля, засведчылі, што ён у літаратуры не ішоў сцяжынамі торанымі, якімі ўжо ступалі іншыя. Найлепшае пацвярджэнне таму—раман «Ачышчэнне», у цэнтры якога складаны, вельмі няпросты лёс Ніны Ягораўны Касач, тая страшная праўда вайны, якую да нядаўняга часу так пільна хавалі партыйныя ідэолагі. А нядаўняя аповесць І. Новікава «Рыжая Галка»? Хіба яна не з гэтага шэрагу твораў, якія смела ўздымаюць цалікі ў нашым жыцці?

75, безумоўна, не пяцьдзесят і нават не шэсцьдзесят. Хочаш таго ці не, а мусіш займацца і пэўным падсумаваннем. Што ж, у Івана Рыгоравіча набыткі важкія. Галоўнае ў тым, што напісанае ім перапрацоўкі не патрабуе. Зроблена яно сумленна, па самым высокім творчым рахунку.

З днём нараджэння вас, дарагі Іван Рыгоравіч! Здароўя вам і новых твораў!

НАШ КАЛЯНДАР

● **70 гадоў споўнілася з дня нараджэння народнага артыста Беларусі Аркадзя АСТРАМЕЦКАГА, колішняга саліста рэспубліканскай філармоніі. У гісторыі музычнай культуры пакінуў яркую старонку як цымбаліст-віртуоз, прапагандыст творчасці беларускіх кампазітараў. Эмігрыраваў.**

● **Ларысе АЛЕКСЮТОВІЧ — 80. Адна са старэйшых прапагандыстаў народнай харэаграфіі, якую пачынала спасцігаць у танцавальным ансамблі свайго знакамітага бацькі — Кастуся Алексютовіча. Займалася пастаноўкай беларускіх танцаў у народных ансамблях, распрацоўвала метадычныя дапаможнікі па нацыянальнай харэаграфічнай культуры. Апошнім часам выступае з крытычнымі артыкуламі ў рэспубліканскім друку.**

ГАСТРОЛІ

«Тоска» вандруе

По тэхнічных, як той казаў, прычынах не адбыліся ўвосень абвешчаныя гастролі беларускай опернай трупы са спектаклем «Тоска» ў Іспаніі ды Партугаліі. Прымхлівыя, цяпер мы сцішваем голас і вельмі-вельмі коратка паведамляем: на тым тыдні шматлікія ўдзельнікі «Тоскі» разам з аркестрам ДАВТа Беларусі выправіліся, нарэшце, у бок Іспаніі. Пра тое сведчыць і абвестка тэатра, які выбачаецца, што балетныя спектаклі будуць пэўны час ісці пад фанаграму, бо аркестр... Каб не сурочыць—больш ні слова. Пачакаем вяртання.

С. Б.

МУЗЫКА

«Віртуозы Масквы» запрасілі

Тры дні, тры гарады, тры канцэрты — такая самая кароткая справаздача пра нядаўнюю паездку ў Іспанію нашага юнага віяланчэліста Колі Гімалетдзінава. Летась ён разам са сваёй равесніцай харкаўскай піяністкай Ленай Калеснічэнка браў удзел у тысячным канцэрце славутага камернага аркестра «Віртуозы Масквы». Цяпер па запрашэнні мастацкага кіраўніка аркестра У. Співакова таленавітыя дзеці прыехалі ў Іспанію, дзе працуюць «Віртуозы...» Як паведаміў педагог Рэспубліканскага ліцэя пры Беларускай акадэміі музыкі У. Перлін, які суправаджаў у гэтай паездцы свайго вучня М. Гімалетдзінава, адбыліся два канцэрты з «Віртуозамі Масквы» і адзін сольны, у якім Лена ды Коля ігралі па цэлым аддзяленні. Гастролі прайшлі паспяхова.

С. МІЛЯДО.

З народных крыніц

Ансамбль народнай музыкі «Паазер'е» з Пастаў.
Фота Яўгенія КАЗЮЛІ.
БЕЛІНФАРМ.

Прайшло ўсяго два гады, як група выкладчыкаў Пастаўскай музычнай школы аб'ядналася ў ансамбль народнай музыкі «Паазер'е», а вядомасць калектыву сягнула далёка за межы раёна. Мелодыі краю гучалі ў Віцебску і Магілёве, двойчы ансамбль выязджаў у Рэспубліку Польшча, а нядаўна стаў дыпламантам Міжнароднага конкурсу народнай музыкі, песні і танца ў Дагестане.

Цяпер «Паазер'е» рыхтуе праграму для гастроляў у Кітаі.

«Кантабіле» чакаюць у ФРГ

Двойчы прайшлі летась гастролі ў Германіі вядомага беларускага ансамбля старадаўняй музыкі «Кантабіле». Што ж аб'ядноўвае гэтыя дзве паездкі? Першае, і самае галоўнае, — дабрачыннасць мэты. 16 тысяч дойчмарак у маі і 25 тысяч у снежні артысты ансамбля зарабілі і ахвяравалі для набыцця дэфіцытных прыбораў, абсталявання, дапаможных матэрыялаў у рамках арганізаванай у Германіі дапамогі чарнобыльцам.

Другое — насычанасць гастрольнага плана: з 25 лістапада па 18 снежня адбылося 16 канцэртаў пры амаль штодзённых пераездах. Трэцяе — нязменны поспех і сімпатыі патрабавальнай, спешчанай «зоркамі» нямецкай публікі. Але «Кантабіле» не было б сённяшнім «Кантабіле», калі б дазваляла сабе паўтор пройдзенага. Таму калі ў маі артысты стараліся ў першую чаргу прадэманстраваць сваё майстэрства валодання рознымі стылямі і жанрамі, то ў снежні мэта была больш грунтоўная: пазнаёміць Германію з дасюль ёй невядомай прафесійнай музыкай Беларусі XVII—XIX стст. Слухачы дзвюх нямецкіх зямель — Гесэн і Бадэн-Вюртэмберг — змаглі пераканацца, што беларуская музычная культура была і павінна заставацца часткай агульнаеўрапейскай культуры.

Саюз музычных дзеячаў Беларусі і Хрысціянская служба свету Германіі — арганізатары дабрачынных гастроляў «Кантабіле» — плануюць прадаўжэнне гэтай працы ў 1993 годзе.

ВЕЧАРЫ, СУСТРЭЧЫ

Песні Надзеі

Гасцёўня Уладзіслава Галубка, створаная пры Музеі гісторыі тэатральнай і музычнай культуры Беларусі, наладзіла нядаўна вечарыну, прысвечаную творчасці Надзеі Мікуліч, салісткі Беларускай дзяржаўнай філармоніі. Яна пачала свой творчы шлях у ансамблі «Верасы» пад кіраўніцтвам В. Раінчыка. Шмат гастралявала, сустракала цікавых знакамітых людзей.

Потым нарадзілася дачка і... Надзея страціла голас. Дактары рабілі ўсё; нарэшце пачаліся заняткі з настаўнікамі-вакалістамі, і цуд адбыўся — яна заспявала. Але гэта ўжо быў не той голас, што раней... Пачалася новая старонка яе творчага жыцця. Цяпер Надзея бярэ гітару, губны гармонік, дудачку і выходзіць на сцэну ў новай ролі эстраднай спявачкі. Выконвае беларускія народныя песні, песні У. Будніка, В. Сярых, дый тыя, што піша сама: «Сумую па табе» (словы А. Ставера), «Дзявочая песня» (сл. А. Вярцінскага), «Песня пра вераб'я» (сл. Н. Гілевіча) і інш. Пра гэта ўсё згадвалася і на вечары ў гасцёўні, дзе Н. Мікуліч выконвала свае любімыя песні. Супрацоўнікамі музея была падрыхтавана фотавыстаўка, якая адлюстравала творчы шлях артысткі.

Н. МЯЦЕЖ.

ЛІТКУР'ЕР

Аўтарцы «Курганнай кветкі»...

«Люблю наш край — старонку гэту, дзе я радзілася, расла, дзе першы раз пазнала шчасця, слязу нядолі праліла...». Гучаць цымбалы Т. Чанцовай, а народная артыстка Беларусі Л. Давідовіч пранікнёна чытае верш Канстанцыі Буйло, які, бадай, на слыху ў кожнага, хто любіць беларускую паэзію... Так пачалася ў Доме літаратара вечарына, прысвечаная 100-годдзю з дня нараджэння выдатнай паэтэсы, чый зборнік «Курганная кветка» ў свой час блаславіў у друк сам Янка Купала.

Аб жыцці і творчасці Канстанцыі Антонаўны гаварылі вядучая вечара Р. Баравікова, Э. Агняцвет, намеснік старшыні Саюза пісьменнікаў Беларусі А. Пісьмянкоў, С. Грахоўскі. Успамінамі аб сустрэчах з К. Буйло падзяліліся журналістка Д. Чаркасава, супрацоўнік Літаратурнага музея Янкі Купалы Я. Раманоўская. Сын паэтэсы Я. Калечыц прачытаў яе творы ў перакладзе на рускую мову.

У канцэртнай праграме прынялі ўдзел кампазітар і спявачка Л. Юсупава, якая выканала свае песні на вершы К. Буйло, кампазітар В. Сярых з дзіцячым ансамблем «Званочкі», фальклорны гурт «Ліцвіны», бард У. Палупанаў. Прагучаў голас і самой Канстанцыі Антонаўны.

П. ГАРДЗІЕНКА.

Мікола Аўрамчык — у студэнтаў

Чалавек—гэта цэлы свет. Можна сказаць, што пад такім дэвізам прайшла на факультэце беларускай філалогіі і культуры Мінскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута імя Горкага сустрэча з Міколам Аўрамчыкам. Паэт падзяліўся сакрэтамі творчай лабараторыі, расказаў пра гісторыю напісання сваіх лепшых твораў, прачытаў вершы, адказаў на шматлікія пытанні.

Л. ГЛІНСКАЯ.

Памяці Андрэя Ушакова

У Аінаўскай сярэдняй школе Чавускага раёна прайшла вечарына, прысвечаная 80-годдзю з дня нараджэння паэта-земляка Андрэя Ушакова. Адкрыла яе намеснік дырэктара па выхаваўчай рабоце З. Шчарбакова.

Перад прысутнымі выступіла пляменніца паэта Т. Ліскавец, з чытаннем твораў — члены раённага літаб'яднання «Маладзік над Проняй» пры райгазеце «Іскра» В. Крыжэвіч і М. Салаўцоў.

Быў паказаны літмантаж аб жыцці і творчасці А. Ушакова, арганізавана кніжная выстаўка, праведзены конкурс-выстаўка малюнкаў школьнікаў: «Беларусь мая сінявокая».

Прыняты Зварот да райвыканкама аб прысваенні новай, нядаўна пабудаванай школе імя знакамітага земляка.

М. КРАСАВІЦКІ.

БЕЛАРУСКАЕ ЗАМЕЖЖА

Матэрыялы цікавыя, разнастайныя...

Восьмы нумар часопіса «Полацак» за мінулы год (на жаль, і ён пачаў пазніцца) — гэта шэраг матэрыялаў, што зацікавяць кожнага, каму дорага нацыянальнае Адраджэнне. Змешчаны артыкулы «Асноўныя этапы гісторыі Праваслаўнай царквы ў Беларусі» Ю. Штыхава і «Свята 1000-годдзя Праваслаўя ў Беларусі» В. Дышыневіч. Раздзел «Наша гісторыя» аб'яднаў артыкул М. Белемука «Тапаграфія знаходак манет і аздобаў», працяг «Кароткага нарыса па гісторыі дзяржавы і права ў Беларусі» Я. Юхо і артыкула П. Урбана «Да пытання этнічнай прыналежнасці старажытных ліцвінаў».

У раздзеле «Памяць зямлі» — працяг успамінаў Яўгена Ціхановіча, лістоў і вершаў У. Караткевіча (з нязменным факсіміле аўтарскіх аркушаў), песня «Вясна» (словы Я. Коласа, музыка М. Равенскага), згадкі П. Сажыча «Гісторыя адной паніхіды».

Змястоўны раздзел — працяг «Уласнаручных паказанняў Езавітава...», запіс гутаркі, што адбылася падчас сустрэчы К. Мерляка, В. Трыгубовіч са старшынёй КДБ Беларусі Э. Шырноўскім, яго намеснікам В. Дзмітрыевым («Архівы КДБ адкрытыя для ўсіх»).

У раздзеле «Роднае слова» — пераклады М. Сяднёвым твораў І. Паўля, вершы В. Супруна.

Ёсць «Згукі Бацькаўшчыны», «З жыцця эміграцыі».

«Полацак» развітваецца з М. Ткачовым артыкулам С. Белай «Адраджэнец Грамады».

ВЫСТАВА

«Калядныя фарбы» Віцебска

Напрыканцы 1992 года ў Арт-цэнтры Марка Шагала ў Віцебску адкрылася мастацкая выстава «Калядныя фарбы». Мастацтвазнаўцы цэнтра запрасілі да ўдзелу ў ёй мастакоў нетрадыцыйнага кірунку. Пераважная большасць удзельнікаў выставы віцябляне: А. Ізаітка, Л. Мядзвецкі, М. Прусакоў, А. Салаўёў, І. Літвінаў. Значную частку экспазіцыі складаюць габелены: С. Статкоўская, Г. Фалей, Н. Лісоўская, Т. Козік (Наваполацк). І невыпадкова, бо менавіта Віцебск сёння з'яўляецца нароўні з Мінскам цэнтрам беларускага габелена (мастакоў па ткацтве рыхтуе Віцебскі тэхналагічны інстытут).

Сёлета ў будынку цэнтра пачнуцца рамонтныя работы. Аднак цэнтр не спыняе сваю дзейнасць. 25 сакавіка мусіць адбыцца прэм'ера галерэі Аляксандра Пушкіна. Ужо знойдзена памяшканне, вядуцца падрыхтоўчыя работы.

А. К.

ДРУК

Падрабязна пра эміграцыю

У жніўні 1991 года Таццяна Антонава, тады супрацоўніца газеты «Голас Радзімы», пабывала ў Злучаных Штатах Амерыкі, мела магчымасць пажыць у нашых землякоў. Сустрэчы з Наталляй Арсенневай, Міхасём Кавылём, Зорай і Вітаўтам Кіпелямі, Янкам Запруднікам і іншымі вылiліся ў шэраг нарысаў, апублікаваных на старонках «ГР». Нарысы тыя і леглі ў аснову кнігі Т. Антонавай «У землякоў за акіянам», якая выйшла ў «Бібліятэчцы «Голасу Радзімы».

«Пралеска», № 12

Часопіс, як звычайна, друкуе шэраг матэрыялаў, якія, бадай, зацікавяць многіх. Чытачоў «Пралескі» з Новым годам віншуюць В. Вітка, Я. Ларчанка, А. Давідовіч, А. Сачанка, В. Зубоўскі—змешчана факсіміле іх лістоў. Друкуюцца гутарка з першым намеснікам Старшыні Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь В. Кузняцовым «Жадаю ўпэўненасці ў будучым», інтэрв'ю з загадчыкам кафедры ўзроставай і педагагічнай псіхалогіі Інстытута павышэння кваліфікацыі і падрыхтоўкі кіруючых кадраў і спецыялістаў адукацыі Т. Сянько «Ад слоў—да справы!», чарговы выпуск «Азбукоўніка». «Пра тату і маму» — другое выступленне А. Бадака ў рубрыцы «Маленькі чалавек у вялікім свеце». Пра выдавецкія справы расказвае дырэктар «Народнай асветы» І. Лапцёнак («Усякае адраджэнне ідзе праз церні»). Публікуецца шэраг іншых матэрыялаў. На развароце—маляўнічы каляндар на 1993 год і напамінак, што цяпер «Пралеска» будзе распаўсюджвацца толькі па падпісцы.

«Пачатковая школа», № 11

Да 100-годдзя з дня нараджэння Якуба Коласа прымеркавана публікацыя дакументальных апавяданняў Б. Зубкоўскага «Чаму Загібелька лепш Парыжа» і «Шахматы», а таксама апавяд «Зорка паэта» А. Сторажавай пра жонку песняра Марыю Дзмітрыеўну.

Пад рубрыкай «Сыны Беларусі» — скарочаны пераклад А. Сторажавай нарыса С. Бункчына «З сяла Дастоева» (да 171-ай гадавіны з дня нараджэння Ф. Дастаеўскага) і верш В. Зуёнка «Раздарыла сыноў сваіх...»

Змешчаны сцэнарый правядзення навагодняга ранішніка (хіба ўжо перад Новым, 1994-ым годам ён спатрэбіцца) і распрацоўка «Каб Калядачак цэлы гадочак», што таксама запазнілася...

НОВЫЯ ВЫДАННІ

Часопіс можна заказаць

Дацэнт Віцебскага пед. інстытута М. Панькоў, выступіўшы на тэарэтычнай канферэнцыі (даклад пра віцебскі перыяд жыцця М. Бахціна) падчас пазалеташняга фестывалю імя І. Салярцінскага, падзяліўся неверагоднай задумай. Выпусціць альманах, прысвечаны спадчыне ды самой эпосе выдатнага філосафа, літаратуразнаўцы, культуролага. Прагучала і назва: «Дыялог. Карнавал. Хранатоп», складзеная з ключавых паняццяў бахцінскага вучэння. І, уявіце, праз год (год нялёгкі, калі распадалася звыклае, а новае радавала рэдка) «Дыялог. Карнавал. Хранатоп» выйшаў. Прычым М. Панькоў як сузаснавальнік і галоўны рэдактар «замахнуўся» ажно на выданне часопіса. Наладзіўшы перапіску з бахціназнаўцамі розных краін, знайшоў аднадумцаў і дзелавых партнёраў; спонсарамі сталі віцебская фірма «Сузор'е» ды філія страхавой кампаніі «Аско». У рэдкалегію ўвайшлі К. Томпсан (Канада), Э. Шукмэн (Вялікабрытанія), Х. Гюнтэр (ФРГ), К. Эмерсан (ЗША), іншыя вучоныя Захаду і Расіі. Першы нумар часопіса склалі арыгінальныя матэрыялы: «Дыялог Джойса і Бахціна на тэму аб лёгкім чытанні» С. Харужага, расказ В. Кожынава пра лёс Бахціна, лісты з сямейнага архіва і інш. Падрыхтаваны ўжо другі нумар. І сплыве за мяжу ўвесь тыраж (3 тыс.), як не паруплицца наконт яго распаўсюджвання нашы філосафы, гісторыкі, мастацтвазнаўцы. Мо беларускія навукоўцы павернуцца да планеты Бахціна і скажуць самабытнае сваё слова? Ну, хоць бы супаставіўшы вучэнне пра народную смехавую культуру з мыслярскімі традыцыямі ды светапоглядам нашых суайчыннікаў. Часопіс, які каштуе 35—40 руб., можна заказаць, напісаўшы на адрас: 210036, Віцебск, Маскоўскі праспект, д. 33, пакой 606.

С. Б.

«Першацвет» — на радасць

Мы паведамлялі ўжо, што пачаў выходзіць часопіс маладых літаратараў Беларусі «Першацвет». Першы нумар яго гаворыць за тое, што першы блін — не камяком. Багата ў нумары паэзіі. Інакш быць не можа, бо ўзрост аўтараў «Першацвета» самы такі, каб пісаць вершы. Выступаюць тут Кацярына Мяшкова, Анатоль Брусевіч, Ігар Карповіч (ён друкуе паэму «Сустрэча перад расстаннем»), Людміла Барадзейка, Мікола Віч, Святлана Якубоўская.

Нямала і пачынаючых празаікаў. Намацваюць уласную сцяжыну ў літаратуры Уладзімір Шніп. Лемяшонак, Алесь Давыдаў, Алесь Пашкевіч, Алесь Ветах (усе яны — аўтары апавяданняў). Уладзімір жа Клімовіч прапанаваў трагедыю-прыпавесць «Беркуты».

Раздзел «Крытыка» — гэта артыкул Сержука Мінскевіча «У крытыцы аксіём не бывае» і рэцэнзіі Тані Старасценкі (на зборнік вершаў М. Кусянкова «Дуброва») і Юліі Алесьнінай (на аповесць Я. Хвалея «Пацукі, або Таямнічы дзённік»).

У «Гасцёўні» часопіса — Ніна Мацяш з новымі вершамі, у «Жароўні» — Георгій Юрчанка з пародыямі на Людмілу Рублеўскую і Віктара Шніпа. Тут жа і шарж А. Гармазы на гэтую паэтычную сямейку.

У раздзеле «Повязь» Алесь Пашкевіч у артыкуле «Падняцца ізноў...» разважае пра забытыя вершы Уладзіміра Клішэвіча. Апублікаваны і некаторыя творы гэтага паэта.

Пажаданні ж новаму выданню ў артыкуле «Першацвет — не радасць» выказвае Алег Лойка: «У нялёгкі, складаны час памкнуўся ты ўзыходзіць, «Першацвеце». Але гэта яшчэ адзін доказ, што і асфальт травінка прабівае, першаквяцінка прабівае! Прабівае, калі яна — квяцінка Адраджэння, калі яна не можа не прабіцца, бо кветцы цвісці, бо кветкі неўміручыя, як народ, дабро, праўда, паэзія. Без кветак няма надзеі на плён. З надзеяй я гляджу на «Першацвет», сэрцам вітаючы вас, юныя творцы, творы якіх няхай жа багатым першацветам закрасуюцца ля бруістых крыніц паэзіі і літаратуры беларускай!».

ЭКСПЕРЫМЕНТ

(Пачатак на стар. 3).

40-я, у 50-я, нават у 70-я гады. Тое, што сёння любы і вельмі проста, нават не прыкмеціўшы, і зробіць, і скажа. І, вядома, не таму, што ён больш храбры за тых людзей: час і акалічнасці іншыя, зусім другія.

Так, зваліліся цяжкасці побытавага характару, але тыя, хто помніць яшчэ, які цяжар скінулі з плеч, новы груз успрымаюць усё адно як палёгку, і ўжо ж не ім плакаць, да нудзіцца. Калі людзі без такой памяці бязмежна і «беспраглядна» драматызуюць цяперашнюю сітуацыю і свае перажыванні— іх лёгка разумееш і ім спачуваеш. Але, далібог, не магу спачуваць ані Юрыю Власаву з Станіславам Гаварухіным, ані нават Эльдару Разанаву (называю знарок чалавека асабліва мне прыемнага), які хоць і не падыгрывае чырвонакарычневым, але нейк ужо не па-Разанаўску павісквае. Я не пра неабходную крытыку непісьменных дзеяў цяперашніх рэфарматараў, а тым больш нахабнай страсці многіх новых начальнікаў да тых атрыбутаў улады, прывілеяў, якія адабралі ў наменклатуршчыкаў. Не пра тое гаворка, а менавіта пра скуголенне: ох, усё цяпер горш, чым было! Чым было, анічога горш быць не можа. Паводле вызначэння. Як не можа быць анічога горш за ядзерную катастрофу, да якой, да слова, ужо амаль дацягнулі, падштурхнулі свет былыя гаспадары краіны.

Адно хіба старым, а таму бездапаможным людзям, ды тым з маладых, што мала ведаюць, льга даравяць падобныя супастаўленні таго, што было і што сталася. Адзінае, што тут можна зрабіць, — расказваць, не лянуючыся, таму, хто маладзейшы, дзе мы былі, ад чаго адышлі або адыходзім гэтак няпроста.

Вось такая, напрыклад, гісторыя, фарба. Крамлёўскі крывасмок усхацеў крыві яшчэ аднаго народа, на гэты раз габрэйскага. Проста знішчыць, як тое выраблеў яго дублёр-двайнік, настаўнік - вучань Адольф, для Іосіфа — дужа прымітыўна, не сагрэе крыві. Не, яму трэба, каб самі габрэі, цвет нацыянальнай інтэлігенцыі заточвалі ягоную сякеру, намыльвалі вяроўку, самі пракладалі б маршрут на Калыму дзеля ўласнага народа. Узяліся за Маршака, за Эрэнбурга, за іншых пісьменнікаў, акtoраў, дэпутатаў, лаўрэатаў. Але добрай юшкі без дробнай рыбкі не зварганіш. Загадана было прыйсці і выступіць на сходзе пісьменніку без гучнага імя, і ён прыйшоў. І выступіў. Гаварыў, гаварыў, горача, старанна, але ніхто аніводнага слова не разабраў, не зразумеў. Чалавек «забыў» дома ўстаўныя пашчэнкі, які з яго прамоўца! Змаўчаць не мог, але і не сказаў. Нават як бы паздзекаваўся з арганізатараў мерапрыемства. Гэткая вось смеласць шамкання, «апазіцыя». Але хто кіне ў яго камень? Колькі вельмі паважаных пісьменнікаў, паэтаў, пабіваючы Пастэрнака, не шамкалі, а па-партыйнаму на поўны голас тапілі сабрата.

Усё гэта сумна ведаць, помніць, але як без гэтага мы можам ацаніць тое, што адбывалася і цяпер адбываецца?

3.

Справа Андрэя Сіняўскага і Юлія Даніеля (вясна — лета 1956 г.) узнікла дужа дарэчы для неасталінісцкага рэжыму Брэжнева — Андропава. Але ёсць версія і нават доказы, што падкінулі яе Лубянцы... вынаходлівыя цэрэушнікі. Наце вам, важдайцеся, пашуміце — менш часу і повадаў будзе пальцам тыкаць у парушэнні «правоў чалавека» на Захадзе! І няхай нашы левыя ўспомняць, што такое сталінізм, а то надта ўжо ўверылі ў «абноўлены сацыялізм».

Першы на «след ЦРУ» паказаў Яўгеній Еўтушэнка ў «Литературной газете». Але дужа ўсё прыгожа выглядала ў ягоным выкладзе: не нехта там, а сам Роберт Кенэдзі паведаміў пра гэта, і як — паклікаў Жэню ў лазенны пакой, уключыў ваду і пад шум яе паведаміў, хто выдаў таямніцу двух пісьменнікаў кадэбістам.

Я асабіста не паверыў. І, калі ўпершыню сустрэўся з Андрэем Данатавічам і яго жонкай Марыяй Васільеўнай (у Барселоне), смеючыся, пераказаў ім гэту версію. Але тут ужо мог весяліцца Еўтушэнка. Сіняўскія пацвердзілі: так, яны таксама лічаць, што без ЦРУ не абышлося. Навошта ім гэта было: заткнуць рот нашай прапагандзе на Захадзе і г. д. Гэткія вось справы! — міжволі ўзгадаеш, паўторыш рэфрэн Курта Ванегута (у рамане «Бойня № 5»).

Але, думаецца, нашы спецслужбы і без наводкі заходніх калег шукалі выпадак, нагоду, каб добра паганяць «гэтых інтэлігентаў». А то ўжо надта распусціліся пры балбатлівым Мікіце. Пара настала адвучыць іх ад бясконцых «калектывак» у абарону сваіх братоў - баламутаў. І нагадаць, што традыцыі савецкай дэмакратыі зусім іншыя — калектыўныя адабрэнні, падтрымка рашэнняў і дзеянняў партыі і ўрада. Самы быў час дзеля адраджэння, замацавання менавіта гэтай формы грамадскай актыўнасці. Апошняя значная акцыя такога роду — «усенароднае асуджэнне» Барыса Пастэрнака — была арганізавана, калі ўсё яшчэ моцныя былі старыя пачуцці страху і паслушэнства, ды і сапраўднага ўроку інтэлігенцыя тады не атрымала. Аніяк не супакояцца, усё яшчэ пішуць несанкцыянаваныя «калектыўкі» — супраць намечанай рэабілітацыі Сталіна і да т. п.

Адным словам, патрэбен быў моцны ўрок усім, а заадно — праверыць, хто ёсць хто і на што здольная, да чаго гатовая ці не гатовая гэта распаразаная стыхія «інжынераў» з пэндзлем і пяром.

Нехта спытае: ну, а табе таксама «Роберт Кенэдзі» гэта ўсё паведаміў? Не, нават не генерал Калугін. Версія чыста гіпатэтычная, што абапіраецца адно на памяць пра падзею. Адчуванні, пачуцці, факты, здагадкі, якія асэнсоўваеш на адлегласці.

Так, гэта быў яшчэ адзін эксперымент над краінай-віварыем, які ўласна ніколі не перапыняўся ў нас, савецкіх. Ва ўмовах вялікага, пастаяннага сацыяльнага эксперыментавання над намі, людзі самі, мы самі—кожны над сабой—таксама, не па ўласнай ахвоце, ставілі вопыты. Ну, а як я сябе павяду, што зраблю і чаго не зраблю? Яны так, з гэтага боку зайшлі, куды знясе мяне, якім сюрпрызам сам сябе здзіўлю?.. Эксперыментатарам тут выступае сумленне. Так, той орган, які продкі змяшчалі ў селязёнку. (І ў нас засталося: «селязёнкаю чую»!) Ну, а мы... Мы проста гаворым: гэта калі брыдка!..

Каб не было Сіняўскага і Даніеля з іх публікацыямі на Захадзе, сабакаводы з Лубянкі вынайшлі б нешта іншае. Але прыдумалі б абавязкова. Зноўку надыходзіла іх пара, трэба было пад нешта пашырацца, расці, адольваючы комплексы выкрываўчых хрушчоўскіх з'ездаў. А тут такая нагода, ну, як не пастарацца і не выціснуць з яе штаты, фінансы, званні, узнагароды?

І ўзяліся. А мы ўсё яшчэ жылі інерцыяй «адлігі». Верылі: ну, не выкрыта столькі, такое, што ўжо не закрыецца! А ў іх свае былі разлікі, планы, як «пераступіць праз пакаленне XX з'езда». Хто не перабяжыць да іх, не згодзіцца жыць зноўку з заплюшчанымі вачыма і заціснутым носам, тых проста адсунуць на абочыну, пераступіць, як праз бервяно. Затое новыя пакаленні будуць чытаць і чуць толькі тое, што трэба. Помню, як уразіла мяне, калі недзе ў 79-м у бальніцы мой сусед па палаце, начытаны, разумны дзяцюк, на пытанне: ці ведае ён, колькі людзей знішчыў Сталін, — падумаўшы і, па-мойму, падвоіўшы на ўсякі выпадак вядомую яму лічбу, пальнуў: чалавек з шэсцьдзесят! Тухачэўскага, Блюхера...

Брава, Васіль Філімонавіч, празорац — вы, а мы — моцна схібілі! Ажно сапраўды льга пераступіць, як праз бервяно, праз вопыт цэлых пакаленняў. У таталітарнай дзяржаве гэткае зусім магчыма. Я —пра майго земляка Васіля Філімонавіча Шауру, што столькі год «бессменно» пасвіў савецкую культуру і ідэалогію — пасля Мінска ў Маскве. Ці не яго гэта (на пару з Суславым і якім-небудзь Сеўруком) прыдумка — ператварыць усё жыццё краіны ў суцэльны ланцуг падрыхтовак, правядзення святаў-датаў: ад 50-годдзя Кастрычніка да «дня чэкіста». Напраўду: «Опять подошли «незабвенные даты», и нет среди них ни одной не проклятой» (Ганна Ахматава). У алкашоў гэта называецца: каб не прахадзіў пах. Каб жонка не магла дапетрыць, калі чалавек «прыняў» — стары гэта пах ці зноў, толькі што прыклаўся. Вось гэтак мы бесперапынна «пахлі», а Васіль Філімонавіч усё падліваў, усё падліваў. Толькі паклёпнікі, непапраўныя антыпатрыёты могуць у дні ўрачыстасцей крытыкаваць, чарніць. Успамінаецца, як сакратары СП Маркаў, Варанкоў угаворвалі пісьменнікаў не падтрымліваць салжаніцынскі пратэст супраць панавання цэнзуры, пры гэтым спасылаючыся на Старую плошчу: вось міне юбілей Кастрычніка, і тады льга будзе «вярнуцца да пытання». Абяцаў Васіль Філімонавіч цвёрда!

Павінен прызнаць, што мой статус у Маскоўскім універсітэце быў цалкам спрыяльным. І менавіта таму, што я не быў масквічом. На філфаку ўсім запраўлялі якраз наезджыя, «варагі» — нам. дэкана М. М. Зазуля з Украіны і заг. кафедры савецкай літаратуры А. І. Метчанка з Куйбышава. Абодва — закліканыя дзеля ўмацавання кадраў МДУ моцнымі партыйцамі, ідэалагічна (і іншае) вытрыманымі. Вядома, і сярод масквічоў такіх ставала — той жа дэкан філфака А. Г. Сакалоў. Але «варагі», яны заўжды больш жорсткія і «прынцыповыя», менш павязаныя з гэтай маскоўскай «інтэлігенцкай прорвай», вечна заражонай насмаркам лібералізму. І хоць Зазуля, напрыклад, нават не меў кандыдацкай ступені, любому доктару навук можна было баяцца скарачэння, звальнення, адно не яму. Непатапляльны і вечны Зазуля. Ну, а Аляксей Іванавіч Метчанка меў трывалыя пазіцыі і ў літаратурным свеце—адзін з экспертаў Старой плошчы па сапраўднаму сацрэалізму, па партыйнасці і народнасці літаратуры. «Высокія сувязі» ў яго наладзіліся ў вайну, калі міністэрская і цэкоўская Масква перамясцілася ў Куйбышаў. А ў многіх дзеці, а педінстытут адзін, ну, а Метчанка быў дэканам. Не забылі, успомнілі, калі спатрэбіўся для МДУ свой і надзейны чалавек, правераны вайной. (Праўда, не на фронце, ну ды гэта як паглядзець).

А я таксама не масквіч, з Беларусі. Вельмі нават маглі гэтыя двое палічыць мяне сваім. Гэта не важна, што рэпутацыя як бы не тая, блытаецца не з тымі. У цяжкую хвіліну можна заклікаць да правінцыйнага гонару, да комплексаў «не-масквіча» — правераны спосаб. Па тым, як яны смяротна пакрыўдзіліся, калі я не апраўдаў іх надзей, не адгукнуўся на заклік — можна ўявіць, што такія разлікі мелі месца.

Да пары да часу жыццё і праца мая ў МДУ ішла бязвоблачна. Хоць ужо скончыўся тэрмін маёй вучобы на Вышэйшых сцэнарных курсах, і мае паўстаўкі на філфаку МДУ наўрад ці давалі мне права на прапіску ў Маскве, нават часовую, але варта Міхаілу Мікіцічу (Зазулю) падняць тэлефонную трубку—і ніякіх праблем. А я ўсё не ехаў у Мінск, затрымлівала, зманьвала мяне жыццё вялікага горада, які нават у нашых умовах даваў куды больш калі не волі, дык разнастайнасці. Усё цягнуў з ад'ездам. Мне нават прапаноўвалі афарміць перасяленне ў Маскву, дзівоснай, таямнічай улады нам. дэкана на гэта, упэўнены, сталася б.

Кажу ўсё гэта, каб было больш зразумела, з якой паліцы ў адначассе мне давялося зваліцца.

Раптоўны званок у маёй (здымаў) кватэры ў Мядзведкава:

— Алесь Міхайлавіч, вас шукае дэканат, просяць прыехаць.

— Што там, Валянціна Ільінічна?

— Ну... Вы, пэўна, здагадваецеся? Вам лепш не прыходзіць. Я скажу, што не знайшла.

Дзякуй, добрая душа Валянціна Ільінічна! Разумела, чым усё гэта для мяне скончыцца. А я скеміў: нейкую акцыю ў сувязі з Сіняўскім распачалі. Ён жа вучыўся ў аспірантуры МДУ, раней чым пайсці на працу ў Інстытут сусветнай літаратуры. Былі ўжо на нашай кафедры гаворкі, што універсітэту давядзецца «рэагаваць».

Так, дабрэйшая Валянціна Ільінічна, вы маеце рацыю, найлепш — не з'яўляцца там. Я і сам не вораг сабе. Як яны ўмеюць помсціць, добра вядома. Але не пайсці, згадзіцца, што мяне «не знайшлі» — як потым будзеш сябе адчуваць? Вось мы ўсе папракалі «старых», што яны дазволілі сталінскай бандзе асядлаць краіну, загнаць усіх у Страх, у Пакорлівасць. Але ж не адразу гэта адбылося, з нечага пачалося, і тады яшчэ нешта льга было папраавіць, змяніць сваю і нашу будучыню. Ці не такі момант зноўку падступае? Калі ў Мінску жыў, і мы пасля 56-га года, як умелі, «рухалі адлігу». а час ад часу ўзнікалі сімптомы новых прымаразкаў, і быў там адзін з «актывістаў 30-х гадоў» («беларускі Эльсберг»), якому ў шэрагу іншых «пасадчыкаў» нямала даставалася,— у такія дні ён проста-такі ўядаўся ў маладых бунтароў вочкамі сваімі: ну што, страшнавата? ужо задрыжалі паджылкі? тое і яно, а вас жа яшчэ і саджаць не пачалі! Іншых папракаць лягчэй, як самім! Атрымаецца, што праў ён быў. Потым ужо нас будуць пытаць, мучыць наша сумленне: як гэта вы дазволілі?

— Дзякуй, Валечка, але я прыеду.

— Ну, глядзіце самі,— што яна магла яшчэ сказаць?

Было дужа цікава — паглядзець, як усё адбудзецца. Гэта таксама мяне прыцягвала. Нехта сказаў бы: як шчанюка пад кола!

Вось і дворык на Махавой, жоўты ад пафарбаваных сцен, невялікі, утульны, з студэнтамі, што гуляюць або сядзяць на лаўках, а калі студэнткі, то абавязкова кураць. У цэнтры Масквы, але надзіва спакойны і супакойвае. Не, я не раздумваў, як паводзіць сябе, як павяду, калі зайду ў дэканат. Я адно ведаў, што выйду адтуль ўжо ў іншай якасці, і дворык гэты ўжо не будзе «маім», як зараз, пакуль я ўсё яшчэ «працую ў МДУ». Не раз сядзеў, уяўляючы, як гулялі тут... ну, хоць бы Агароў з Герцэнам, нелюдзіма прабягаў вунь у тыя невялічкія дзверы, што ўвесь час ляпаюць, Вісарыён Бялінскі, які чакаў неўзабаве выключэння «з прычыны слабых здольнасцей» (ці як там сфармулявалі?). Пад аркай насупраць выдаюць зарплату выкладчыкам, н а м, мусіць, цікава ў гэты момант глядзець на правінцыяла: я ўсё не прывыкну, што з а г э т а я ш ч э і п л а ц я ц ь! Лекцыі пачынаюцца недзе пад сярэдзіну зімы, а датуль зрэдку семінары, кансультацыі, не здзівіўся б, калі б з акенца касы сказалі: «А вас няма ў ведамасці». Пазнаюць тут мяне нямногія, але мне гэта падабаецца. Спадабалася нават, калі студэнты не прапускалі мяне «без чаргі» — прымаючы за гэткага ж, як яны самі, хоць я ішоў у аўдыторыю як член прыёмнай камісіі. Ніяк не магу прымусіць сябе хоць бы гальштук насіць...

Калі ўзыходзіў па цёмнай, як у камуналцы, лесвіцы — а для мяне гэткая ж парадная, як у Эрмітажы,— пабачыў Валянціну Ільінічну, што збягала зверху.

— Прыйшлі? — гукнула шкадуючы.— Там ужо сышліся, чакаюць Бондзі і вас з Турбіным

— А Бікмухаметаў?

Гэта — непасрэдны мой начальнік па «падкафедры», літаратур народаў СССР (яна ў складзе «метчанкаўскай»).

— Роберт у Уфу паляцеў, — паведаміла Валянціна,— захварэў нехта ў яго.

Атрымалася ў яе: «фу-фу»! Вось бы імне «фу-фу» ў Мінск на гэтыя дні, а вы тут разбірайцеся.

Але ж вось гэтак магла б, нават павінна была падумаць Валянціна Ільінічна Смірнова, цяпер нябожчыца. Паводле слоў чалавека, які лепш за мяне ведаў атмасферу, што панавала на «савецкай» кафедры, яна жахліва баялася Метчанкі». Дастаць ён умеў чалавека, якога няўзлюбіць. «Скажу, што не знайшла вас»,— рызыкавала жанчына. Дзе б яна, маці чатырох дзяцей, знайшла сабе такую працу, каб усё гэта ўсплыло? І яшчэ: сям'я Смірновых (муж яе слесар), яны што, не «шасцідзесятнікі»? Чаму мы толькі інтэлігенцыю маем на ўвазе?

Адчыніў дзверы дэканата, і адразу трапіў у абдымкі шчаслівай, па-гаспадарску шырокай, усмешкі Аляксея Георгіевіча, дэкана.

— О, заходзьце! Наш малады доктар навук, прафесар,— радасна прадставіў ён ч. в. Дацэнта і яшчэ дагрузіў: — Вы ў нас пісьменнік. Вельмі дарэчы. Над стылем папрацуеце. Аляксей Іванавіч Метчанка ліст у «Известия» склаў, трэба абгаварыць. Вельмі пікантна, але Сіняўскі — наш былы аспірант. Стыль нам пашліфуеце.

Зрабіў ласку аўтару Аляксей Георгіевіч — Аляксей Іванавіч Метчанка і зусім сцямнеў з вугравататага твару. Заўсёды нечага пакрыўджаны ў яго выраз. Але тут і зразумець можна чалавека: ён працаваў, пісаў за ўсіх, а яго «шліфаваць» збіраюцца, ды яшчэ ламацца будуць, як цнатлівыя дзявіцы — ох, гэтыя маскоўскія штучкі! Сядзіць ён на канапе адзін, а ўсе, хто ўжо сабраўся, маскоўская прафесура — шчыгульным радком на стулах насупраць. І таксама не дужа вясёлыя. Добра, хоць у дэкана настрой святочны, адна на ўсіх, але затое якая прамяністая ўсмешка!

Каб не паддацца яго чарам, адразу ж заяўляю:

— Так, але я не чытаў нічога з Сіняўскага. І самога ў вочы не бачыў.

Маўляў, вы чыталі, вучылі, выхоўвалі — вам і карты ў рукі! Толькі нехта мог бы спытаць: тады навошта прыйшоў? Гэта амаль як у тым анекдоце з часоў, калі судзілі і саджалі за 15 хвілін спазнення. Бухгалтар спазніўся на працу, начальнік выклікаў яго, запатрабаваў тлумачэнне. А я, маўляў, ішоў і пабачыў аб'яву, запрашаюць слесара на працу. Але ж вы не слесар? Так, я не слесар, а бухгалтар, я і пайшоў туды, каб ім пра гэта сказаць.

Не чытаў я в а ш а г а Сіняўскага, што ж я буду падпісваць, ацэньваць? Дзеля таго і завітаў, каб сказаць... (Ну, і паглядзець на вас, на сябе ў гэтай сітуацыі — цікава ж!).

— А гэта не складана папрравіць! — адрэагаваў дэкан Аляксей Георгіевіч і паклаў свае тонкія, як у пешчанай жанчыны, белыя пальцы на таўшчэзны стос шчыльных лістоў, відаць, фотакопію кнігі.

— А дзе тут можна сесці з гэтым? — спытаў я. Было гэта, мабыць, такой нечаканкай для гаспадара кабінета, што нават усмешка яго знікла, разгублена паказаў на круглы столік ля дзвярэй. І чамусьці паглядзеў сабе за спіну, хоць там анікога, адно акенца.

Аднак жа, цяжэразны адгрохаў раман Абрам Тэрц, на колькі ж гэта гадзін чытання? «Любімаў»... Пра што ўсё-ткі ён, з чаго такі шум узняўся? Дасціпны «зэк ад крытыкі» Грыша Бярозкін неяк сказаў: «Адмабілізаваныя дывізіі пасля Германіі і Японіі былі кінуты на Ахматаву і Зошчанку». Цяпер намаганнямі ўсяе дзяржавы — на Сіняўскага і Даніеля. Ужо дзеля гэтага варта прыйсці сюды, каб пачытаць гэтыя выбуховыя старонкі. Учытваюся, але не магу не ўслухоўвацца і ў напружаную цішу, што запанавала ў кабінеце. Як бы павісла, ну, проста-такі вачыма бачнае, пытанне: «Ён што, на самай справе засеў чытаць раман, а ўсе будуць сядзець і чакаць?».

Вось яно, чым іх Абрам Тэрц даняў! «З тонка завостранага аловачка гэтага адваката (пра Леніна) мора крыві сцячэ, пральецца». (Нешта такое, цытую па памяці). Падкрэслена — гэта мясціна, і на наступнай старонцы, яшчэ і яшчэ. Уважліва нехта чытаў і мне падказвае. Ну, Абрам, ну, Тэрц!

Спрабую чытаць тэкст запар — не атрымліваецца. «Цягі» малавата. Разумна, але хутчэй разумова, чым па-мастацку.

Не дужа ўтульна чуюся. Не разгублены, а ўжо злосны твар дэкана, зусім не панкрыўджаныя вочы, аблічча заг. кафедры таму прычына. Сядзяць тут і вельмі шаноўныя людзі, да таго ж жанчыны (добра, хоць Бондзі не з'явіўся!), у якое бязглуздае становішча іх стаўлю? Знайшоў сабе хату-чытальню! Амаль абрадаваўся, калі раптам загаварыў дэкан і нават заўсміхаўся

зноўку, вяртаючы да сябе ініцыятыву:

— Таварышы, а дзе ж Уладзімір Мікалаевіч Турбін? Ужо ж можна было б і прыехаць.

Як быццам не мяне ўсе чакаюць, а вось — Турбіна. На абраматэрцаўскі тэкст накладваецца голас дэкана, які ўжо размаўляе з жонкаю таго, каго расшукваюць:

— Ён што, хворы? І не можа падысці да тэлефона? Ай, яй, яй! Бачыце, таварышы, калега наш хворы, а мы тут нічога не ведаем. І што ж у яго? Ангіна. Ай-яй-яй! Таварышы, трэба наведаць хворага. Нельга так. (Кліча сакратарку). Вось, адвезяце артыкул Турбіну, ён хворы, трэба пайсці насустрач чалавеку. Падпісаць — вось тут.

Тут бы зарагатаць усім, разыграна, сцэнка пастаўлена нядрэнна. Але смеху не чутно, як у пустэчу, на пусты зал працуе артыст. І ўсё роўна ён сапраўдны артыст, наш Аляксей Георгіевіч! Яму б на пару працаваць з маім земляком Іванам Васільевічам, які — помніце? — паклаўшы чужы ключ у кішэню, захоплена дапамагаў шукаць яго пад сталом. Так што не кажыце, што час невясёлы быў — гледзячы для каго!

А пакуль прывязуць (ці не прывязуць) «руку» калегі пад гнеўным лістом, складзеным Аляксеем Іванавічам ад нашага імя, можна спакойна пачытаць Абрама Тэрца. Чакаюць як бы не мяне, атмасфера крыху разрэдзілася. Аляксей Георгіевіч нават распачаў нейкую дзелавую гаворку, у нас тут нешта накшталт пашыранага вучонага савета.

А наогул дык добра смяецца той, хто смяецца апошнім? Як толькі я скажу тое, што скажу, і выйду з гэтага кабінета, ужо мне будзе не да смеху. Так што няма чаго спяшацца, нават калі табе і няёмка разыгрываць свой спектакль. З удзелам паважаных людзей, якія ў тваю трупу не наймаліся. Добра, пацярпіце крыху і вы. Дрэнна ўсё ж будзе не вам, другому.

Колькі ж мінула часу, калі я сеў за гэты столік — больш за гадзіну? Ліст-артыкул прывезлі. Аляксей Георгіевіч схапіў яго і зірнуў на апошнюю старонку — ну, вось, усё ў парадку! Адкінуўся на спінку стула, супакоена паглядзеў на нас: пачатак пакладзены, далей пойдзе як па масле. А я, адклаўшы раман (усё, што падкрэслена, з ахвотай пасмакаваў), дачытваю артыкул. Цікавая думка: сацрэалізм — аніякі не рэалізм, а самы сапраўдны класіцызм. Нарматыўная літаратура з выразным падзелам персанажаў на Праўдзіных і Скаціміных...

У мой бок пазірае дэкан. Здаецца, гатоў даравацць мне, хоць іншы на яго месцы за такія штучкі...

— Ну, я прачытаў, — кажу, — колькі паспеў.

— І што?

— Раман дрэнны, адчуваецца, што літаратуразнаўца пісаў.

— Ну вось.

— Але гэта не азначае, што чалавека за гэта саджаць. Тады не з яго трэба пачынаць. А вось артыкул — цікавы.

Дэкан усё яшчэ пакідае мне шлях да адступлення — маўчыць запытальна. Хочацца пагаманіць, паламацца, ён гэта разумее. Усе мы тут людзі інтэлігентныя.

— Суда не было яшчэ, — кажу, — якое ж права мы маем апярэджваць прысуд? Яшчэ нават не даказана, што Абрам Тэрц — гэта сапраўды Сіняўскі. І наогул, хіба з нас мала аднаго 37-га года?

— Сапраўды, Аляксей Георгіевіч, — загучаў раптам жаночы голас (Матылёва? Івашова?), — няхай Аляксей Іванавіч, ён аўтар ліста, няхай ён падпіша...

Да чаго ж гучна, звонка і проста-такі грозна можа апусціцца на глянцавы стол такая жаночая рука, далонь:

— Ён (позірк дэкана ў мой кут) як хоча! Ён тут чалавек часовы. А мы абавязаны берагчы гонар Маскоўскага універсітэта.

Ну вось, адбылося. Стала лёгка і весела. Усё ззаду. Так, але я пайду з гэтага кабінета, а ён — з пачуцця помсты, вунь якія вочы! — паставіць, упіша і маё прозвішча. Потым даводзь, што без твае згоды. Хто пацвердзіць, што гэта так, калі другія падпішуць? А «жывымі» іх адсюль не выпусцяць, гэта бачна.

Я не ўставаў, не ішоў, і дэкан, мабыць, усё яшчэ дапускаў, што гэта не канчаткова, што апамятаюся. Павінен жа разумець чалавек, чым гэта пагражае яму.

— Дык, спадзяюся, подпісу майго не будзе? — як мага гучней я спытаў.

— Не будзе!

Маўляў, цяпер нават каб дужа захацеў, папрасіў, — не будзе твайго імя побач з нашымі.

— Дзякуй.

Вось і ўсё. Я выйшаў з дэканата. Вядома, разумеючы, што іду з Маскоўскага дзяржаўнага універсітэта імя Міхайлы Ламаносава, дзе мне, што казаць, падабалася працаваць.

Тое, што пачалося і адбывалася ў наступныя дні, тыдні, хоць і чакалася, было прадказальным, але давалася нялёгка, згаджацца не хацелася, што з табою могуць абыходзіцца вось так, быццам і не было аніякае «адлігі». І яшчэ жыло ў нас — не ведаю, як назваць, але тое, што ад вайны заставалася, — нават у 40-я гады, пры Сталіне мы цешылі сябе ўпэўненасцю, што з намі, франтавікамі, партызанамі, «павінны», «абавязаны» лічыцца.

...Рэзкі званок у маю знятую кватэру, адчыняю — міліцыянер. Прыйшоў пацікавіцца прапіскай. Чатыры гады ім там у міліцыі да мяне аніякае справы не было, а тут адразу такая цікаўнасць. Часовая прапіска ў вас заканчваецца.. Бачу сам. Раней у кабінеце нам. дэкана Зазулі пытанне гэта вырашалася проста. Але гэта было тады.

...Наконт раскладу «сеткі» сваіх кансультацый, экзаменаў вырашыў высветліць у Міхаіла Мікітавіча, лёгка пастукаўшы, адчыніў дзверы нам. дэкана, і чую — Зазуля пра мяне з кімсьці па тэлефоне гаворыць. Па тым, як змяніўся твар яго, як па-птушынаму кракнуў у трубку і хутка паклаў яе, а мне з натугаю заўсміхаўся, няцяжка было скеміць, што толькі што палкоўнікі і маёры маё прозвішча скланялі. (Звання Міхаіла Мікітавіча не ведаў ніхто, але што яно немалое, ведалі ўсе).

...Ніколі на мае лекцыі аніякіх камісій не засылалі, а тут зайшоў у аўдыторыю, — сядзяць, ажно трое, мае студэнты выразна азіраюцца на іх, папярэджваючы мяне.

У тым жа дворыку на Махавой падышоў да мяне незнаёмы хлопец:

— Студэнты пытаюць, што нам рабіць? Што вы параіце?

Выбачай, дружа, што нічога пэўнага не адказаў, пайшоў ад пытання. Больш таго, нядобра падумаў, а ці не падаслалі цябе я н ы? Як у вайну было: незнаёмая баба зайшла да нас у дом і маме нашай стала па-змоўніцку нашэптваць пра «камандзіра Міцьку», які просіць, каб Ганна Мітрафанаўна тэрмінова пераслала абяцаныя медыкаменты. Гэта рабілася, але мама ці сама іх насіла, ці перадавала праз спецыяльных сувязных. А тут нейкая незнаёмая баба! «Ды я зараз у камендатуру іду, у паліцыю!» — крыкнула мая мама, ды так, што цётку быццам ветрам здзьмула з нашага дома. Такія вось справы!

Раніцою прачынаюся ў сваёй кватэрцы ад таго, што чую: «Мярзотнікі! Мярзотнікі! Мярзотнікі!» Ажно гэта мой голас.

Асабліва гэта пачуццё, стан, калі зразумеў: дзяржава, якая заўсёды малявалася чымсьці абстрактным, далёкім, ва ўпор уставілася ў цябе цяжкім позіркам, яна ўжо цябе вылучыла з масы людзей, у табе ўгледзела свайго прамога ворага. І адгэтуль не пакіне без заўсёднае свае ўвагі, ясна, што і раней быў у полі яе зроку, але мы ўмелі нейк не фіксіравацца на гэтым. І не так мярзотна на душы было. Ну, і хрэн з вамі, жыў без вашага МДУ, пражыву і далей! Але некаму трэба выказаць гэта, я павінен, не паўтараць жа ў паўсне: мярзотнікі, мярзотнікі!

Чаму мне дзеля гэтага абавязкова рэктар спатрэбіўся, не магу і цяпер растлумачыць. Але помню сябе ў цёмным і цесным ад казённага антыкварыяту кабінеце, а за сталом знямоганы гадамі чалавек, які не разумее, што яму гавораць, чаго на яго крычаць:

— Чаму я павінен падпісваць нейчы артыкул! Што, нам мала 37-га года? І гэта Маскоўскі універсітэт? МДУ!

Па-мойму, ён так і не раскрыў рот, каб адказаць. І я малайцом: знайшоў дзе шукаць падтрымку! І вось менавіта гэты чалавек (чаго я не ведаў) выручыў Дувакіна Віктара Дзмітрыевіча. Прафесар Дувакін, дабрэйшы, ціхмяны член «метчанкаўскай» кафедры, які ўсё жыццё пасьпяхова займаўся Маякоўскім, раптам выступіў на судзе над Сіняўскім і Даніелем і проста ў твар кадэбістам-суддзям, кадэбісцкім «грамадскім абвінаваўцам» сказаў: «Я быў сведкам, як Андруша (Сіняўскі) з брыдкага качаняці вырас у прыгожага лебедзя». Прыгожага лебедзя! — гэта пра каго ж і каму казалася? Можна ўявіць усе іх рылы! Віктар Дзмітрыевіч выратаваў, як у былыя часы прынята было казаць, гонар прафесуры МДУ. А яго самога — Іван Рыгоравіч Пятроўскі выратаваў, той самы бязгучны стары-рэктар, ад якога я пайшоў, абураны яго спалохам і нейкай нетутэйшасцю. Такія вось справы! — як любіў паўтараць герой-апавядальнік Курта Ванегута. Рэктар выявіў дзівосную энергію, дамогшыся стварэння спецыяльнай кафедры для Дувакіна («рэдагавання тэксту») — так, гэта было нешта накшталт ссылкі далей ад студэнтаў, але ўсё роўна праца, нават свой штат, зарплата, і чалавек застаўся ў МДУ.

Нейкая карысць ад паходу да Пятроўскага, рэктара была і для мяне: я раптам зразумеў, што трэба тэрмінова ад'язджаць, пакуль яны мяне не дацiснулі, найперш псіхалагічна. Навошта даваць ім магчымасць, задавальненне — проста вышпурнуць мяне. Зайшоў да Зазулі, папрасіў лісток паперы і напісаў заяву: прашу звольніць! Як жа ён узрадаваўся, як яшчэ на шыю не кінуўся!

У 1990 г. у Барселоне, дзе ўпершыню адбылося такое адкрытае братанне «перабудоўшчыкаў» з «антысаветчыкамі» (вясёлая была сустрэча), я падзякаваў Андрэю Данатавічу Сіняўскаму: ён спачатку не скеміў — за што? Слухаў, чакаючы нейкага жарту. І хоць нібыта жартуючы, але дзякаваў за нешта сур'ёзнае, для мяне нават вельмі важнае, значнае. Не, не за тое, што каля года сядзеў без працы. Родныя сцены Мінска не дужа мне памаглі, нават наадварот: «хвост», які я прыцягнуў за сабой з Масквы, для мясцовага ЦК і КДБ быў куды больш страшны, як для маскоўскіх службаў. Нават Дувакіна подзвіг прыпісалі мне: маўляў, ад імя Беларусі, нахабнік, выступіў на судзе! (Дзіўна, але ўжо са знакам станоўчым, «прыгожы лебедзь» Дувакіна аддадзены мне нават у фільме Аркадзя Рудэрмана «Сустрэчны іск» — заўважыў я гэта са спазненнем і ўжо не мог рэжысёра паправіць).

Было такое распараджэнне: не прапісваць у Мінску, «няхай адмываецца там, дзе награшыў!» На што я адказаў тагачаснаму сакратару па ідэалогіі: а я і не выпісваўся! Не пазбавіў сябе вось ад такога маленькага задавальнення. Ну, затое з працай яны арганізавалі ўсё, як след: сядзеў я з сваім «доктарствам», нікім не запатрабаваны, доўга. Спрабаваў прарвацца праз кінастудыю, але ў іх усё было добра схоплена.

Не пра гэта, аднак, хацеў я Сіняўскаму паведаміць, не за тое дзякаваў. А зусім шчыра — за тое, што, развітаўшыся з МДУ, з прэстыжным маскоўскім «прафесарствам», выйшаў на ідэю, справы, можа, галоўныя ў маім жыцці. Што б я «стварыў», напісаў у сваім Мядзведкаве: анемічныя «гарадскія» аповесці, а так з'явіліся: «Я з вогненнай вёскі», «Хатынская аповесць», «Карнікі», «Блакадная кніга»... Пра нашу калектыўную «Вогненную вёску» Пётр Машэраў, нарэшце змірыўшыся з маімі «былымі памылкамі», прамовіў з пафасам, яму ўласцівым: **яна павінна была, не магла не з'явіцца!** Яму я не сказаў тады, а таксама мог бы: дзякуй скажыце Сіняўскаму! І яшчэ: менавіта таму, што я «не падпісаў» тое самае пісьмо, за якое мяне ў Мінск не пускалі, гэтыя кнігі і былі напісаны. Не ўсё вырашаецца ў ЦК, сёе-тое і на небе.

А рэктар (ужо Беларускага універсітэта) А. М. Сеўчанка, які хацеў, але якому не дазволілі Адамовіча ўзяць на працу, дакараў мне па-бацькоўску.

— Вы што, не ведалі, не разумелі, дзе такія пісьмы пішуць? У Цэнтральным Камітэце. Што ж вы? А ў нас тут, калі я паабяцаў, што нічога, што мы вас перавыхаваем, адказалі: «Глядзі, каб ён вас не перавыхаваў. Набраўся там, у Маскве!»

Што ў Маскве, што ў Мінску, усюды мы былі для роднай партыі падвопытна-выхаванцы. Адно не ведалі яны, што гісторыя ставіць вопыт і над імі, над іх Сістэмай, і што справа ідзе да выніку.

Ну, а ліст у «Известия», вакол якога разбушаваліся такія бурныя падзеі, страсці і вунь на якіх узроўнях, пасля таго, як подпісы былі сабраны, усё нібыта зроблена, што трэба... яго не сталі друкаваць. Дзіўна? Ды не, мабыць, галоўная мэта была дасягнута, задача выканана. Прасвятлілі, як рэнтгенам, тых, хто «працаваў з моладдзю», «на ідэалагічным фронце», «на вашывасць» праверылі інтэлігенцыю, ад кагосьці пазбавіліся, кагосьці павязалі агульным сорамам, усіх прынізілі, «паставілі на месца». І перайшлі, як любіў выказвацца аўтар «Кароткага курсу», да чарговых задач.

Не, што ні кажы, а шасцідзесятнікі карысны, нават удзячны матэрыял пры вывучэнні важнейшых падзей XX стагоддзя.. Калі сапраўды Галоўная падзея гэтага стагоддзя — сацыяльная Кастрычніцкая рэвалюцыя, то яшчэ важней і значней — працэс і вынік: крах Бюракратычнай Утопіі, крывавага эксперыментавання. Эксперымент заканчваецца.

А нам, гэтулькі дзесяцігоддзяў падвопытным, самы раз пісаць «навуковыя справаздачы», самім. Што я і паспрабаваў зрабіць.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

РАЗВАГА З НАГОДЫ

Здарылася ўсё імкліва, хаатычна, але, мусіць, заканамерна. Яшчэ ўчора цяжка было нават уявіць, што ў канвульсіях сканае КПСС-КПБ, што кануць у Лету бальшавіцкія правадыры, якія настойліва вялі нас у камуністычны рай.

Памятаю 19 жніўня 1991 года. Панядзелак. Кончаўся мой адпачынак, і я збіраўся на працу. Уключыўшы на момант тэлевізар (павінна было ісці «Утро»), я зразумеў, што штосьці адбылося незвычайнае... А пасля заява сумнавядомага Лук'янава, а пасля — «ГКЧП». Усё! Гэта новы дзяржаўны пераварот. Неадольна свідруе думка: наступіць новы дэспатызм, «накіроўваючая і рухаючая» не даруе нам таго вальнадумства, якое крыху разняволілася ў апошнія часы.

Жывучы ў далёкай глыбінцы, чэрпаючы інфармацыю ад ідэолагаў марксізму-ленінізму, трэба быць трошкі мудрым, каб умець адрозніць, як кажуць, «зёрна от плевел». Сваім калегам па працы я сказаў: «Гэта дзяржаўны пераварот», і як у ваду глядзеў. Па-рознаму аднесліся мае калегі да гэтай маёй заявы: адны, «а нам всё равно», другія, здалося, нават узрадаваліся: маўляў, трэба «жалезная рука», трэба парадак, дысцыпліна (а хто ж супраць гэтага?!), і я выразна адчуў сіберны подых сталінскіх часоў, на пік якіх прыпала і мая маладосць—вучоба ў БДУ.

Гэта быў духоўны тлум. Гэта быў усяленскі духоўны здзек. І вось вам — зноў!.. Дзякуй табе, ясны Божа,—пранесла! Пакуль... Хоць, праўда, мала што змянілася, можа, за недахопам часу, але ж хоць адчуваеш сябе больш-менш вольным: не гняце цябе бальшавіцкі дурман.

Дык вось, у 110-я ўгодкі вялікіх сыноў Беларусі Купалы ды Коласа прыгадаўся мне адзін цікавы, на маю думку, эпізод.

Было гэта ў той далёкі ўжо 1956 год. Абараніўшы дыпломную работу, я наведаў бацькоўскі дом у Смольні, дзе давялося мне апошні раз сустрэцца са сваім дзядзькам Костусем, як называлі яго мы, блізкія. Ён прыехаў наведаць майго бацьку Юзіка. Меўся яшчэ выкапаць некальні кусцікаў ядлоўцу, каб пасадзіць іх на сваёй сядзібе ў Мінску. Было гэта дзесьці ў сярэдзіне мая, стаяла дружная вясна. Усё было цудоўна.

Як водзіцца ў такіх выпадках, бацька ўзяўся частаваць знакамітага брата: з'явілася пляшка першака. Коласавы спадарожнікі прыхапілі бутэльку «Столичной». (Коласа суправаджалі Даніла — старэйшы сын і Максім Лужанін).

Паспрабаваўшы Юзікавай «вытворчасці», Колас заўважыў, што за якасць гэтага пітва ён даў бы Сталінскую прэмію.

Максім Лужанін сціпла напомніў:

— Дзядзька Якуб, цяпер жа няма Сталінскіх прэмій.

Колас жартаўліва зазначыў:

— За самагонку — даў бы!

Слова за слова — і гутарка перакінулася на развенчаны культ Сталіна, і я хоць і адчуваў сябе некальні «прыціснутым» у такой шаноўнай кампаніі, але заўважыў, што і ў дзядзькі Костуся ёсць даволі напеваў былому правадыру.

Колас раздражнёна кінуў:

— Ты, Віця, не разумееш! Час быў такі...

Але, я разумеў... Ды трошкі счакаўшы, Колас пусціўся разважаць (ужо, як мне здалося, на поўным сур'ёзе) аб мудрасці, як ён казаў, «камунісцічаскай парціі». Гэтыя разважанні я запомніў дасканала:

— Камунісцічаская парція — гэта вось як крынічка. Паабапал яе твань, а пасярэдзіне — струя, — бяжыць, варушыць, не дае застаяцца. Гэта жывая сіла.

І вось тут я яго не зразумеў. Падумалася, наколькі ж трэба быць наіўным, каб так далёка адысці ад жыцця і не заўважаць, што робіцца наўкол. Не бачыць. Ці не жадаць. Знаходзячыся сярод буйной партыйнай наменклатуры, нават сябруючы з першым беларускім сакратаром, будучы сапраўды вялікім і паэтам і дзяржаўным дзеячам, Колас адышоў ад таго, што носіць імя Народ. Падумалася тады... З болем. Цяпер—са шкадаваннем...

Можна зразумець і Купалу і Коласа і даравацць гэтым вялікім людзям іх вымучаныя з сэрца словы пахвалы правадыру і яго злачыннай партыі: хацелася жыць! Хоць у рабстве! Гэта натуральна, бо толькі, мабыць, пэўныя эпохі здольны спарадзіць дзекабрыстаў і народавольцаў, тых людзей, хто не баіцца ўсясільнай тыраніі і «не паступаецца прынцыпамі» ў гуманным значэнні гэтых слоў. Не кожны інтэлігент знайшоў у сабе сілы стаць Салжаніцыным альбо Сахаравым, каб выступіць супраць мярзотнай сістэмы. Але сумленне ў кожнага павінна быць светлым.

Прыкра чытаць цяпер шматлікія творы тых паэтаў, хто спяваў «Алілуя» «роднай камуністычнай партыі», а цяпер кляне і кляйміць яе. Што гэта? Дзе наш гонар? Чаму ж не ўзяць прыклад з Багушэвіча ці Гаруна? Прыклад пастаянства і чалавечай, грамадзянскай прынцыповасці! Ці ж ганарова быць флюгерам? І, можа, таму наша сучасная беларуская літаратура так мала папулярная ў народзе, калі не лічыць спецыялістаў, скажам, настаўнікаў-моваведаў, якія маюць справу з ёю, як бы мовіць, «па абавязку».

Сістэматычна чытаючы «ЛіМ», часам абураешся зацыкленасцю на ганьбаванні таго, што яшчэ пяць гадоў назад выклікала замілаванне. І галоўнае—ні кроплі пакаяння, нібы гэта, як бы сказаць, «у парадку рэчаў»... А гэта ж і вы, мастакі слова, у многім вінаваты, што ў вочы лгалі народу аб тым, што было глыбока ганебным! Не менш прыкра назіраць, як нядаўнія «ваяўнічыя атэісты» сягоння цалуюць крыж і носяцца з харугвамі вакол адноўленых цэркваў, якія яны яшчэ ўчора разбуралі, мацуючы і гуртуючы цесныя шарэнгі камуністычнай партыі.

Сумна ўсё гэта, шаноўныя спадары-таварышы!..

В. МІЦКЕВІЧ.
г. п. Крывічы.

АД РЭДАКЦЫІ. Можа, і не варта было б каменціраваць чытацкі ліст, але ў ім В. Міцкевіч закрануў досыць сур'ёзныя пытанні. Прынамсі, аб малаганаровай ролі флюгераў, якімі ўсё ж, заўважым, творчыя людзі станавіліся не па сваёй ахвоце. Вось толькі ці трэба быць пастаянным у сваіх памылках і дзеля «пастаянства» і сёння ўхваляць тое, ад чаго адвярнулася сама гісторыя?

Мой шлях да Беларусі

Споведзь

«Так цяжка шлях нам церабіць
Да Беларусі».
Ніл ГІЛЕВІЧ.

Скончыўся 1992 год. А мне на памяці восень 1981-га. Аўтобус Мінск — Вільня бяжыць па шашы ад Радашкавіч да Маладэчна. За акном дождж. Не вельмі многа пасажыраў. Побач са мной мужчына на выгляд гадоў шасцідзесяці, барадаты. Цяпер цяжка сказаць, з чаго пачалася гамонка. Спадарожнік пацікавіўся, кім я працую. Я адказаў, што па спецыяльнасці радыёінжынер, а працую ў сувязі. Спадарожнік заўважыў, што ў нейкім сэнсе мы калегі, бо ён энергетык. А завуць яго Лявон, Лявон Антонавіч Луцкевіч. У той час я мала што ведаў пра БНР, Антона і Івана Луцкевічаў. Я адразу не ацаніў той сустрэчы. Але менавіта з таго дня лёс пачаў выводзіць мяне на цярністы шлях да Адраджэння, шлях з многімі бяссоннымі начамі, развагамі і расчараваннямі. Але я рады таму, што гэты шлях адкрыў мне вочы на гісторыю маёй краіны, на яе мінулае, дапамог адчуць сябе сапраўды чалавекам, а не машынай сістэмы. Хоць яшчэ вельмі многа трэба прачытаць, перадумаць, перажыць...

З Лявонам Луцкевічам мы пачалі перапісвацца. Зноў сустрэліся на святкаванні 100-годдзя з дня нараджэння Я. Купалы ў Вязынцы. З таго свята запомніліся сустрэчы з Пётрам Садоўскім, Аляксеем Марачкіным, студэнтамі БДУ. У тыя ж дні пазнаёміўся з Верай Андрэеўнай Нежанкоўскай (жонкай Браніслава Тарашкевіча) і яе дачкой Ірынай. Мне было трохі дзіўна і незразумела, чаму ўсе, даведаўшыся, што я тэхнар, звярталі ўвагу на маё веданне беларускай мовы. Пасля я зразумеў. Маё пакаленне было на пераломе. І вельмі многія зламаліся, прадаліся, прадалі матчыну мову.

Нарадзіўся я ў сялянскай сям'і ў вёсцы Порычы Валожынскага раёна. З дзяцінства ўсё вакол было беларускім. Я і сёння ўдзячны сваім першым настаўнікам Таццяне Мікалаеўне Быкоўскай і Аляксею Васільевічу Трапашку, якія навучылі чытаць-пісаць па-беларуску. Скончыў я сярэднюю школу № 1 г. Валожына. Школа наша была беларускай, усе прадметы мы вывучалі на беларускай мове, акрамя, вядома, рускай мовы і літаратуры. Хоць у ёй былі «А» класы — рускія. Туды бралі ў асноўным гарадскіх, а мы, вясковыя, ішлі ў «Б» і «В». У Валожыне ў тыя часы была і школа № 2, цалкам руская.

На ўступных экзаменах у МРТІ ў 1970 годзе нам прапанавалі здаваць на той мове, на якой хто вучыўся. На гэтым беларускасць скончылася, бо ўсё ў інстытуце было па-расейску. Пасля заканчэння інстытута я працаваў у Маладэчне, Валожыне і з 1978 года ў Радашкавічах. Усюды ўсё справаводства вялося па-расейску. Святкавалі і расейскія святы. Хадзілі на дэманстрацыі пад чырвонымі сцягамі, крычалі «Слава КПСС!», «Слава советскому народу—строителю коммунизма!». А пасля дэманстрацыі складвалі ў кучу сцягі і лозунгі і ішлі «святкаваць». Наменклатура ў асобныя залы, працаўнікі— у сталоўку, а то і проста за вугал. Але з кожным разам збіраць народ станавілася цяжэй і цяжэй. Ужо дрэнна дапамагалі пяцёркі і дзесяткі, якія выдавалі тым, хто прыйдзе на дэманстрацыю. Згасала вера ў светлае будучае. Людзі чакалі змен. Многія паверылі Гарбачову. Але хутка пераканаліся, што камуністы ёсць камуністы. Той зман народа, які ішоў з 17-га, працягваўся. Першымі паспрабавалі прарваць кола лжы прыбалты. Колькі ж бруду выліла на іх наша прапаганда! Але «Союз нерушимый» пахіснуўся і, дзякуй Богу, разваліўся. Ды, як і ўсё вялікае, ён не знік, як міраж. Яшчэ вельмі доўга ўсе народы будуць вылазіць з-пад яго абломкаў. Хутчэй выберуцца тыя, у каго ёсць нацыянальная свядомасць. Лічу, што яна ёсць у тых самых прыбалтаў. А ў нас? Калі браць насельніцтва рэспублікі — няма. Ёсць яна ў соцень тысяч, абуджаецца прыкладна ў стольkix жа. А астатнія... Астатнія глядзяць у бок Масквы: што скажа, што зробіць старэйшы брат. Сітуацыя ў нашай рэспубліцы нагадвае мне сям'ю, дзе дзеці жылі разам з бацькамі, прычым усім кіравалі бацькі. І вось бацькі памерлі. І дзеці разгубіліся, не ведаюць, як жыць далей. Яны чакаюць, калі ж з'явіцца той, хто будзе кіраваць. І хто б ні прыйшоў — яны падпарадкуюцца, бо інакш не ўмеюць. Але ж у кожнай сям'і не ўсе дзеці роўныя. Ёсць такія, хто кажа: «Я павяду гаспадарку!». Толькі іх адзінкі, і большасць іх зацюквае, затоптвае: сядзі — не высоўвайся. Вось і наша рэспубліка чакае, што скажа дзядзька з Масквы, што параіць. А дзядзька не спяшаецца. Ён ведае, што чым да большай галечы будзе даведзена наша сям'я, тым лепшым дабрадзеем ён здасца. Ёсць жа ўжо двухсотгадовы вопыт у гэтай справе. Асабліва паспяхова русіфікацыя Беларусі пайшла пры бальшавіках. Разагнаўшы БНР, некалькі разоў перакроіўшы карту Беларусі, знішчыўшы беларускага селяніна і нацыянальную інтэлігенцыю, займаючы амаль усе кіруючыя пасады на працягу не аднаго дзесятка гадоў, дзядзька з Масквы выхаваў такога беларуса, якога хацеў. Дзе наша нацыянальная свядомасць? Яна пахавана ў Курапатах, у Сібіры, на Поўначы, на палях другой сусветнай. А дзе яна прарастала з-пад намагільных пліт, з невядомых магіл, яе старанна касілі. Толькі ж прыйшоў, я лічу, час, калі чым больш стараюцца яе скасіць, тым лепш яна расце. Маю свядомасць абудзілі сустрэчы з Лявонам Луцкевічам. Кволыя парасткі ўзгадаваліся сустрэчамі з Васілём Быкавым, Зянонам Пазняком, Міхасём Ткачовым, Рыгорам Барадуліным, Міколам Ермаловічам, Нілам Гілевічам і многімі іншымі рупліўцамі беларускага Адраджэння. Асабліва хочацца сказаць пра спадара Васіля Быкава. Мне асабіста прыйшлося чуць два яго выступы: на ўстаноўчай канферэнцыі згуртавання «Бацькаўшчына» і на II з'ездзе БНФ. Вось гэта Беларус! Я раю ўсім пачытаць яго зборнік прамоў і артыкулаў «На крыжах». Я толькі прашу Бога за яго здароўе.

Не адразу зразумеў я і прыняў Беларускі народны фронт. Вельмі ўжо добра папрацавала афіцыйная прапаганда супраць фронту, вельмі чарніла яго лідэраў: З. Пазняка, М. Ткачова, Ю. Хадыку... Якіх толькі сродкаў ні выкарыстоўвалі.

Многа мне дала апошняя перадвыбарная кампанія. Будучы кандыдатам у народныя дэпутаты Рэспублікі Беларусь (тады БССР), мне давялося сустрэцца з тысячамі людзей, у асноўным вяскоўцаў. Я яшчэ раз пераканаўся, як бедна жыве наш народ. Калі жанкі-пенсіянеры просяць, каб хоць раз у тыдзень у вёску прывозілі хлеб...

Па нашай выбарчай акрузе перамог Ніл Гілевіч. У мяне з ім з першых сустрэч усталяваліся добрыя адносіны, якія мы захоўваем і сёння.

Сустрэчы з людзьмі канчаткова пераканалі мяне, што толькі незалежная Беларусь можа ўстаць з калень і стаць у шэраг еўрапейскіх краін. Паўсюдна ў вёсках добра ўспрымаецца беларускасць. Але, на жаль, у вёсцы гаспадар брыгадзір. Скажа галасаваць — мусіш галасаваць. А інакш не атрымаеш каня ўзараць агарод, прывезці дроў, не атрымаеш тых жа дроў, сена, саломы. Таму ўся наменклатура прайшла ў дэпутаты па вясковых акругах на выбарах. І няхай яны не аспрэчваюць, усё я бачыў сваімі вачамі.

Нягледзячы на ўсе хітрыкі і падманы, Вярхоўны Савет не стаў чыста партыйным сходам. У ВС з'явілася апазіцыя. Яна дабілася прыняцця Дэкларацыі 27 ліпеня, дабілася прыняцця многіх законаў, не вельмі патрэбных наменклатуры... Здавалася б, новы ВС павінен быў сваю дзейнасць разгарнуць пад знакам прынятага былым ВС Законам аб мовах. Тым больш, што амаль усе кандыдаты ў дэпутаты абяцалі на сходах: «Толькі выберыце нас і праз два-тры месяцы мы загаворым па-беларуску!». Не загаварылі. А накінуліся на рупліўцаў беларускасці, сёння стаяць у першых радах барацьбітоў за дзяржаўнае двухмоўе, з трыбуны Вярхоўнага Савета абражаюць бел-чырвона-белы сцяг. Гледзячы на іх, стараюцца і на месцах. Летам 1990-га міліцыянер сказаў мне, паказваючы на значок з выявай бел-чырвона-белага сцяга на маіх грудзях: «Сюды я не прамахнуся!». Думаю, што і сёння ён такі ж...

Вярхоўны Савет Рэспублікі Беларусь адмахнуўся ад закона аб рэферэндуме, які сам прымаў. Мяне вельмі здзіўляюць выступы народных дэпутатаў аб фальсіфікацыі і прымусах у час збору подпісаў. Я сам быў членам ініцыятыўнай групы і добра ведаю, што калі б не трэба было запісваць нумара пашпарта, то подпісаў было б значна больш. Над людзьмі яшчэ пануе страх. Многія казалі: «Пойдзем галасаваць за адстаўку Вярхоўнага Савета, але тайна, бо баімся». Страх, узгадаваны рэпрэсіямі бальшавікоў-камуністаў, яшчэ доўга будзе змрочным ценем вісець над нашым народам, і гэта трэба заўсёды ўлічваць.

Хто павінен стаць на чале Адраджэння? Лідэры ёсць — гэта БНФ. За ім, побач з ім павінны пайсці ўсе дэмакратычна настроеныя грамадзяне Беларусі. Я не кажу — партыі і рухі таму, што, адчуваючы блізкі канец, многія камуністы раптоўна перафарбаваліся і ўліліся ў рады гэтых партыяў і аб'яднанняў. Многа іх, камуністаў, стала там і пасля жніўня 1991-га... Хацелася б нагадаць словы М. Танка: «Народ можа дараваць пісьменнікам многае, але не можа дараваць маўчання ў час, калі рашаецца яго лёс». Задумайцеся ўсе, не толькі пісьменнікі. Народ гэтак жа не даруе маўчання і паэтам, і мастакам, і артыстам, і кампазітарам, і грамадскім дзеячам. Лёс народа вырашаецца сёння. І кожны павінен вырашыць: хто я, дзе я, з кім я?

Вялікую ролю ў абуджэнні беларусаў павінны адыграць радыё і тэлебачанне. І калі на радыё ёсць такія добрыя праграмы, як «Спадчына», «Жывое слова», «Дудка беларуская», «Дабрыня», «Фальклор», «Ля духоўных вытокаў», «Радыёкантакт», то тэлебачанне круціць альбо «парнуху», альбо замежжа. Я разумею, што тэлепраграму зрабіць значна цяжэй, чым радыё. Але чамусьці знікла «Ліра». Па радыё, па тэлебачанні рэдка пачуеш Сержука Сокалава-Воюша ці Кацю Камоцкую, усё радзей гучыць Данчык...

На прылаўках кіёскаў, на вакзалах, у паяздах і аўтобусах прадаецца мноства літаратуры. А асартымент бедны. Зноў жа — секс, дэтэктывы, анекдоты. Цяжка знайсці кнігі В. Ластоўскага, У. Ігнатоўскага, М. Ермаловіча, М. Ткачова, З. Пазняка, А. Трусава, А. Сідарэвіча, Г. Каханоўскага... Не ўбачыш значкоў з дзяржаўнымі сімваламі Беларусі, акрамя кіёска «Нашага слова».

Паглядзеў я сынаву кнігу для чытання ў 4-м класе школ з беларускай мовай навучання «Роднае слова». Два вялікія раздзелы прысвечаны, мякка кажучы, спрэчным падзеям: «Святло Кастрычніка» і «Наш дарагі Ільіч». Вучні вучаць верш пра сцяг рэспублікі, які адвергнуты і народам і Вярхоўным Саветам. Чаму выдаць нейкі дэтэктыў можна вельмі аператыўна і прыгожа, а для дзяцей падручнікі перавыдаюцца з году ў год тыя самыя? Такім чынам моладзь адрываецца ад рэчаіснасці, жыве па законах мінулага, чытае пра вялікую Краіну Саветаў. У школах, якія, на маю думку, павінны быць асяродкам беларускасці, жыве расейскі дух.

Мае дзеці не сарамеюцца размаўляць па-беларуску не толькі дома. Два гады назад летам мы былі са старэйшым сынам у Смаленску. Там звярталі на нас увагу, называлі беларусамі. І я ганаруся гэтым. Так, я беларус, і, спадзяюся, мае дзеці будуць беларусамі. Няхай вакол нас

Равуць вятры, грымяць грамы,
Пыл засціць вочы нам.
І ўсё ж мы дойдзем, дойдзем мы
Да Беларусі.

Мікалай ЛІННІК,
радыёінжынер.

г. п. Радашкавічы.

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

ЮБІЛЕЙ ГАРЭЦКАГА: КРОК ЗА КРОКАМ

Сакратарыят Нацыянальнай камісіі па справах ЮНЕСКА падрыхтаваў зводны каляндар, прысвечаны 100-годдзю з дня нараджэння Максіма Гарэцкага. Юбілей па сутнасці ператвараецца ў свята нацыянальнай культуры, адсюль і такая ўвага да яго.

У Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі, а таксама ў іншых бібліятэках ладзяцца выстаўкі твораў класіка нацыянальнай літаратуры, кніг і даследаванняў, прысвечаных яго жыццю і творчасці. У навучальных установах рэспублікі пройдуць канферэнцыі, семінары «Гарэцкі — пісьменнік, вучоны, педагог, грамадскі дзеяч». Для школьнікаў праводзяцца ранішнікі, віктарыны, конкурсы сачыненняў «Гісторыя Беларусі ў творах М. Гарэцкага».

Шырока адзначаюць юбілей сродкі масавай інфармацыі. Малавядомыя, а то і невядомыя матэрыялы будуць змешчаны ў другім нумары часопіса «Полымя». У планах тэлебачання — спецыяльныя выпускі літаратурнага тэлечасопіса «Вобраз» і літаратурна-мастацкага відэаканала «Голас». Радыё юбілей адзначае пастаноўкамі па творах пісьменніка, перадачамі, што закранаюць розныя аспекты яго жыцця і творчасці. Радыёстанцыя «Беларусь» такія перадачы адрасуе суайчыннікам за мяжой.

Навукоўцы рыхтуюць юбілейную канферэнцыю.

Апафеозам урачыстых мерапрыемстваў стане вечар, які пройдзе ў Горках у дзень нараджэння пісьменніка — 18 лютага.

ЛіМ

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах
Друкарня «Беларускі Дом друку».

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600. ГСП. Мінск. вул. Захарава. 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-25-25; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Алесь МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел навін: Юрась ЗАЛОСКА — 33-19-85; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт Уладзімір ПАНАДА — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылацца на «ЛіМ». Рукапісаў рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Нумар падпісаны ў друк 21.1.93 у 18.10

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА:

Святлана БЕРАСЦЕНЬ, Андрэй ГАНЧАРОЎ (нам. галоўнага рэдактара), Юрась ЗАЛОСКА, Міхась ЗАМСКІ, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Барыс ПЯТРОВІЧ (адказны сакратар), Юрась СВІРКА.

Індэкс 63856
Тыраж 15.000.

П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12